

วารสารวิชาการ สถาบันพัฒนาพระวิทยากร

The Journal of Institute of Trainer Monk Development

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563

Vol.3 No.1 January-June 2020

ISSN: 2586-9841

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม

วัตถุประสงค์

สถาบันพัฒนาพระวิทยากร มีนโยบายและพันธกิจเพื่อส่งเสริมบริการทางวิชาการด้านการฝึกอบรมแก่พระภิกษุ สามเณร แม่ชีและบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป ให้เกิดการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่เพื่อการพัฒนาตนและสังคม

1) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและผลงานทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดจนบทวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่เสนอองค์ความรู้ใหม่ หรือแนวทางการพัฒนาสังคมและสังคม

2) เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการประยุกต์ใช้หลักธรรมในเชิงวิชาการ

3) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านวิชาการของพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา

กระบวนการพิจารณาบทความ

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ตีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 2 ท่าน แบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (double-blind review)

ประเภทของบทความ : บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความทั่วไปและการวิจารณ์หนังสือ

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

สถาบันพัฒนาพระวิทยากร

กองบรรณาธิการ

พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาหมื่นจันทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ii วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

พระปลัดสมชาย ปโยโค,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอภัย ฐิตวีริโย,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย,ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ดร.ประสิทธิ์ แก้วศรี	สถาบันพัฒนาพระวิทยากร
ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าของวารสาร : สถาบันพัฒนาพระวิทยากร ศาลาสันติวัคคีย์บริเวณบรมบรรพต (ภูเขาทอง)
วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย
กรุงเทพมหานคร 10100
website: <https://www.jitd.org/>
online journal:
e-mail: kittimetee@gmail.com, khwanchai.hem@mcu.ac.th

บทบรรณาธิการ

วารสารสถาบันพัฒนาพระวิทยากรฉบับนี้เป็นปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563 โดยได้คัดเลือกบทความเผยแพร่ในฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความหนังสือ รวมทั้งหมด 8 บทความ โดยแต่ละบทความมีประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คือ

พระมหามนตรีย์ อนุทสโลและคณะ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” โดยบทความได้เสนอประเด็นเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายได้เปลี่ยนชื่อตามวัฒนธรรมของชาวอีสานเรียกว่าการทำบุญแจกข้าว โดยมีแนวคิด หลักธรรมปรากฏในพิธีกรรมอยู่หลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู เรื่องไตรสิกขา หรือเรื่องความสามัคคี เป็นต้น

พระวิศิษฐ์ โชติโกและคณะได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 การบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขต เทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ” เป็นการกล่าวถึงองค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นโดยเฉพาะตัวบุคคล ผู้นำองค์กรประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องอยู่ในศีลธรรม พนักงานในองค์กรก็จะถือเป็นแบบอย่างที่ดี ถ้าหากผู้บริหาร และบุคลากรในองค์กรมีหลักธรรมเป็นเครื่องชี้นำแนวทาง การทำงานก็จะสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันปัญหาที่เคยเกิดขึ้นต่าง ๆ ความขัดแย้งก็ลดน้อยลง เพราะทุกคนได้เรียนรู้และนำหลักธรรมะทางพุทธศาสนาไปใช้

พระครูจริยธรรมานุรักษ์เขียนบทความวิชาการเรื่อง “เสนาสนะป่า: การบริหารจัดการตามแนวทางพระพุทธศาสนา” โดยบทความนี้ได้นำเสนอเสนาสนะป่าที่เป็นเสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น เป็นที่พักอาศัยหลบร้อน เป็นที่พักการบูชา เป็นเรื่องบอกอาณาเขตและป้องกันภัยจากนอกวัด เป็นที่ใช้ทำกิจกรรมร่วมกับภิกษุอื่น เป็นที่ใช้ทำกิจส่วนตัวในชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งของที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และเสนาสนะที่เป็นสถานที่ตามธรรมชาติหรือบริเวณที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น โคนไม้ ป่าช้า ภูเขา ถ้ำ เจืองภูเขา สิ่งก่อสร้างในเสนาสนะป่า ได้แก่ ศาลา มณฑป กุฏิ วิหาร ฌาย์ โรงย้อม โรงฉัน โรงพยาบาลภิกษุใช้ ที่เรือนสำหรับภิกษุ ที่พักกลางวัน-ที่พักกลางคืน ที่จงกรม เรือนโพธิ์ เรือนปฐมา และซุ้มน้ำ สิ่งก่อสร้างในเสนาสนะป่าที่สร้างแบบถาวรมีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น เสา ผนัง พื้น

พระโสภณ ธรรมทีโปเขียนบทความวิชาการเรื่อง “สันติวิธีกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม” ได้เสนอประเด็นเรื่องสันติวิธีเพื่อการแก้ปัญหาในสังคมจึงสามารถทำได้ผ่านรูปแบบทางด้านความเป็นสากล โดยการใช้สันติวิธีของสังคม โดยอาศัยความจริงสากล มนุษย์สากลและความเมตตาสากล และรูปแบบด้วยหลักธรรม ผู้ให้กำเนิดแนวคิดสันติวิธีก็คือ มหาตมะ คานธี และพุทธทาสภิกขุเสนอถึงการเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน 3. รูปแบบของการร่วมมือกัน เป็นรูปแบบของการไว้น้ำใจเชื่อใจกัน การสร้างความไว้น้ำใจเชื่อใจในสังคม โดยเริ่มจากเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อน เรื่องนี้เป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งในการอยู่ร่วมกัน ถ้าคนในสังคมขาดความไว้วางใจกันก็เป็นเรื่องยากที่จะเกิดความสามัคคีหรือแก้ปัญหา

ภัทรารุณ ปัญจันทร์สิงห์ เขียนบทความวิจัยเรื่อง “วิถีชีวิตของชาวไทโย้ยที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา” บทความนี้นำเสนอชาวไทโย้ยเป็นชนเผ่าหนึ่งที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง การนับถือศาสนาของชาวไทโย้ยนั้นนำเอาศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ รวมถึงศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาผี (ลัทธิบูชา – วิญญาณ) และในขณะเดียวกันก็นำพิธีทางศาสนาและลัทธิความเชื่อที่ตนเคยนับถือมาด้วย เช่น การบ๊ะ เป็นต้น จะสังเกตเห็นได้จากการวางแผนสร้างวัด

พระราชวัลภาจารย์เขียนบทความวิชาการเรื่อง “ทฤษฎีการเมืองกับบทบาทและวิถีในการศึกษาในปัจจุบัน” ได้นำเสนอประเด็นการศึกษาทฤษฎีการเมือง จะส่งผลให้คำจำกัดความที่ถูกต้องแก่ศัพท์ทางการเมือง เข้าใจประวัติศาสตร์ เข้าใจความคิดทางการเมืองในอดีตที่สามารถที่จะช่วยให้เข้าเกี่ยวกับการเมืองในปัจจุบัน และสอนให้เข้าใจนโยบายและการปรับปรุงโครงสร้างการปกครอง ประเทศต่างๆ ทั่วโลก การสร้างทฤษฎีทางการเมือง จึงยึดหลักความเป็นจริงที่เป็นผลมาจากการวิจัย จึงมีข้อเท็จจริง หลักการและคุณค่า น่าจะเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติได้

ศศิธร งามแพรวพราวเขียนบทความวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน)” มีประเด็นนำเสนอที่น่าสนใจในแง่องค์ประกอบการจัดการความรู้ด้านความรู้ในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งองค์ประกอบการจัดการความรู้ด้านความรู้ ในที่นี้รวมหมายถึง ความรู้ (Knowledge) หรือการจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ ซึ่งเมื่อพิจารณาพบว่า สถาบันมีการจัดทำเอกสารความรู้ วิธีการที่ใช้ในการปฏิบัติงาน เช่น เอกสารขั้นตอนการทำงาน คู่มือความรู้ต่างๆ อยู่ในระบบความเห็นมากที่สุด

วารุณี เกิดก่อวงษ์เขียนบทความวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา” ได้ยกประเด็นปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา คือ ลักษณะของงานที่ปฏิบัติและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ส่วนปัจจัยค้ำจุนคือสภาพแวดล้อมในการทำงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา และค่าตอบแทนและสวัสดิการ โดยทั้งนี้ผลการศึกษาดังกล่าวจะนำเสนอต่อสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งจะได้เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนาแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคลากร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี,ป.ธ.9,ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	iii
วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พระมหามนตรี ฉันทลีโลและคณะ	1-7
ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 การบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขต เทศบาลตำบล หนองเล็ง อำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ พระวิศิษฐ์ โชติโกและคณะ	8-14
เสนาสนะป่า: การบริหารจัดการตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระครูจริยธรรมานุรักษ์	15-24
สันติวิธีกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม พระโสภณ ธมมทีโป	25-33
วิถีชีวิตของชาวไทโย้ยที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ภัทรารุณ ปัญจันทร์สิงห์	34-39
ทฤษฎีการเมืองกับบทบาทและวิถีในการศึกษาในปัจจุบัน พระราชวัลภาจารย์	40-48
การจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร สถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ศศิธร งามแพรวพราว	49--57
ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานปลัดกระทรวงการ ท่องเที่ยวและกีฬา วารุณี เกิดก่อวงศ์	58--66
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน	67-75

วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธ
ในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
AN ANALYSIS OF THE DHAMMA PRINCIPLES IN MERIT DEDICATION
TRADITION OF BUDDHISTS IN HAT KAM SUB-DISTRICT MUNICIPALITY
AREA, MUEANG DISTRICT, NONG KHAI PROVINCE

¹พระมหามนตรี ฉันทสีโล

Phramaha Montree Chantasriro

²พระมหาปริยญา วรญาโน

Phramaha Parinya Vorayano

³สมเดช นามเกต

Somdech Namket

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkorn University

¹Corresponding Author Email: sudathai2563@gmail.com

Received January 15, 2020; Revised January 29, 2020; Accepted: January 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง“วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาล ตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักธรรมการทำบุญอุทิศที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และเพื่อวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลหรือการแจกข้าวในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีพัฒนาการมาจากแนวความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญในศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะในพิธีศราทซึ่งเราก็อาจจะเรียกว่านั้นเป็นการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตาย เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นพระพุทธศาสนาก็ได้ปรับปรุงแนวคิดดังกล่าวจากการทำบุญให้พระเจ้าก็เปลี่ยนมาเป็นการฝึกฝนบุคคลให้รู้จักการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาแทน โดยเฉพาะการอุทิศนี้มุ่งไปที่การให้บุญแก่ผู้ตาย การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายได้เปลี่ยนชื่อตามวัฒนธรรมของชาวอีสานเรียกว่าการทำบุญแจกข้าว โดยมีแนวคิด หลักธรรมปรากฏในพิธีกรรมอยู่หลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู เรื่องไตรสิกขา หรือเรื่องความสามัคคี เป็นต้น การทำบุญอุทิศหรือการแจกข้าว ของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำสามารถนำมาวิเคราะห์คุณประโยชน์ได้ 3 ประการคือ คุณค่าด้านการศึกษา คือสนับสนุนส่งเสริมให้เกิด

2 วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

การศึกษา ด้านสังคม คือสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้คนมีความสามัคคีและเร่งรื้อในการสร้างคุณธรรม ด้านจิตใจ คือสนับสนุนให้ผู้คนเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจได้

คำสำคัญ: ประเพณีการทำบุญอุทิศ, ชาวพุทธ, เทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย,

ABSTRACT

This article entitled to study the Dhamma principle in merit-making tradition for dedication as appeared in Theravada Buddhism; to study the merit-making traditions of the Buddhists in Hat Kam sub-district municipality area, Mueang district, Nongkhai province and to analyze the value of the merit-making traditions for dedication in Hat Kam sub-district municipality area. This is a qualitative research done by the documentary analysis, in-depth interview and focus group. In the research, it was found that to make merit dedicated to the departed or to distribute the Buddhist offerings as appeared in Tipitaka develops from the beliefs in special merit-making dedication in Brahmanism in the ceremony that may be called as the ceremony done for merit-making dedicated to the parted. When Buddhism occurred, Buddhism improved the mentioned concept from the merit-making for the God and then to change to train individuals to know how to give donations, to observe the precepts and develop the mental culture instead by focusing on the dedication for giving the merit to the departed. The merit-making tradition for dedication of the Buddhists in the territory of Nongkhai Municipality has been changed in accordance with the Isan culture that is called as the merit-charity by having the concept and the principle of Dhamma as appeared in various rituals, that is, the grateful teaching, the threefold trainings or unity etc. To make merit for dedication or merit-charity of the Buddhists in the Hat Kam Municipal area can be provided for analysis of the threefold benefactors, that is, the virtue of education: to support to create the education, in the aspect of society: to support people to have the unity and encourage to build up the virtue and the aspect of mentality: to support people to realize the virtue of mental development.

KEYWORDS: Dhamma principle in Merit-making Tradition of Buddhists, Hat Kam Sub-district Municipality, Mueang district, Nongkhai province

บทนำ

การแสดงออกถึงความปรารถนาดี มุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งเป็นเครื่องแสดงถึงความตระหนักในคุณงามความดีที่เขาเหล่านั้นได้เคยกระทำไว้แก่ตนเมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยในระยะแรกที่ยังไม่มีศาสนาก็จะแสดงออกตามความเชื่อของตนด้วยการฝังสิ่งที่คนตายรักไปพร้อมกับร่างกายของเขา หรือการเผาสิ่งที่เขาต้องการไปให้โดยเชื่อว่าไฟจะนำสิ่งเหล่านั้นไปให้ผู้จากไปได้ หรือการสร้างศาสนสถานเพื่ออุทิศให้ผู้ตายโดยคิดว่าเขาจะได้อยู่อย่างสุขสบายในโลกแห่งความตายนั้นได้ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามความเชื่อในศาสนาในยุคต้น ต่อมาก็ได้พัฒนาความเชื่อเหล่านั้นในรูปของศาสนาที่เป็น

รูปแบบมากขึ้นโดยศาสนากลุ่มแรกๆเห็นว่ามีเทพเจ้าชื่อต่างๆน้อยบ้างมากบ้างอยู่บนสวรรค์ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมวิญญาณคนตายอยู่การที่จะให้ผู้ตายได้ส่วนบุญจะต้องอุทิศหรือแสดงออกผ่านทางเทพเจ้าองค์นั้น เช่นในศาสนาพราหมณ์การอุทิศส่วนบุญเรียกว่าพิธีศราทที่มุ่งอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตายผ่านทางารรับรู้ของเทพเจ้า (Lal Mani Joshi, 1992) ผ่านการทำบุญให้กับนักบวชที่เรียกว่าพราหมณ์ ซึ่งตรงกับทัศนะของปีเตอร์ ฮาร์วีย์ (Peter Harvey) ตั้งสมมติฐานว่า “พิธีศราทของศาสนาพราหมณ์ เป็นพิธีกรรมที่เชื่อว่าว่าทานถูกถ่ายโอนไปให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไป โดยการให้แก่พวกพราหมณ์ ในประเพณีที่เป็นเครื่องระลึกถึงในช่วงเวลาต่าง ๆ ภายหลังจากสมาชิกภายในครอบครัวล่วงลับไป (Peter Harvey, 1995)

การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ 3 ประเภทได้แก่

ก) การอุทิศส่วนบุญด้วยการอธิษฐานจิต คำว่า“อธิษฐาน” คือ การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่งหรือ ความตั้งใจปรารถนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538) โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้กระทำการกิจกรรมที่มุ่งประสงค์จนบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ข) การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา การเปล่งวาจาหรือวจีเภท นับเป็นกริยาที่มีความสำคัญต่อการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อความหมายโดยการใช้ภาษาพูดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทำให้เข้าใจความหมายของภาษานั้น ๆ ได้

ค) การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา การแผ่เมตตา คือ กริยาที่บุคคลแผ่ความปรารถนาดีออกไปสู่ผู้ที่เป็นญาติ เป็นบุคคลที่รู้จัก และมีความรักใคร่คุ้นเคยกัน ตลอดจนสรรพสัตว์อย่างไม่จำกัด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 10 หน้าที่ 13)

ง) การอุทิศส่วนบุญด้วยการกรวดน้ำ คำว่า “กรวดน้ำ” ผู้ที่เป็นแบบอย่างของการอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีการกรวดน้ำก็คือพระเจ้าพิมพิสาร โดยทรงหลังทักษิณาทนพร้อมกับเปล่งพระวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ไปเกิดเป็นเปรตว่า “ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่หมู่ญาติของข้าพเจ้าด้วยเถิด” (พระสิริมังคลาจารย์, 2536)

ชาวตำบลหาดคำได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด การตาย และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่าเป็น “บุญแจกข้าว” ที่มุ่งที่จะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยมุ่งหวังว่าเขาเหล่านั้นจะสามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากการได้ประกอบพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าวตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปของชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่เขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมืองหนองคายนั้นจะพบว่าในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนับจากเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตไปแล้ว บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนขวญทำบุญอุทิศไปให้จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคติดธรรมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักความกตัญญูเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้โดยมากจะมีความกตัญญูเป็นที่ตั้งคือมีความสำนึกในบุญคุณที่ผู้ตายได้มีแต่ตนนอกจากนั้นก็ยังมีหลักธรรมอีกหลายประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิต แต่ที่ปรากฏว่าในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมืองหนองคายนั้นก็ไม่มีใครทราบถึงรายละเอียดของหลักธรรมที่มีปรากฏอยู่นั้นเลย ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่ได้มาอยู่อาศัยในพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายเป็นเวลาหลายปีได้สังเกตและศึกษาข้อมูลดังกล่าวอยู่จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าว โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการหลักธรรมเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับการวิจัยการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ” อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้รูปแบบของการรวบรวมข้อมูล 2 ประการ คือ

1. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราที่เกี่ยวข้องทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารทั่วไปตามแนวทางของการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ที่จะต้องอาศัยค้นคว้าจากเอกสารเป็นหลัก

2. การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยการใช้วิธีการเพื่อเข้าถึงข้อมูล 2 ประการคือ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) โดยแบ่งกลุ่มจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ (2) การใช้แบบสัมภาษณ์ เพื่อวัดทัศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับกาทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

3. เมื่อได้รวบรวมข้อมูลทุกส่วนแล้ว ผู้วิจัยจะได้ทำการดำเนินการวิจัย ดังนี้ (1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตำราที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ต้องการศึกษา รวมถึงข้อมูลในภาคสนาม (2) นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์หวัเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำในประเด็นต่าง ๆ (3) สรุป และนำเสนอข้อมูลที่ได้

ผลการวิจัย

จากการศึกษาได้ตอบวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ด้านแนวคิดเรื่องประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ปรากฏการณ์อันเนื่องด้วยการอุทิศส่วนบุญซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะในกฎทนต์สูตรที่กล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดอีกทั้งการทำการบุญในส่วนของการบูชาญตามหลักการปฏิบัติในสมัยอดีต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อที่ 323-358 หน้า 125-150) ทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอุทิศส่วนบุญว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำ เพราะอาจมีผลเชิงบวกต่อสภาพชีวิตของญาติผู้ล่วงลับไปและแก่ชีวิตของบุคคลอื่นนอกเหนือจากญาติ หากเขาไปเกิดอยู่ในภูมิที่เหมาะสม คือสามารถทำความดีและรับผลแห่งความดีที่ตนกระทำได้ โดยมีส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้เป็นปัจจัยส่งเสริม อย่างไรก็ตาม การอุทิศส่วนบุญที่พึงประสงค์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่ควรจำเพาะบุคคลผู้รับว่าต้องเป็นมนุษย์ด้วยกันเท่านั้นที่ควรอุทิศส่วนบุญให้ แต่ควรขยายรวมถึงสัตว์ผู้อยู่ในภูมิกำเนิดอื่น ๆ ซึ่งแม้จะต่างประเภท ต่างเผ่าพันธุ์ ไม่ใช่เพื่อนร่วมโลก แต่ก็ให้ถือว่าเป็นผู้ร่วมทุกข์โศก ร่วมสงสาร หรือยังเวียนเกิดเวียนตายภายใต้กฎแห่งสังสารวัฏอยู่เช่นเดียวกันด้วย อย่างน้อยก็ถือว่าสัตว์ทุกกำเนิดเป็นญาติหรือเป็นเสมือนหนึ่งญาติของตน จึงควรปลูกความรัก ปลูกไมตรีจิตต่อพวกเขา ด้วยการแผ่ความปรารถนาดีอุทิศส่วนบุญให้การอุทิศส่วนบุญตามนัยนี้ มีลักษณะเป็นการแผ่เมตตาแบบอนิธิสพณา คือแผ่ไปโดยไม่เจาะจงบุคคล แม้ว่าสัตว์ผู้อยู่ในภูมิกำเนิดอื่นที่บุคคลอุทิศส่วนบุญให้จะรับได้หรือไม่ได้ก็ตาม นั่นไม่ใช่ประเด็นที่เป็นปัญหาใหญ่อะไร เพราะการจะรับส่วนบุญได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เหมาะสม ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า แต่เหตุผลสำคัญของการแผ่เมตตาโดยไม่เจาะจง ก็คือความบริสุทธิ์ของจิตใจและความมีอภัยกว้างขวางของบุคคลผู้แผ่เมตตาเป็นเบื้องต้น ทั้งยังเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดคุณสมบัติด้านอื่นของจิตใจ เช่น ความตั้งมั่นแห่งจิต

วัตถุประสงค์ที่ 2 ด้านหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ในฐานะที่เป็นสื่อสอนธรรม พบว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย มีทั้งศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย

1) ด้านพฤติกรรม คือ ด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้แก่ ด้านศีล ดูว่ากิจกรรมการกระทำหรือพฤติกรรมของเรานี้จะเป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ทำอะไรให้เสียหายหรือเปล่า หรือเป็นไปในทางส่งเสริมเกื้อกูลช่วยเหลือกัน อย่างน้อยก็ไม่ก่อให้เกิดโทษ ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน หรือทำอะไรให้เสียหาย

2) ด้านจิตใจ สภาพจิตใจของเรา ที่กำลังทำอยู่หรือทำกิจกรรมสิ่งนี้เราทำด้วยเจตนาอย่างไร มีความมุ่งหมายอย่างไร มีแรงจูงใจอะไร มีความหวังดีปรารถนาดี อยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลหรือคิดร้าย มีจิตใจที่ขึ้นบานแจ่มใสหรือขุ่นมัว มีความสุขหรือความทุกข์

3) ด้านปัญญา คือด้านความรู้ความเข้าใจ ก็ตรวจดูว่า เราเข้าใจสิ่งที่เรากระทำนี้ชัดเจนดีหรือไม่ เป็นการกระทำที่ตรงตามเหตุปัจจัย จะก่อให้เกิดผลที่เราต้องการได้ครบถ้วนกระบวนการหรือไม่ ทำไปแล้วจะเกิดผลดี ผลเสียอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์ที่ 3 ด้านคุณค่าของประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พบว่า ประเพณีทำบุญอุทิศเป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่ม เป็นก้อนเป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้อง เป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุดเป็น ขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนดีมากกว่าส่วนเสียพระพุทธศาสนาเมืองคัมภีร์ประกอบที่สำคัญคือความ เชื่อคำสอนข้อบัญญัติพิธีกรรมและข้อปฏิบัติในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตามกระบวนการทางศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาทางสังคมการอยู่ร่วมกันเป็นสังฆะหรือหมู่คณะและการอยู่ร่วมกันเป็น สังคมหรือกลุ่มคนในขั้นพื้นฐานต้องมีการแบ่งปันมาเชื่อมให้คนอยู่ร่วมกันสังคมที่ขาดการแบ่งปันแล้งน้ำใจไร้ ความเอื้อเฟื้อคือสังคมที่พร่องเมตตาพึงพาอาศัยไม่ได้ซ้ำยังทำให้คนในสังคมนั้นเกิด

ประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม การปฏิบัติตนตามประเพณี หรือกฎระเบียบของสังคม กฎหมาย บ้านเมือง ย่อมมีความราบเรียบสงบสุข โดยประพฤติดุติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างให้สังคมเกิดความร่มเย็นเป็นสุข มีระเบียบ มีนิสัยโอปปาติกะ อื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาและกรุณาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แม้แต่ศัตรูก็ยังให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมาก็ให้ความช่วยเหลือมิได้นิ่งดูเฉย รู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น

อภิปรายผล

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาทำให้พวกเราเห็นว่าผู้เป็นหนี้บุญหนี้คุณของบิดามารดา ลุงป้า น้าอา มา ทุกคนก็พยายามประพฤติ ปฏิบัติ ทำตนให้ บุญกุศลบังเกิดขึ้นแล้วก็อุทิศส่วนกุศล ให้แก่มารดา บิดา ที่ยังมี ชีวิตอยู่ก็ตามลวงกลับไปสู่โลกหน้าก็เหมือนกันไม่ใช่ ทำบุญอุทิศ ให้แก่มารดา บิดา ที่ลวงกลับไปแล้วเท่านั้น แม้ ยังมีชีวิตอยู่เราก็อุทิศกุศลให้ท่านเหมือนกัน เมื่อท่านได้รับส่วนบุญกุศล กับเราแล้วจิตใจท่านก็จะ เบิกบานท่าน ก็จะเกิดความเมตตา เอ็นดูลูกยิ่งๆ ขึ้นไป ลูกบางคน ของพ่อของแม่บางคน จิตใจหยาบซ้าสามานย์ ไม่รู้จัก คุณ จากนมของท่าน เมื่อท่านอุทิศส่วนกุศลให้ก็โกรธ ก็ด่าตอบ อย่างนี้นั่นแหละชื่อว่า เป็นลูกอกตัญญู ลูกไม่รู้จักคุณ ของพ่อของแม่ ก็เพราะเหตุว่าไม่ได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเองแหละ เนื่องจากว่า พ่อแม่ก็ไม่ค่อยเอาใจใส่ กับลูก ไปวัดไปวาาก็ไม่พาลูกไป ลูกมันก็เลยไม่ได้ฟังคำสอน พระพุทธเจ้า เช่นนี้แล้วมันก็ไม่รู้จักบุญจักคุณของ

พ่อของแม่ อะไรเลย เพราะฉะนั้นการ ที่พวกเราได้ มาพบพุทธศาสนาแล้วได้ฟังคำสอน พระพุทธเจ้าแล้ว เรา จึงได้ประพาสตนให้เป็นคนดี ไม่ทำบาปทำกรรมอันชั่ว ถ้าได้ลุ่มหลงทำบาปมาแต่ก่อน ก็ภาวนาอธิษฐานละเว้น แต่ก่อนข้าพเจ้าไม่รู้ บัดนี้ข้าพเจ้ารู้แล้วทำอย่างนั้น เป็นบาป เป็นกรรม บาปกรรมจะนำสนองให้เป็นทุกข์ ไป ทั้งในโลกนี้โลกหน้า พวกเขามีเมตตาให้และให้พากันคิดให้ดี เมื่อเวลาที่ยังเล็กยังน้อย ไม่รู้เดียงสา ต้องได้รับ อุปการะจากท่านผู้มีเมตตา กรุณา มีมารดา บิดา เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิทยานิพนธ์เรื่องศึกษาหลักธรรม พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย (ปัญญา ไชยสุข, 2559)

คนภาคอีสาน เขาพูดกันเป็นคำพังเพยว่า ฝีกินอายุ คนบ้ายตอน สำนวนภาคอีสาน เอาต้มหมูต้มเป็ด ต้มไก่ยังร้อนๆ นะ เอาไปตั้งไว้ศาลเจ้า เป็นโอออกมาจันแหละ แล้วผีออกมากินไอนั้น บัดนี้พอต้มหมูต้มเป็ดต้มไก่เหล่านั้นมันเย็น ลงไป ไอมันก็หมดลงแล้ว บัดนี้ก็มนุษย์ก็ ฝีกินอิ่มแล้ว ฝีกินไอมันหมดแล้ว บัดนี้คนก็ยกมา เลี้ยงกัน มันเป็นอย่างนี้จึงว่าฝีกินอายุคนบ้ายตอน เป็นความเข้าใจผิด แม้ศาสนาพราหมณ์ ก็ยังทะลักเข้ามา เมืองไทย ตั้งแต่ปู่ย่าตายายนี้ก็นับถือกันมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่อาจปฏิเสธคุณค่าและความสำคัญของการอุทิศส่วนบุญที่มีผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลและสังคมได้ ผลกระทบด้านบวกดังกล่าวนี้ยังขยายออกไปสู่พระพุทธศาสนาด้วย โดยเป็นปัจจัยสนับสนุนอย่างหนึ่งซึ่งมีผลต่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ดังนั้น หลักคำสอนนี้จึงชี้ให้เห็นถึงคุณค่าหลายประการ ไม่เพียงคุณค่าในระดับปัจเจกบุคคล คือคุณค่าที่บุคคลเป็นผู้กระทำขึ้นและได้รับผลแห่งการกระทำของตนเอง คุณค่าระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม คือคุณค่าที่ปัจเจกบุคคลกระทำต่อสังคม และคุณค่าต่อหลักการของพระพุทธศาสนาหรือคุณค่าต่อตัวธรรม เช่น ความเมตตากรุณาและความกตัญญูต่เวทีย ซึ่งมีส่วนต่อการสร้างที่ดีภายในของทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม การอุทิศส่วนบุญตามนัยนี้ จึงมีลักษณะเป็นการสร้างจริยธรรมเชิงบวกให้แก่บุคคลแล้วขยายออกไปสู่สังคม จนกลายเป็นพุทธจริยธรรมเพื่อสังคมหรือหลักปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้นเอง

บทสรุป

การอุทิศส่วนบุญซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอุทิศส่วนบุญว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำเพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและมีการทำบุญหรือการทำบุญอุทิศให้กับเทวดาและผู้ล่วงลับไปแล้ว ส่วนหลักธรรมที่เห็นคือหลักศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเกี่ยวข้องกับเป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีเมตตาต่อกตัญญูต่อบรรพชน เป็นการสงเคราะห์เหล่าเปตชนผู้ล่วงลับไปแล้วยังนับว่าเป็นการสงเคราะห์ในการถวายอาหารตลอดถึงจุตปัจจัยต่างๆ แก่พระภิกษุสามเณร เป็นสิ่งที่ช่วยยึดเหนี่ยวความสามัคคีปรองดองกันในหมู่ญาติพี่น้องให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน และยังส่งผลให้เกิดความเบิกบานใจสุขใจของผู้ที่ได้กระทำ เป็นการปลุกฝังบรรดาลูกหลานให้ได้รับรู้จักการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ และได้ซึมซับเอาคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นการได้ร่วมสืบทอดรักษาระเบียบประเพณีปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติตามแนวทางของพุทธศาสนิกชนที่ดี ตลอดถึงได้สืบทอดแนวทางการปฏิบัติตนของบรรพบุรุษที่ท่านวางแนวทางไว้ให้ อีกทั้งพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญต่อคนในสังคมไทยเป็นอย่างมากด้วยว่าเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณีไทย อีกทั้งการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นยังส่งผล ให้คนไทยมีนิสัยฝักใฝ่ในการทำบุญมีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตลอดถึงมีพิธีกรรมต่างๆ ที่ต้องร่วมตั้งแต่เกิดจนถึงตาย แม้กระทั่งจะเสียชีวิตไปแล้วก็ยังมี การอุทิศส่วนบุญไปให้ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ชาวพุทธมีความเชื่อว่า การทำบุญอุทิศ คือ ทำบุญอุทิศแจกส่งส่วนบุญให้ถึงดวงวิญญาณของญาติผู้ตายไปแล้ว เพื่อให้ผู้ตายได้รับผลบุญกุศลสนับสนุนให้ไปเกิดในภพหน้าที่ดี และนอกจากนั้น การทำบุญอุทียังสร้างหลักจริยธรรม คือ ความประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม และทำให้เกิดความรับผิดชอบชั่วดีของสังคม รวมทั้งความรู้สึที่ดีงาม ชื่นชม สรรเสริญ เกียรติยศ และดำเนินสิ่งที่ไม่ดีของสังคม ซึ่งแต่ละสังคม แต่ละเชื้อชาติ มีระเบียบประเพณีที่แตกต่างกัน เมื่อมีการทำบุญอุทิศ ก็ให้ยึดหลักจริยธรรมมากกว่าอย่างอื่น เช่น การฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ฟังพระสงฆ์แสดงธรรม รักษาศีล เป็นต้น เพื่อให้กาย วาจา ใจสะอาด ให้ยึดหลักจริยธรรมตามหลักประเพณี คือ เคารพพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ ผู้มีคุณธรรม เจ้าภาพ และสถานที่ เป็นการไม่ส่งเสริมการกระทำความชั่ว เล่นการพนัน ดื่มของมึนเมาในงาน ซึ่งเป็นการขัดต่อศีลธรรม แต่ยึดหลักความสงบเรียบร้อยดีงาม

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ ศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ ” ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทยมาอย่างยาวนาน จึงพบประเด็นที่จะได้เสนอแนะเป็นนโยบายดังนี้

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรนำผลการศึกษาวิจัยไปเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ โดยการออกแบบโครงการ หรือกิจกรรม ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำรงรักษาประเพณีดังกล่าวให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความสามัคคีในชุมชนและในเครือญาติต่างๆ

2) สถาบันการศึกษาควรทำการศึกษาวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าวตลอดจนควรปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนเห็นความสำคัญของประเพณีดังกล่าว

เอกสารอ้างอิง

ปัญญา ไชยสุข. (2559). ศึกษาหลักธรรมพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสิริมังคลาจารย์. (2536). *มงคลตถปิณี ปฐโม ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 12 . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Lal Mani Joshi. (1992.). *Brahmanism Buddhism and Hinduism*. Kandy: Buddhist Publication Society, 1970.

Peter Harvey. (1995). *An Introduction to Buddhism : Teachings, history and practices*. Cambridge : Cambridge University Press.

ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 การบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขต เทศบาล
ตำบลหนองเล็ง อำเภอมือง จังหวัดบึงกาฬ

A Study of the Application of the Four Paths of Accomplishment in
Administration of Local Leaders in NongLoeng Sub-district
Municipality, Muang District, Buengkan Province

¹พระวิศิษฐ์ โชติโก

Phra Visit Chotigo

²พระราเชนทร์ วิสารโท

Phra Rachen Visaratho

³บุญส่ง สินธุ์นอก

Bunsong Sinthunog

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkorn University

¹Corresponding Author Email: sudathai2563@gmail.com

Received February 15, 2020; Revised February 25, 2020; Accepted: February 25, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “ศึกษาประสิทธิภาพการบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของผู้นำชุมชนในเขต เทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอมือง จังหวัดบึงกาฬ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในทาง พระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนใน เขตเทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอมือง จังหวัดบึงกาฬ โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม จากการศึกษาพบว่า หลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จ ตามหลักอิทธิ บาทที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทความหมายของอิทธิบาท 4 หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยาก บั่น ไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดๆ ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิตฝึกฝั ฝายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอาชีพนั้นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตีตรองหาเหตุผล และปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

วิธีการผสมผสานหรือประยุกต์ระหว่างบริหารจัดการกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วเกิดความ เปลี่ยนแปลงภายในองค์กรที่เห็นชัด คือองค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นโดยเฉพาะตัวบุคคล ผู้นำ องค์กรประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องอยู่ในศีลธรรม พนักงานในองค์กรก็จะถือเป็นแบบอย่างที่ดี ถ้าหาก ผู้บริหาร และบุคลากรในองค์กรมีหลักธรรมเป็นเครื่องชี้นำแนวทาง การทำงานก็จะสอดคล้องไปในแนวทาง เดียวกันปัญหาที่เคยเกิดขึ้นต่าง ๆ ความขัดแย้งก็ลดน้อยลง เพราะทุกคนได้เรียนรู้และนำหลักธรรมะทางพุท ธศาสนาไปใช้

คำสำคัญ : อิทธิบาท 3, การบริหารงาน, ผู้นำชุมชน,

ABSTRACT

This article entitled to study the principle of the Four Paths of Accomplishment in Theravada Buddhism and to study the application of the Four Paths of accomplishment for the leaders' administration in Nong Leung sub-district municipality, Mueang district, Buengkan province. This is a qualitative research done by the documentary analysis, in-depth interview and focus group. It was found that the principles and concepts in working in order to achieve the success in accordance with the principle of the Four Paths of Accomplishment as appeared in the Buddhist texts of Theravada Buddhism. The principle of 4 means the principle of Dhamma leading to the achievement, that is, *Chanda*: satisfaction, appreciation in work, *Viriya*: energy, and exertion, *Citta*: dedication, and active thought and with attention to work with heart, *Vīmaṃsā*: to investigate what one does, examination, reasoning and testing and to improve and solve in order.

The mixed or applied methods between the management and the Buddhist teachings cause the changes in the organization clearly, that is, to change in good way for oneself. If the communal leaders practice the right way and practice the morality, the employees in the organization will take as the good sample; if the administrators and the personnel in the organization use the Dhamma as the guidance, their works will comply with each other; the occurred problems and obstacles will reduce because everybody learns and applies the Buddhist teaching in their lives.

KEYWORDS: Paths of Accomplishment, work management, community leader

บทนำ

สังคมมนุษย์เป็นสังคมเป็นสังคมที่ประกอบด้วยองค์การหรือหน่วยงานนานาชนิด ซึ่งองค์การเหล่านี้จะมีความผูกพันกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิด กล่าวคือ มนุษย์ถือกำเนิดในโรงพยาบาล ได้รับการศึกษาจากสถานบันการศึกษา และประกอบอาชีพทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชน ดังนั้น องค์การหรือหน่วยงานไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มาตั้งแต่สมัยโบราณ องค์การมักเป็นที่รวมของงานและบุคคลที่ต่างมีหน้าที่รับผิดชอบต่างกันออกไปตามตำแหน่งและสิ่งที่รับผิดชอบของแต่ละบุคคล โดยงานจะสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับหลักการบริหารและการจัดการองค์การเป็นสำคัญ (สมคิด บางโม, 2537) เมื่อใดก็ตามที่ผู้บริหาร มีความรู้ ความเข้าใจ ในธรรมชาติขององค์การบริหารก็สามารถประยุกต์หลักการบริหารของการให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ หลักการบริหารนั้นหากมองในแง่ของกลุ่มคนผู้บริหารจะต้องบริหารการโดยเน้นมนุษย์สัมพันธ์ แต่หากมองในแง่ของระบบผู้บริหารก็ควรเน้นความสำคัญในทุกส่วนขององค์การ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า องค์การจะประกอบด้วยงานและบุคลากรเสมอ ดังนั้น เมื่อผู้บริหารต้องการให้องค์การมีประสิทธิภาพรอบด้าน ผู้บริหารจึงต้องให้ความสำคัญกับทั้งสองด้านดังที่กล่าวข้างต้นควบคู่กัน (สมคิด บางโม, 2537) อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม นั่นเอง ส่วนราชการต่าง ๆ จึงต้องเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาประสิทธิภาพขององค์การและบุคลากรเป็นระดับต้น ไม่ว่าจะเป็นการจัด

10 วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

อบรมเชิงวิชาการ เพื่อเสริมความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติของบุคลากรภายในองค์กร เพื่อให้เหมาะสมกับความคาดหวังและเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนหรือผู้รับบริการอย่างแท้จริง (วารสาร รุ่งเรืองกลกิจและพิมพ์มลจรรย์ นามวัฒน์, 2537) สรุปได้ว่าประสิทธิภาพ คือ การสนับสนุนให้มีวิธีการบริหารจัดการให้ได้ผลดีที่สุด แต่สิ้นเปลืองต้นทุน ค่าใช้จ่าย แรงงาน และเวลา น้อยที่สุดซึ่งทำได้โดยกลไกในการลดค่าใช้จ่ายในทุก ๆ ด้านลง แต่เพิ่มความถูกต้อง ความเร็วความราบเรียบของการบริหารให้มากขึ้น (ติน ปรัชญพฤทธิ, 2536) การบริหารงานบุคลากร และการจัดสรรงบประมาณมีความโปร่งใสถูกกฎระเบียบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาและมีประสิทธิภาพสูงสุดส่งเสริมสนับสนุนระบบการให้บริการแก่ประชาชนให้ทันสมัย รวดเร็ว สะดวก สบายและสร้างความปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค และสอดคล้องกับความต้องการของตลาดเพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรและรักษาไว้ซึ่งความสมดุลทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในการทำเกษตร ทำไร่ ทำนา โดยการสร้างฝายกั้นน้ำหลายแห่งในการทำเกษตร และช่วยสงเคราะห์บรรเทาปัญหาน้ำท่วมแก่เกษตรกรผู้เดือดร้อน โดยมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และเอกชน ส่งเสริมความเข้มแข็งของผู้ประกอบการและเครือข่ายโดยการส่งเสริมต่อยอดภูมิปัญญาและความเป็นไทยที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด (เทศบาลตำบลหนองเล็ง, 2559)

จากการศึกษาในเรื่องของหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารที่ดี คือ ผู้บริหาร มีความรู้ ความเข้าใจ ในธรรมชาติขององค์การบริหารก็สามารถประยุกต์หลักการบริหารของการให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ หลักการบริหรนั้นหากมองในแง่ของกลุ่มคน ผู้บริหารจะต้องบริหารการโดยเน้นมนุษยสัมพันธ์ แต่หากมองในแง่ของระบบผู้บริหรก็ควรเน้นความสำคัญในทุกส่วนขององค์การ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า องค์การจะประกอบด้วยงานและบุคลากรเสมอ จึงมีความสำคัญที่จะศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 3 ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอบึงกาฬ เพื่อเป็นการบริหารที่ดีและมีการต่อยอดต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Reseach) ที่แบ่งเป็นการวิจัยเอกสารและภาคสนาม คือการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก โดยมีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การดำเนินการวิจัยด้านเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4 จากข้อมูลปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และอรรถกถา
- 2) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบท การบริหารงานของเทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอบึงกาฬ จากเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง
- 3) นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อจัดทำแบบสัมภาษณ์
- 4) นำข้อมูลมาสู่กระบวนการวิเคราะห์เพื่อนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนา

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลหนองเล็ง โดยมีกลุ่มประชากรหรือผู้ให้สัมภาษณ์

3. เครื่องมือใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยโดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้ แบบสัมภาษณ์ มีลักษณะปลายเปิด โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งมีจำนวน 5 ข้อ

ประกอบด้วย ชื่อนามสกุล อายุ ตำแหน่ง ประสบการณ์การบริหาร และวันเดือนปีที่ให้ สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 3 ของผู้นำชุมชนของเทศบาล ตำบลหนองเล็ง อำเภอมือง จังหวัดบึงกาฬ ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถาม ปลายเปิด ให้ตอบโดยเสรี

ผลการวิจัย

การศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 3 การบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขต เทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอมือง จังหวัดบึงกาฬ ทำให้ได้รับผลดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ทำให้รู้ว่า หลักอิทธิบาท 3 ในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท 3 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า หลักการและแนวคิดในการทำงานให้ ประสบผลสำเร็จ ตามหลักอิทธิบาทที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทความหมายของอิทธิบาท 4 หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิตฝึกฝั ฝาย ใจรัก ด้วยความพยายามด้วยเอาจิตพยายามอาชีพนั่นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนใน งานที่ทำ ตีตรองหาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 403 หน้า 260-261) จากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพ ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พยายามในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น

อิทธิบาท 3 เป็นแนวทางการทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงสวดไว้อย่างแยบ ปลาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 3 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใครๆ ก็ท่องได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่ คนที่ปฏิบัติได้ครบกระบวนการทั้ง 3 ข้อ อันเป็น 3 ขั้นตอนต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 3 ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการงานได้ตาม ความมุ่งหวัง

ความสำคัญของอิทธิบาท 3 ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมี ความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลัก ปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง

ดังนั้น อิทธิบาท 3 จึงเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่จะช่วยเหลือประโยชน์ในการทำงาน อันจะ สามารถช่วยแก้ไข้ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลดีต่อทั้งองค์การและ ประชาชนที่เข้าไปรับบริการ

องค์กรใดจะบรรลุผลตามที่ตั้งเป้าหมายไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยก็คือ คนหรือบุคลากรในองค์กร ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด และเป็นที่ยอมรับกันว่ามนุษย์หรือคนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และสำคัญที่สุด ตามหลักการบริหาร การสร้างเสริมความต้องการในการปฏิบัติงานให้กับบุคลากร เพื่อให้มีความรู้สึที่ดีในการ ปฏิบัติงาน และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อความสำเร็จของงาน และขององค์กรอย่างต่อเนื่องสมบูรณ์จึงเป็นสิ่งที่ จำเป็นสำหรับผู้บริหารที่ต้องคำนึง ถึงเพราะด้านความต้องการในการปฏิบัติงานย่อมส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพ ของงานดียิ่งขึ้นซึ่งมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความต้องการหรือสิ่งจูงใจผู้ปฏิบัติงานโดยมุ่งอธิบายถึงองค์ประกอบ

12 วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

ต่างๆ ที่เป็นสิ่งที่ทำให้บุคลากรเกิดความพอใจในการปฏิบัติงาน ทุ่มเทความรู้ความสามารถมีความรับผิดชอบ และเอาใจใส่ในงานอย่างแท้จริง ไปสู่ความรักความผูกพัน และความซื่อสัตย์ในองค์กร

วัตถุประสงค์ที่ 2 ทำให้รู้ถึงแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 3 ในการบริหารจัดการองค์กรของผู้นำชุมชนการใช้ อิทธิบาท 3 เป็นแนวทางการทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงสดับไว้ อย่างแยบคาย โดยประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 3 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใครๆก็ท่องได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบกระบวนการทั้ง 3 ข้อ อันเป็น 3 ขั้นตอนที่ต้องเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยความมันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 3 ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง วิธีการผสมผสานหรือประยุกต์ระหว่างบริหารจัดการกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา แล้วเกิดความเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรที่เห็นชัด คือองค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นโดยเฉพาะตัวบุคคล ผู้นำองค์กรประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องอยู่ในศีลธรรม พนักงานในองค์กรก็จะถือเป็นแบบอย่างที่ดี ถ้าหากผู้บริหาร และบุคลากรในองค์กรมีหลักธรรมเป็นเครื่องชี้นำแนวทาง การทำงานก็จะสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันปัญหาที่เคยเกิดขึ้นต่าง ๆ ความขัดแย้งก็ลดน้อยลง เพราะทุกคนได้เรียนรู้และนำหลักธรรมะทางพุทธศาสนาไปใช้

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 3 ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอมือ จังหวัดบึงกาฬ ผลการวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาท 3 ประการ หลักคุณธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จประกอบด้วย ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่ว่างธุระ วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น คุณธรรมทั้ง 3 ประการนี้ จะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลผู้ประพฤติไปสู่ความสำเร็จแห่งผลตามที่มุ่งหมายบริหาร การสร้างเสริมความต้องการในการปฏิบัติงานให้กับบุคลากร เพื่อให้มีความรู้สึกที่ดีในการปฏิบัติงาน และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อความสำเร็จของงาน และขององค์กรอย่างต่อเนื่องสมบูรณ์จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารที่ต้องคำนึงถึงเพราะด้านความต้องการในการปฏิบัติงานย่อมส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพของงานดีขึ้นซึ่งมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความต้องการหรือสิ่งจูงใจผู้ปฏิบัติงานโดยมุ่งอธิบายถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นสิ่งที่ทำให้บุคลากรเกิดความพอใจในการปฏิบัติงาน ทุ่มเทความรู้ความสามารถมีความรับผิดชอบ และเอาใจใส่ในงานอย่างแท้จริง ไปสู่ความรักความผูกพัน และความซื่อสัตย์ในองค์กรตลอดถึงประโยชน์และโทษของการขาดหลักธรรมนี้ในการบริหารองค์กร ผลการวิจัยพบว่า ประโยชน์ของอิทธิบาท 4 สำหรับผู้บริหาร

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญการดำรงชีวิตด้วยหลักของอิทธิบาท 4 คือ เส้นทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ซึ่งทางแห่งความสำเร็จนั้น ประกอบไปด้วย 1) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งจะแสดงออกมาด้วยการกระทำด้วยความพอใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้กระทำ ทำงานด้วยใจรัก 2) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอาธุระ ไม่ท้อถอย ซึ่งแสดงออกมาด้วยความเพียร พยายามในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรู้สึกไม่ท้อถอย และมีความกล้าที่จะกระทำงานนั้นๆ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มายู่ข้างหน้าแล้วจะต้องเอาชนะทำให้สำเร็จ ทำงานให้เป็นเรื่องที่ท้าทายจะสู้และจะพยายามเพื่อ

ทำให้สำเร็จ 3) จิตตะ คือ ความตั้งใจ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝาคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ไม่สนใจไม่รู้เรื่องอื่นๆ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิต ฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ซึ่งแสดงออกมาด้วยการเอาใจใส่ จดจ่อ ตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจัง ไม่ปล่อยให้ความคิดฟุ้งซ่าน 4) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น ชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบ สอบสวนทดลอง มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ซึ่งแสดงออกด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา ไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่กระทำด้วยความพินิจพิเคราะห์ มีการวางแผน และวัดผลงานที่กระทำเสมอ สอดคล้องกับพระชวลวิทย์ อคฺคธมฺโมทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เพื่อความสำเร็จ โดยเสนอถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไม่ประสบความสำเร็จนั้นเกิดจากขาดฉันทะ ขาดวิริยะ ขาดจิตตะ ขาดวิมังสา เมื่อบุคคลขาดอิทธิบาทข้อหนึ่งข้อใดในธรรมทั้งสี่ธรรมประการนี้ย่อมส่งผลโดยต่อระบบ ความเชื่อ ทศณคคติ นิสสัยและพฤติกรรมของเขา (พระชวลวิทย์ อคฺคธมฺโม, 2561)

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารจัดการองค์กรของผู้นำชุมชนการใช้ อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงสดับไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วย แนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใครๆก็ท่องได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบ กระบวนการทั้ง 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต้องเฝ้าหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็น กระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการงานได้ตามความมุ่งหวัง สอดคล้องกับนิพนธ์ โอภาสีทำวิจัยเรื่องการบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 3 ขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วย ถั่วเหนือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์โดยเสนอว่า เป็นการเสนอให้เกิดการนำหลักอิทธิบาท 3 มา นำเสนองานบริหารตน บริหารคน และบริหารงานเพื่อให้การบริหารเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด (นิพนธ์ โอภาสี, 2557) ดังนั้นถ้าผู้นำหรือผู้บริหารมองเห็นประโยชน์ของการใช้หลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในชีวิตทางที่ดีคือ ทางสายกลาง และความรู้จักการปฏิบัติตนที่ถูกต้องและให้รู้สึก ละเอียดเวลาที่ทำผิดในเรื่องของการทำงาน การให้โอกาส สร้างบุคลากรรุ่นใหม่มาช่วยพัฒนาองค์กรของตนให้ มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไป

บทสรุป

หลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญการดำรงชีวิตด้วยหลักของอิทธิบาท 4 คือ เส้นทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ให้งานสำเร็จในการทำงาน ประกอบไปด้วย 1) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ 2) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอาธุระ ไม่ท้อถอย ซึ่งแสดงออกมา ด้วยความเพียร 3) จิตตะ คือ ความตั้งใจ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝาคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น 4) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่ง หย่อนในสิ่งที่ทำนั้น

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 3 ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลหนองเล็ง อำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ ผลการวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาท 3 ประการ หลักคุณธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ ความสำเร็จประกอบด้วย ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่ว่างธุระ วิมังสา หมั่นไตร่ตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น คุณธรรมทั้ง 3 ประการนี้ จะเป็นแรงผลักดันให้ บุคคลผู้ประพฤติไปสู่ความสำเร็จแห่งผลตามที่มุ่งหมายบริหาร

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผู้วิจัยขอเสนอว่า แนวทางการใช้หลักอิทธิบาท 3 ได้เห็นความสำคัญใน 3 ด้านได้แก่ ด้านกายภาพ การบริหารการจัดการ และบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น ผู้บริหารผู้นำนองค์กรควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในบริหารจัดการองค์กร

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป จากการศึกษาครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำประเด็นอื่นๆ มาศึกษาเพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

1) ควรมีการวิจัยเชิงทดลองเรื่อง การศึกษาเทคนิควิธีการพัฒนาสมรรถภาพการสอนของครู กับแนวทางการใช้หลักอิทธิบาท 3 ใช้ในการจัดการเรียนรู้ ของนักเรียนในสถานศึกษา อื่นๆ

2) ควรมีการวิจัยเรื่อง แนวทางการใช้หลักอิทธิบาท 4 ในด้านตัวแปรอื่นๆ กับการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา

3) ควรศึกษาวิจัย การใช้อิทธิบาท 3 กับการทำงานทั้งในองค์กรภาครัฐ และเอกชน

เอกสารอ้างอิง

- นิพนธ์ โอภาษี. (2557). การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 3 ขององค์การบริหารส่วนตำบลห้อยถั่วเหนือ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชวลิตวิทย์ อุดครมโม. (2561). การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เพื่อความสำเร็จ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2536). ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทศบาลตำบลหนองเล็ง. (2559). แผนพัฒนาเทศบาลตำบลหนองเล็ง 3 ปี อำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ พ.ศ. 2559-2560. บึงกาฬ : เทศบาลตำบลหนองเล็ง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรภรณ์ รุ่งเรืองกลกิจและพิมพ์มลจรรย์ นามวัฒน์. (2537). งานวิจัยเรื่องการศึกษาเพื่อกำหนดหลักสูตรการพัฒนาราชการ. สาขาวิชาการจัดการ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมคิด บางโม. (2537). องค์การและการจัดการ. ฉบับพิมพ์ที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติมจากฉบับพิมพ์ที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัทวิทยพัฒน์ จำกัด.

เสนาสนะป่า: การบริหารจัดการตามแนวทางพระพุทธศาสนา Forest Lodging: The Management in accordance with Buddhism

พระครูจริยธรรมานุรักษ์

Phrakhru Jariyathammanurak

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkorn University

Corresponding Author Email: jariyatam58@hotmail.com

Received March 15, 2020; Revised March 25, 2020; Accepted: March 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเสนาสนะป่าในพระพุทธศาสนา และศึกษาการบริหารจัดการตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยใช้การศึกษาจากเอกสารหนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าเสนาสนะป่ามีความสำคัญสำหรับภิกษุในฐานะเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ก่อนภิกษุจะไปอยู่ในเสนาสนะป่าต้องบอกภิกษุในวัดและผู้ปกครองหมู่บ้านให้ทราบเพื่อให้เป็นพยานรับรู้การมาพักอาศัยในป่าของตน ภิกษุควรไปอยู่ในเสนาสนะป่าเพื่อให้เกิดความสงบและมีเวลาปฏิบัติธรรมได้เต็มที่ ไม่ใช่เพื่อต้องการให้ผู้คนศรัทธาหรือสร้างชื่อเสียงว่าเป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัด การอยู่ในเสนาสนะป่าจะช่วยให้เกิดความสงบ (วิเวก) 3 ด้าน คือ (1) กายวิเวก: ร่างกายสงบ ไม่ถูกรบกวนจากเสียงดังหรือผู้คนที่แวะมาหา (2) จิตวิเวก: จิตสงบ ไม่ถูกรบกวนจากกิเลสหรือเรื่องรบกวนจิตใจ จิตเป็นสมาธิ และ (3) อุปวิเวก: สัจจจากกิเลส คือ มีจิตบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสทั้งปวง ความวิเวกทั้ง 3 นี้จะส่งผลให้สามารถพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา สำหรับเสนาสนะป่านั้นมักสร้างใน 3 สถานที่ คือ (1) ป่าติดหมู่บ้าน (2) ป่าห่างไกลหมู่บ้าน หรือ (3) ภูเขา แต่สถานที่เหล่านี้ต้องตั้งอยู่ไม่ไกลชุมชนมากนัก เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านมารบกวนและเพื่อให้ภิกษุสามารถเดินเข้ามารับอาหารบิณฑบาตในหมู่บ้านได้

คำสำคัญ: เสนาสนะป่า; การบริหารจัดการ; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article entitled to study Forest Lodging in Buddhism and to analyze the Management in accordance with Buddhism. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that the Forest Lodging is important for monks as one of the four factors. Before a Buddhist monk resides in the forest, the temple monks and village rulers must be informed to witness their stay in the forest. Monks should be in the forest to achieve peace and time to practice meditation. It is not for wanting people to believe or to build a reputation as a strict practitioner. Being in the forest provides peace (Vivek) in three areas: 1) Kāya-Viveka: bodily seclusion i.e. solitude, 2) Citta-Viveka:

mental seclusion, and 3) Upadhi-Viveka: seclusion from the essentials of existence. These three dimensions of Viveka enable monks to develop themselves based on the threefold learning; morality, concentration, and wisdom. For Forest Lodging is usually built in 3 places: (1) a forest next to a village (2) a forest near the village or (3) a mountain, but these places must be located not far from the community. To prevent the villagers from disturbing and to allow the monks to walk in to receive food alms in the village.

Keywords: Forest Lodging; Management; Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนามีความเป็นมาและความเกี่ยวข้องกับป่าไม้อย่างยาวนาน เริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาประสูติที่อุทยานลุมพินีวัน ออกบวชแสวงหาโมกขธรรมในป่า บำเพ็ญเพียรและตรัสรู้ในป่า แสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก (ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) ในป่า พระธรรมเทศนาครั้งสุดท้ายที่เรียกว่ามหาปรินิพพานสูตรก็แสดงในป่าร้าง สถานที่ดับขันธปรินิพพานก็เป็นป่าไม้สาละ กล่าวได้ว่า ป่าไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ทั้งก่อนตรัสรู้และหลังจากตรัสรู้ กล่าวคือ ก่อนตรัสรู้ ป่าไม่มีความสำคัญในฐานะเป็นที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญเพียร ทรงอาศัยความสงบร่มรื่นของแมกไม้ ปราศจากเสียงรบกวนจากผู้คนบำเพ็ญจิตภาวนาแสวงหาความวิเวก (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2555) จนในที่สุดก็ตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้า หลังจากได้ตรัสรู้แล้วป่าไม้ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจ เมื่อมีภิกษุสาวกเกิดขึ้น ภิกษุในยุคแรกก็อาศัยอยู่ตามโคนไม้เป็นวัตร ดังที่ได้ตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า “ภิกษุทั้งหลาย นั้น โคนไม้ นั้น เรือนว่างเปล่า เธอทั้งหลาย จงเพ่งพินิจ อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้มีความเดือดร้อนในภายหลัง นี้เป็นคำพร่ำสอนของเราแก่เธอทั้งหลายดังนี้” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543)

ในกาลต่อมาเมื่อมีพุทธานุญาตให้คฤหัสถ์สร้างเสนาสนะถวายแก่ภิกษุสงฆ์ได้ ก็พบว่าเสนาสนะเหล่านั้นก็มักจะมีลักษณะเป็นป่า ดังชื่อวัดในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลจะลงท้ายด้วยคำว่า “วน” หรือ “อาราม” ซึ่งแปลว่า ป่า หรือสวน เช่น เวฬวัน เขตวัน อัมพปาลีวัน โฆสิตาราม ปาวาริการาม กุกกุฏาราม ดังนั้น สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยของภิกษุจึงนิยมเรียกรวม ๆ ว่า “อารัญญกเสนาสนะ” แปลว่า “เสนาสนะป่า” พบชื่อเรียกในลักษณะเดียวกันอีก 4 ศัพท์ คือ คามันตเสนาสนะ คามการาม อารัญญกวิหาร อรัญญาวาส (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2555) เสนาสนะป่าเหล่านี้พิจารณาตามชื่อน่าจะตั้งอยู่ในป่าหรือตั้งอยู่ใกล้ป่า แต่ก็คงเป็นป่าที่ไม่ไกลจากชุมชนนักเนื่องจากภิกษุมีความจำเป็นต้องเข้ามารับบิณฑบาตจากหมู่บ้าน พระพุทธองค์จะสอนให้ภิกษุเห็นความสำคัญของการพักอาศัยในเสนาสนะป่า เพราะทรงเห็นว่า การอยู่ในป่าจะทำให้ภิกษุไม่ถูกรบกวนจากผู้คน อีกทั้งในป่าจะมีความสงบร่มรื่น เอื้ออำนวยต่อการเจริญจิตภาวนาส่งผลให้เกิดกายวิเวก (สงบกาย) เมื่อกายสงบ ความวุ่นวายต่าง ๆ ก็มีน้อย ส่งผลให้เกิดจิตวิเวก (จิตสงบ) เมื่อจิตสงบแล้วภิกษุนำจิตไปตามประกอบในกรรมฐานก็ย่อมเอื้ออำนวยต่อการเกิดอุปวิเวก (อุปนิสัยสงบ) จิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งหลาย อีกทั้งการอยู่ป่าส่งเสริมชีวิตที่สันโดษ พึงพาอาศัยปัจจัย 4 เท่าที่จำเป็น ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่น่าศรัทธา เลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น การพักอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงสมณเพศของภิกษุ

การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท บ่อยครั้งที่พระพุทธองค์จึงตรัสสอนให้พุทธบริษัทรู้จักคุณค่าของป่า ซึ่งหลักคำสอนดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในโอวาทปาฏิโมกข์ที่ ว่าด้วยการปฏิบัติตนของพระภิกษุผู้เป็นศาสนทายาท จะต้องละชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องแผ้วและท้ายสุดก็ทรงเน้นย้ำว่าจะต้องยินดีในเสนาสนะอันสงัด (มหาจุฬาลง

ภคธรรมาภิกขุ, 2539) จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ป่าไม่มีความสำคัญต่อภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นทั้งเสนาสนะที่อยู่อาศัย เป็นทั้งสถานที่ทำสังฆกรรม และประกอบกิจกรรมต่างของภิกษุทั้งหลาย การอยู่ในเสนาสนะป่าของภิกษุจะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย กิจกรรมที่จะต้องทำด้วยแรงกายก็มีน้อย จิตใจก็ไม่วุ่นวายสับสน เมื่อเจริญกัมมัฏฐาน จิตจึงสงบเร็ว การบำเพ็ญสมณธรรมก็จะเจริญก้าวหน้าเร็ว (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2553)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับการอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่า แต่ก็ไม่ได้ต้องการให้ภิกษุอยู่ในป่าที่ห่างไกล เนื่องจากยังต้องการให้ภิกษุเกี่ยวข้องกับสังคมด้วย ดังจะเห็นได้จากมีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์ต้องรับอาหารบิณฑบาตจากคฤหัสถ์ ห้ามประกอบอาชีพหรือหุงต้มอาหารมาฉันเอง และทุกกิ่งเดือนก็ต้องเข้าร่วมฟังพระปาติโมกข์ร่วมกับคณะสงฆ์ กล่าวเฉพาะการที่บัญญัติให้ภิกษุต้องอาศัยปัจจัย 4 จากคฤหัสถ์นี้ทำให้ภิกษุไม่สามารถปลีกตัวไปอยู่ในที่ห่างไกลจากหมู่บ้านได้ เมื่อไม่ต้องมีภาระในการจัดหาปัจจัย 4 เอง แต่ต้องอาศัยจากคฤหัสถ์ทำให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกได้อย่างคล่องตัวกว้างขวางและเป็นอิสระ พระพุทธองค์จึงออกแบบในการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับการเป็นอยู่ในการทำหน้าที่สำหรับคนอื่นด้วยการให้ยินดีในปัจจัย 4 ตามมีตามได้ คือ

1) อาหาร ก็ให้อาศัยการบิณฑบาตที่ชาวบ้านป้อนถวาย ภิกษุไม่สามารถหุงหาอาหารฉันเองได้ จำต้องอาศัยคนอื่นเลี้ยงชีพ ทำให้มีคำเรียกภิกษุคำหนึ่งว่า “ปรตตูปชีวี” (ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2 ความหมาย คือ (1) เปรตผู้คอยรับส่วนบุญส่วนกุศลที่คนเราอุทิศให้แต่มนุษย์โลกนี้มีชื่อว่า “ปรตตูปชีวี เปรต” (2) ภิกษุในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้อาศัยอาหารที่บุคคลอื่นให้เลี้ยงชีพ) (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543)

2) เครื่องนุ่งห่มก็ให้ถือเพียงแค่ผ้า 3 ผืน คินสบง จีวร และสังฆาฏิเท่านั้น ผ้าที่นำมาเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มก็เป็นเศษผ้าท่อนเล็กท่อนน้อยซึ่งตกอยู่ตามพื้นดินเปื้อนฝุ่นไม่สะอาดไม่สวยไม่งาม โดยที่ที่สุดแม้ผ้าที่เขาใช้ห่อศพทิ้งตามป่าช้า พระภิกษุไปพิจารณาบังสุกุลผ้าเหล่านี้มานำไปซักให้สะอาด เย็บซ่อมให้เรียบร้อย ทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม พอเป็นเครื่องป้องกันเหลือบุงลมแดด

3) ที่อยู่อาศัย ก็ให้อาศัยโคนไม้หรือที่เรียกว่า รุกขมูลเสนาสนะ

4) ยารักษาโรค เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้น ก็ใช้ยาตองด้วยน้ำมูลหรือน้ำปัสสาวะ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การเป็นอยู่ของพระภิกษุเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย กล่าวเฉพาะที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ ในระยะแรก ๆ มักอาศัยอยู่ในป่า อยู่ตามโคนไม้ ชอบเขา ถ้า สร้างสิ่งก่อสร้างเฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เน้นความสงบร่มรื่นและเรียบง่าย เพื่อให้เหมาะแก่การเป็นที่ปลีกใจสำหรับทำจิตภาวนา พระภิกษุผู้ออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ จึงมักออกไปใช้ชีวิตในป่าเป็นส่วนมาก ด้านการดำเนินชีวิตก็ใช้ปัจจัย 4 เพียงเพื่อให้มีชีวิตอยู่ปฏิบัติธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2553) ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุเพิ่มมากขึ้น วันหนึ่ง เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เห็นภิกษุทั้งหลายเดินออกมาจากป่าบ้าง จากโคนไม้บ้าง จากชอกเขาบ้าง เทียวบิณฑบาตในหมู่บ้านตามตรอกซอกซอยด้วยอาการอันสงบเกิดความเลื่อมใสในภิกษุทั้งหลายจึงขออนุญาตพระผู้มีพระภาคเจ้าสร้างเสนาสนะถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจึงอนุญาตเสนาสนะไว้ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ ซึ่งต่อมาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้ให้สร้างวิหาร 60 หลังถวายแก่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 แม้วิหารเหล่านี้ก็จัดเป็นเสนาสนะป่า เนื่องจากสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มี การแยกพระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีหรืออรัญญวาสีอย่างชัดเจน เสนาสนะที่ทายกทายิกาสร้างถวายจึงมีลักษณะเป็นเสนาสนะป่า การที่ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัดถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากสภาพแวดล้อมอันร่มรื่นเงียบสงัดเป็นอุปการะต่อการเจริญจิตภาวนา เมื่อเจริญกัมมัฏฐานจิตจึงสงบเร็ว

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาให้ทราบถึงความสำคัญของเสนาสนะ (อารัญญุเสนาสนะ) ป่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบความหมายและลักษณะของเสนาสนะป่า และทราบถึงความสำคัญของเสนาสนะป่าที่มีต่อการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติของภิกษุในพระพุทธศาสนา จะส่งผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาตลอดจนได้ทราบแนวทางในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อไป

ความหมายของเสนาสนะป่า

เสนาสนะป่าเป็นคำอธิบายถึงสถานที่พักอาศัยของพระภิกษุโดยแบ่งเป็นลักษณะคำอธิบายได้ดังนี้

1. เสนาสนะป่าในสมัยพุทธกาล ในระยะแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พักอาศัยของภิกษุล้วนแต่เป็นป่า จึงยังไม่มีแบ่งแยกเป็นเสนาสนะบ้านหรือเสนาสนะป่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาในระยะแรกก็พักอาศัยอยู่ในป่าดังจะเห็นได้จากพุทธดำรัสที่ตรัสสอนให้ภิกษุออกไปพักตามป่า ภูเขา โคนไม้ เรือนว่าง เป็นต้น เพื่ออาศัยความสงบจากสถานที่เป็นปัจจัยส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ในสมัยต่อมาจึงมีการจำแนกเสนาสนะของภิกษุออกเป็นเสนาสนะบ้าน และเสนาสนะป่า

ในสมัยพุทธกาล ยังไม่มีการแยกพระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีหรืออรัญญวาสีอย่างชัดเจน เนื่องจากความนิยมสมัยนั้น ไม่ว่าจะสร้างวัดที่ไหนก็จะมีลักษณะเหมือนกันคือมีสภาพเป็นป่า คณะสงฆ์ก็มีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียว ชุระในพระพุทธศาสนาที่แบ่งเป็นสองอย่าง ส่วนมากภิกษุก็ศึกษาทั้งสองอย่างพร้อมกันและศึกษาในวัดเดียวกัน หรือแม้จะมีภิกษุบางรูปเลือกศึกษาเพียงชุระเดียว แต่ทำนุรูปนั้นก็พักอยู่ในวัดเดียวกับภิกษุอื่น ไม่มีการแยกว่าวัดนี้เป็นวัดบ้านศึกษาเน้นไปที่คันถชุระ หรือวัดนั้นเป็นวัดป่าศึกษาเน้นหนักไปที่วิปัสสนาชุระ การแยกพระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีและอรัญญวาสีเพิ่งเกิดขึ้นในศรีลังกา โดยที่พระคามวาสีจะเน้นหนักไปที่การศึกษา คัมภีร์หรือคันถชุระ ส่วนพระอรัญญวาสีจะเน้นหนักไปที่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาชุระ สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ประเทศไทยรับพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาผ่านทางนครศรีธรรมราช การแยกพระสงฆ์เป็นสองฝ่ายก็ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553)

จากการศึกษาพบว่า คำว่า เสนาสนะป่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีคำเรียกในลักษณะคล้ายกันหลายคำ ได้แก่ 1) คามันตเสนาสนะ (เสนาสนะหรือวัดที่ตั้งอยู่ตามชายหมู่บ้านหรือนอกชุมชน) 2) คามการาม (เสนาสนะหรืออารามใกล้หมู่บ้าน หรือกลางหมู่บ้าน) 3) อารัญญุวิหาร (เสนาสนะหรือวิหารในป่าเขาห่างไกลชุมชนหรือหมู่บ้าน) และ 4) อรัญญาวาส (เสนาสนะหรืออารามที่สร้างอยู่ตามป่าช้าหรือป่าลึกไกลชุมชน) (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2555)

2. เสนาสนะป่าในปัจจุบัน มีการสร้างกระจายอยู่ในเมืองต่าง ๆ เป็นวัดขนาดใหญ่บ้าง ขนาดกลางบ้าง ขนาดเล็กบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะสร้างอยู่ที่ไหนลักษณะเด่นของวัดจะเหมือนกันคือ เป็นวัดป่า ดังจะเห็นได้จากวัดต่าง มักจะลงท้ายด้วยคำว่า “วน, อาราม, หรือ วิหาร” ประโยชน์จากการสร้างวัดในป่านี้คือความร่มรื่น สงบ สงัด ปราศจากการรบกวนจากผู้คน วัดจึงเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญจิตภาวนา จากการศึกษาพบว่า ป่าไม้ที่พระพุทธองค์และพระสาวกใช้เป็นที่พักอาศัยหรือป่าไม้ที่ต่อมาได้สร้างเป็นวัดมี 4 ชนิดคือ

1) ป่าไม้ธรรมชาติ ป่าไม้ประเภทนี้มักจะมีพื้นที่กว้างใหญ่ มีไม้ขึ้นหลายชนิด เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด แม้จะตั้งอยู่ในเมืองหรือเขตแคว้นต่าง ๆ แต่ก็ไม่มีการสงวนพื้นที่ไว้เป็นการเฉพาะ ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากป่านั้นได้ ทั้งการใช้เป็นแหล่งอาหาร พืชพันธุ์ต่าง ๆ ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม แหล่งยาสมุนไพร และเป็นที่ปฏิบัติธรรมของนักบวชผู้แสวงหาความสงบวิเวก ป่าไม้ประเภทนี้ เช่น ป่ามหาวน ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

2) สวนหลวง หรือ อุทยานหลวง ป่าไม้ประเภทนี้มักตั้งอยู่ใกล้เมืองหลวง เป็นสถานที่ส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน บางที่อาจเป็นเขตอุทยานห้ามล่าสัตว์ ใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ของพระราชา บางที่อาจเป็นส่วนที่ใช้ล่าสัตว์เพื่อหาความสำราญของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นที่พักผ่อน เป็นที่ล่าสัตว์ เป็นที่พักของนักบวชเจ้าลัทธิที่พระเจ้าแผ่นดินเคารพศรัทธา ป่าไม้ประเภทนี้ เช่น เวฬุวันอุทยานหลวงของพระเจ้าพิมพิสาร สาลวโนทยานอุทยานหลวงของเจ้ามัลละ สวนหลวง สมัยปาวาทกะ (ดินทุภาจีระหรือเอกสาละกะ) ของพระนางมัลลิกามเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล

3) สวนเอกชน ป่าไม้ประเภทนี้เป็นสวนของอำมาตย์ เสนาบดี ข้าราชการบริพารหรือเอกชนทั่วไป ในยามปกติสวนเหล่านี้ใช้ปลูกไม้ผล ผัก ดอกไม้ เพื่อเก็บผล ดอก ใบ ขยายหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ต่อมาเมื่อมีความศรัทธาเลื่อมใสก็ถวายสวนนั้นเป็นที่พักอาศัยของพระพุทธรูปและหมู่ภิกษุ ป่าประเภทนี้ เช่น สวนมะม่วงของหมออาชีวก (ชีวกัมพวัน) สวนมะม่วงของนางอัมพปาลี (อัมพปาลีวัน)

4) ป่าไม้ที่ปลูกใหม่ ป่าไม้ประเภทนี้ในช่วงแรกอาจมีต้นไม้บ้าง แต่ต่อมากมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพื่อให้ความร่มรื่น เรียกว่าป่าปลูกใหม่ อาจเกิดขึ้นจากการซื้อที่จากเจ้าของเดิมแล้วปลูกป่าเพิ่มเติม แล้วสร้างเป็นวัดในพระพุทธศาสนา เช่น สวนของเจ้าเซต (เซตวัน)

ในวัดที่มีลักษณะป่าไม้ดังที่กล่าวมานั้น ภิกษุบางรูปอาศัยอยู่ในเสนาสนะ 5 อย่างที่มีผู้มีจิตศรัทธาสร้างถวาย เสนาสนะที่สร้างก็มักจะทำแบบเรียบง่าย ทำด้วยไม้ อิฐ หิน ที่หาได้ง่ายในสมัยนั้น นอกจากนี้สิ่งก่อสร้างที่มักกล่าวถึงบ่อย ๆ ก็มักจะทำด้วยไม้ ใบไม้ ใบหญ้า ดินเหนียว ที่หาได้ง่ายในที่ต่าง ๆ สิ่งก่อสร้างในวัดที่พระภิกษุใช้เป็นที่พักอาศัยจึงมักเรียกว่า ศาลาบ้าง บรรณศาลาบ้าง ดิณศาลาบ้าง กุฎีบ้าง บรรณกุฎีบ้าง ดิณกุฎีบ้าง ทั้งนี้เพราะมักสร้างจากวัสดุจำพวกใบไม้ใบหญ้านั่นเอง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า คำว่า เสนาสนะป่า หรือ อรัญญิกเสนาสนะ หมายถึง ที่อยู่อาศัยของภิกษุในพระพุทธศาสนาที่สร้างใกล้ป่าหรือสร้างให้มีลักษณะเป็นป่า โดยคำว่าเสนาสนะนี้ความหมายตามศัพท์ ได้แก่ ที่นั่งและที่นอน แต่โดยรวมแล้วหมายถึงสิ่งก่อสร้างที่ภิกษุใช้เป็นที่พักอาศัยที่ก่อสร้างในลักษณะต่าง ๆ ด้วย เช่น วิหาร ศาลา กุฎี กระโจม มณฑป รวมทั้งสิ่งของที่ใช้นั่งนอนในชีวิตประจำวัน เช่น เติง ตั้ง พูก เสื่อ หมอน คำว่า เสนาสนะป่า (อรัญญิกเสนาสนะ) มีความหมาย 3 อย่าง คือ (1) ที่พักอาศัยของภิกษุ เช่น กุฎี วิหาร ศาลา ปราสาท (2) สถานที่ตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ถ้ำ ซอกภูเขา ที่ภิกษุใช้เป็นที่พักอาศัย และ (3) สิ่งของที่ภิกษุใช้เป็นที่นั่งและที่นอนในชีวิตประจำวัน เช่น เติง ตั้ง พนักพิง เสื่อ เสนาสนะป่าเหล่านี้นิยมสร้างที่ป่าใกล้หมู่บ้านหรือที่ภูเขาที่ตั้งอยู่ไม่ไกลชุมชนมากนัก เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านมารบกวนทำลายความสงบ และเพื่อให้ภิกษุสามารถเดินเข้ามารับอาหารบิณฑบาตในหมู่บ้านได้ ในระยะแรกของการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ก็ตรัสสอนให้ภิกษุพักอาศัยอยู่ในป่า ต่อมาเมื่อศรัทธาขอสร้างเสนาสนะถวายแก่ภิกษุจึงทรงอนุญาตเสนาสนะ 5 อย่าง คือ วิหาร (เรือนมีหลังคา) อัทธมโยค (เรือนมุงแถบเดียว) ปราสาท (เรือนชั้น) หัมมียะ (เรือนหลังคาตัด) และคูหา (ถ้ำ) โดยที่เสนาสนะเหล่านี้นิยมสร้างให้มีลักษณะคล้ายกับป่า คือ มีต้นไม้มาก เพื่อให้ความสงบร่มรื่นแก่ผู้พักอาศัย พระเจ้าพิมพิสารเป็นคนแรกที่ถวายป่าไม้เป็นเสนาสนะป่าในพระพุทธศาสนา ภิกษุผู้อาศัยอยู่ในเสนาสนะป่า เรียกว่า พระอรัญญวาสีเป็นผู้ที่มุ่งปฏิบัติกรรมฐานมากกว่าการเรียนพระพุทธพจน์

ประเภทและที่ตั้งของเสนาสนะป่า

เสนาสนะในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะสร้างในวัดป่าหรือวัดบ้าน สามารถจำแนกประเภทกว้าง ๆ ได้ 2 ประเภท คือ (1) เสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้น และ (2) เสนาสนะที่เป็นที่อยู่ตามธรรมชาติ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ที่อยู่อาศัยที่มนุษย์ คือ ภิกษุหรือคฤหัสถ์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัย ได้แก่

(1) เสนาสนะที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย (หลับ นอน) เสนาสนะที่ภิกษุใช้เป็นที่พักอาศัยเป็นหลักจะมีความเป็นส่วนตัว สร้างแบบเรียบง่าย มิดชิด ติดประตู หน้าต่างเพื่อความเป็นส่วนตัวมีชื่อเรียกหลายอย่าง ได้แก่ (1) กุฏิ หรือ กระโจม (2) วิหาร (3) ศาลา (4) เรือนว่าง (5) ปราสาท (6) เรือนโล้น หรือ (7) เรือนมุงแถบเดียว เสนาสนะเหล่านี้มีทั้งที่ภิกษุสร้างเองหรือมีลูกศิษย์สร้างถวายเจาะจง มักจะมีภิกษุอาศัยอยู่ประจำ แต่ในบางครั้งอาจจะมีภิกษุอื่นมาใช้สอยร่วมด้วยบ้าง นิยมใช้เป็นที่หลับนอนหรือบำเพ็ญสมณธรรม มีความเป็นส่วนตัวสูง

(2) เสนาสนะที่ใช้เป็นที่สักการบูชา เสนาสนะบางประเภทสร้างเพื่อวัตถุประสงค์พิเศษ คือสร้างเพื่อใช้เป็นปูชนียสถาน ที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า บุคคลสำคัญ เหตุการณ์สำคัญ หรือใช้เก็บรักษาสสิ่งของสำคัญ เช่น อัฐิหรือบริวารของอุปัชฌาย์อาจารย์ สถานที่แบบนี้เป็นที่ใช้สอยร่วมกันของคณะสงฆ์ ได้แก่ (1) เรือนพระปฎิมา (2) เรือนต้นโพธิ์ (3) พระสถูป หรือ (4) พระเจดีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2555) สถานที่นี้เป็นที่เคารพบูชาของพุทธบริษัททั่วไป เสนาสนะประเภทนี้มักสร้างไว้ในสถานที่ที่เคยเกิดเหตุการณ์สำคัญหรือในสถานที่สัญจรของประชาชน

(3) เสนาสนะที่ใช้บอเขต ที่พักอาศัยของภิกษุมีความจำเป็นต้องกำหนดเขต ดังนั้น จึงนิยมสร้างอาคารหรือสถานที่บอเขตแดน เพื่อเป็นสถานที่กำหนดรับรู้และเพื่อป้องกันภัยจากนอกวัด จะสร้างด้วยอิฐดินเหนียว ต้นไม้ กิ่งไม้ หรือหนามก็ได้ บางอย่างอาจทำด้วยศิลาหรืออิฐขนาดใหญ่ ได้แก่ (1) ชุ่มประตู่ (2) กำแพงและรั้ว (3) เขตสีมา สถานที่บอเขตแดนนี้บางแห่งอาจทำอย่างชัดเจน เช่น วัดเขตวันจะมีชุ่มประตู่ขนาดใหญ่เป็นที่สถิตยของเทวดา แต่วัดบางแห่งอาจสร้างง่าย ๆ ด้วยการทำรั้วไม้หรือรั้วหนาม เพื่อบอเขตและป้องกันอันตรายจากภายนอกวัด

(4) เสนาสนะที่ใช้ทำกิจร่วมกับภิกษุอื่น ภิกษุมีวิถีชีวิตต้องพบปะกับเพื่อนสหัมมิก ไม่สามารถแยกตัวอยู่คนเดียวได้ เสนาสนะที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันร่วมกับภิกษุจะเป็นที่เปิดเผย มีภิกษุเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วม ไม่ได้สงวนหรือหวงแหนไว้เป็นการเฉพาะ ได้แก่ (1) คิลาณศาลา (2) ธรรมศาลา (3) โรงอุโบสถ (4) ชุ่มน้ำดื่ม (5) อุปัฏฐานศาลา (โรงฉัน) (พระมหาบุญเลิศ ฐานทินโทและคณะ, 2550) สถานที่นี้ถือว่าเป็นของส่วนรวม ไม่มีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งถือกรรมสิทธิ์ เพื่อให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยอาจจะมีการตั้งวาระให้ภิกษุผลัดเปลี่ยนกันมาดูรักษาความสะอาด

(5) เสนาสนะที่ใช้เป็นที่ทำกิจส่วนตัว การดำเนินชีวิตประจำวันของภิกษุจำเป็นต้องทำกิจวัตรส่วนตัว รูปใดมีความต้องการก็เข้าไปใช้ได้ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่มีคนเข้ามาใช้มากจึงมักจะมีการตั้งวัตรหรือกฎการดูแลรักษาไว้ เพื่อให้สถานที่สะอาดเรียบร้อย ได้แก่ (1) เรือนไฟ (2) โรงย้อม (3) โรงห่อนผ้า (4) โรงน้ำฉัน (5) โรงตากผ้า (6) วัจจกุฏิ (7) ที่พักกลางวัน ที่พักกลางคืน หรือ (8) เรือนจงกรม เป็นสถานที่นี้สร้างขึ้นเพื่อให้ภิกษุใช้สอยร่วมกัน มีการกำหนดวัตรหรือระเบียบ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่จะมาใช้ เพื่อรักษาความสะอาด ความแข็งแรงและไม่เบียดเบียนคนอื่น สถานที่ที่ต้องการความสะอาดและความเรียบร้อยจึงต้องมีวัตรหรือกติกาในการใช้สอยร่วมกัน

(6) **เสนาสนะที่เป็นบริหารหรือเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน** เสนาสนะประเภทนี้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เพื่อรับรองการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ถือว่าเป็นบริหารหรือสิ่งของเครื่องใช้เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย มักจะทำขึ้นและวางตั้งไว้เพื่อใช้สอยภายในกุฏิ วิหาร หรือศาลา แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ (1) เสนาสนะที่ใช้เป็นที่นอน เช่น เสื่อ ฟูก หมอน เตียง แคร่ กระดานปูพื้น หรือวัตถุอื่นที่ทำขึ้นเพื่อใช้ปูรองก่อนนอน (2) เสนาสนะที่ใช้เป็นที่นั่งหรือรองนั่ง เช่น เก้าอี้ ตั่ง ม้านั่ง อาสนะ กระดานรองนั่ง สันถัด หรือวัตถุอื่นที่ทำขึ้นเพื่อรองนั่งหรือนั่งพิง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2555) เสนาสนะเหล่านี้หากต้องการสร้างเป็นที่อยู่ส่วนตัว และมีขนาดใหญ่เกิดขนาดต้องให้สังฆสมมติให้ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบางอย่างภิกษุอาจหาสร้างเองได้ เช่น หญ้าแห้ง ใบไม้ หรือเปลือกไม้ที่ไม่มีเจ้าของ แต่บางอย่างต้องอาศัยของที่คฤหัสถ์ถวาย เช่น หญ้า ดินเหนียว หรือไม้ที่มีเจ้าของ เนื่องจากมีพระวินัยห้ามภิกษุขุดดินและพรวนของเขียวที่เกิดอยู่กับที่

อย่างไรก็ตาม รายละเอียดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนานี้พบว่ามีการพัฒนาการไปตามยุคสมัย แต่พบว่าในสมัยพุทธกาล เสนาสนะที่สร้างเพื่อเป็นที่อยู่ของภิกษุส่วนมากจะสร้างง่าย ๆ ขนาดก็แตกต่างกันไป หากเป็นที่พักส่วนตัวก็จะมีขนาดเล็กพอสำหรับพักอาศัยรูปเดียว แต่หากเป็นสถานที่ที่ใช้สอยกับส่วนรวมก็จะมีขนาดใหญ่โตพอสมควร เช่น โรงอุโบสถ ธรรมศาลา โรงฉัน ปราสาท เป็นต้น สำหรับวัสดุที่นำมาสร้างเป็นเสนาสนะนี้ส่วนมากจะสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ทั่วไป เช่น ไม้ ดินเหนียว หิน อิฐ เพื่อให้เพียงพอแก่การพักอาศัย ป้องกันเหลือบุง ลม แดดและสัตว์เลื้อยคลาน แต่ก็พบว่ามีเสนาสนะอีกจำนวนหนึ่งที่สร้างอย่างวิจิตรสวยงาม คือ สร้างด้วยแก้ว ทองคำ ดินบุก เหล็ก ทองแดง สำริด มีการทาสีหรือมีการวาดลวดลายไว้ตามต้นเสา เพดาน ผนังและหลังคาด้วย

(7) **เสนาสนะที่เป็นสถานที่หรือบริเวณที่มีอยู่ตามธรรมชาติ** เสนาสนะป่าอีกประเภทหนึ่งที่พบมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ สถานที่ตามธรรมชาติ หรือ ป่าเขาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือป่าที่มนุษย์ปลูกขึ้นเพื่อสร้างความร่มรื่น เช่น (1) ป่าไม้ (2) ซอกเขา (3) เงื้อมแห่งภูเขา (4) ถ้ำ (5) โคนไม้ (6) รวป่า (7) ชฎาแห่งป่า เสนาสนะป่าลักษณะนี้เป็นที่พักอาศัยของภิกษุในพระพุทธศาสนาในยุคแรกที่พระพุทธเจ้าประกาศศาสนา อย่างไรก็ตาม แม้ต่อมาพระพุทธองค์จะอนุญาตให้ภิกษุรับเสนาสนะที่คฤหัสถ์สร้างถวาย แต่ก็พบว่ามีพระมหาเถระและภิกษุจำนวนมากนิยมพักอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าที่เป็นสถานที่ตามธรรมชาติ เช่น พระมหากัสสปเถระ พระพนาวาสิตเถระ

2. **ที่ตั้งของเสนาสนะป่า** การอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่ามีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติของภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ทั้งนี้เพราะเสนาสนะป่าส่วนมากจะมีความสลับซับซ้อน ดังนั้นจึงควรมีตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสม และมีความนิยมในการอยู่ป่า (ธนิต อัยโพร, 2518) ที่อยู่อาศัยของพระภิกษุหรือวัดของพระป่าที่เรียกว่า “อารัญญกเสนาสนะ” นั้น มีกำหนดไว้ว่า ห่างจากเสาหลักเขตหมู่บ้านอย่างน้อย 500 ธนู คือ 500 วา หรือประมาณ 1 กิโลเมตร (แต่ก็ไม่พึงเกิน 1 คาวุต คือ 100 เส้น เท่ากับ 4 กิโลเมตร) เพื่อว่าจะได้ไปบิณฑบาตแล้วกลับมาถึงทันเวลาฉันอาหาร (ภัตตกาล) สำหรับภิกษุบางรูปอาจพักในป่าช้าที่มีทั้งป่าช้าเผาศพธรรมดา (สุสาน) หรือป่าช้าทิ้งศพ (อามกสุสาน) ในสมัยพุทธกาล ยังไม่มีการแยกพระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีหรืออรัญญวาสีอย่างชัดเจน เนื่องจากความนิยมสมัยนั้น ไม่ว่าจะสร้างวัดที่ไหนก็จะมีลักษณะเหมือนกันคือมีสภาพเป็นป่า คณะสงฆ์ก็มีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียว รุระในพระพุทธศาสนาที่แบ่งเป็นสองอย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2555) ส่วนมากภิกษุก็ศึกษาทั้งสองอย่างพร้อมกันและศึกษาในวัดเดียวกัน หรือแม้จะมีภิกษุบางรูปเลือกศึกษาเพียงรุระเดียว แต่ท่านรูปนั้นก็พักอยู่ในวัดเดียวกับภิกษุอื่น ไม่มีการแยกว่าวัดนี้เป็นวัดบ้านศึกษาเน้นไปที่คณรุระ หรือวัดนั้นเป็นวัดป่าศึกษาเน้นหนักไปที่วิปัสสนาธุระ (พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดี สุรเตโช, 2548) การแยก

22 วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

พระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีและอรัญญวาสีเพิ่งเกิดขึ้นในศรีลังกา โดยที่พระคามวาสีจะเน้นหนักไปที่การศึกษา คัมภีร์หรือคัมภีร์ธรรมา ส่วนพระอรัญญวาสีจะเน้นหนักไปที่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาธุระ สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ประเทศไทยรับพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาผ่านทางนครศรีธรรมราช การแยกพระสงฆ์เป็นสองฝ่ายก็ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกาพระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2553)

สรุป เสนาสนะป่าเป็นสิ่งที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของการที่พักอาศัยของภิกษุ ต่อมาพัฒนาการไปตามยุคสมัย แต่พบว่าในสมัยพุทธกาล เสนาสนะที่สร้างเพื่อเป็นที่อยู่ของภิกษุส่วนมากจะสร้างง่าย ๆ ขนาดก็แตกต่างกันไป หากเป็นที่พักส่วนตัวก็จะมีขนาดเล็กพอสำหรับพักอาศัยรูปเดียว แต่หากเป็นสถานที่ที่ใช้สอยกับส่วนรวมก็จะมีขนาดใหญ่โตพอสมควร เช่น โรงอุโบสถ ธรรมศาลา โรงฉัน ปราสาท เป็นต้น

การบริหารเสนาสนะป่าในปัจจุบัน

เมื่อศึกษาโดยละเอียดแล้วจะพบว่า การอยู่ป่าของภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้นอาจจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1) การอยู่ป่าเป็นวัตร ภิกษุผู้ถือปฏิบัติประเภทนี้มีพระมหากัสสปะและภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกังค รุดงค์เป็นต้น ภิกษุเหล่านี้จะพักอาศัยและบำเพ็ญสมณธรรมในป่า จะไม่พักแรมในวัดที่อยู่กลางบ้านหรือที่พักอาศัยอื่น ๆ ที่สร้างในเขตหมู่บ้าน ภิกษุผู้อาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าในลักษณะเช่นนี้ เช่น พระมหากัสสปะ

2) การอยู่ป่าตอนช่วงเช้าพรรษาภิกษุผู้ถือปฏิบัติอย่างนี้ เช่น พระจักษุบาลและภิกษุผู้เป็นสหายอีก 30 รูป ท่านเหล่านี้ในเวลาปกติก็จะพักอาศัย ศึกษาพระธรรมวินัยและเรียนกรรมฐานจากสำนักของอุปัชฌาย์ อาจารย์ที่พักอยู่วัดใกล้บ้าน ส่วนมากจะใช้เวลาถึง 5 พรรษา เมื่อถึงเวลาใกล้เช้าพรรษา ภิกษุผู้ต้องการจะไปปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดในป่าที่อยู่ห่างไกลออกไปก็จะลาอุปัชฌาย์อาจารย์แล้วเดินทางไปหาที่จำพรรษา ป่าที่จำพรรษานั้นอาจไม่มีพระภิกษุอยู่เลย แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ จะต้องอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านมากนัก ให้มีระยะพอที่จะมาบิณฑบาตได้ หลังจากออกพรรษาและปวารณาแล้วภิกษุเหล่านี้บางรูปอาจพักอาศัยอยู่ที่นั่นต่อไป บางรูปอาจกลับมากราบไหว้อุปัชฌาย์อาจารย์ที่วัดเดิม บางรูปอาจเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า บางรูปอาจเดินทางไปนมัสการพระมหาเถระ บางรูปอาจจะจาริกไปในที่อื่น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543) การพักอาศัยอยู่ในป่าเช่นนี้จึงเป็นการอยู่ชั่วคราวเฉพาะในตอนเช้าพรรษาเท่านั้น

3) การอยู่ป่าเมื่อต้องการปฏิบัติกรรมฐานอย่างเคร่งครัด ภิกษุผู้ถือปฏิบัติเช่นนี้จะไม่เลือกเวลา แม้จะเป็นช่วงนอกพรรษา หากต้องการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดก็อาจจะเลือกเข้าไปอยู่ในป่าห่างไกลหมู่บ้าน แล้วปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง (ธนิต อยู่โพธิ์, 2518) กรณีนี้พบมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การพักอาศัยอยู่ในป่าเช่นนี้อาจใช้เวลาบางบ้าง น้อยบ้าง เมื่อถึงเวลาพอสมควรแล้ว ภิกษุเหล่านี้ก็อาจจะกลับมาพักในเสนาสนะกลางบ้านบ้างเป็นบางเวลา ไม่ถือเคร่งครัดว่าต้องพักอาศัยอยู่ในป่าเท่านั้น (ไม่ถือเคร่งเหมือนพวกแรก) พระสงฆ์ส่วนมากบางครั้งก็พักอยู่วัดชายบ้าน บางครั้งพักวัดป่าห่างไกลหมู่บ้าน บางครั้งพักในป่าห่างไกลชุมชน การอยู่ในเสนาสนะอันสงัดที่อาจกล่าวรวม ๆ ว่าเสนาสนะป่านี้ สำหรับท่านผู้เป็นพระอรหันต์แล้วอาจจะไม่ใช่เรื่องสำคัญนัก เพราะท่านผู้เป็นพระอรหันต์จิตท่านสงบ ปราศจากกิเลสแล้ว ไม่ว่าท่านจะอยู่ในบ้านหรือในป่าสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นก็ไม่สามารถบรวนจิตใจท่านได้

การอยู่ในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัดถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะสภาพแวดล้อมอันร่มรื่น เงียบสงัด เป็นอุปการะต่อการเจริญจิตภาวนา (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2554) การได้อยู่ในป่าจะทำให้การดำเนินชีวิตเรียบง่าย ชัดเกลา ฟังฟังปัจจัยอื่น ๆ น้อย เงียบสงัด ไม่มีคนมารบกวน จิตใจก็ไม่วุ่นวายสับสน

เมื่อเจริญกรรมฐานจิตจึงสงบเร็ว ข้อนี้จะได้เห็นได้ชัดเมื่อเปรียบกับการใช้ชีวิตของคฤหัสถ์ ชาวบ้านผู้ยังต้องดิ้นรนทำมาหากินมาเลี้ยงครอบครัว ยังต้องใช้ชีวิตคู่ฉันสามีภรรยา โอกาสที่จะพบความสงบสงัดแห่งจิตใจไม่ใช่จะหาได้ง่าย ๆ ต่างจากพระภิกษุผู้ละทิ้งภาระเหล่านี้หมดแล้วหันมาตั้งใจบำเพ็ญอยู่ในป่าอันสงัด ที่จะมีความคล่องตัวกว่า อีกประการหนึ่งที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาควรตระหนักในความสำเร็จของการพักอาศัยในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัด คือ แม้แต่พระพุทธองค์ก็ทรงให้ความสำคัญกับการพักอาศัยในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัด

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าเสนาสนะซึ่งภิกษุในพระพุทธศาสนานิยมเข้าไปอยู่อาศัยมักจะเป็นเสนาสนะป่า ทั้งนี้เพราะต้องการอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าจะทำให้มีความสงบวิเวก สะดวกและเกื้อกูลต่อการเจริญจิตภาวนา เสนาสนะป่าก็มักจะสร้างแบบง่าย ๆ ในที่ห่างไกลสังคมพอสสมควร แต่ก็ไม่ใช่ไกลนัก ภิกษุสามารถเดินทางจากที่อยู่อาศัยแล้วเข้าไปนิพพานในหมู่บ้านแล้วกลับมาได้ทัน ป่าไม่มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมดังได้กล่าวมา ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญกับป่า ทั้งในแง่เป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นกับพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในโลก (พระมหาวีรวัฒน์ อาจารย์สุโข, 2554) ดังต่อไปนี้

ก. การสร้างวัดในป่า ประเพณีสร้างวัดในพระพุทธศาสนาส่วนมากจะสร้างในป่าไม้ ทั้งนี้เพราะชาวพุทธเห็นว่า ป่าไม้เป็นสถานที่ร่มรื่น เงียบสงัด ปราศจากการรบกวนจากผู้คน ความร่มรื่น เงียบสงัดนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพักอาศัยเพื่อปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ ดังนั้น ชาวพุทธจึงนิยมสร้างวัดในป่า อย่างไรก็ตาม แม้ในที่บางแห่งที่สร้างเป็นวัด ในระยะแรกอาจไม่มีต้นไม้มาก แต่ประชาชนก็มักจะหาต้นไม้มาปลูกในบริเวณวัดเสมอ วัดจึงมักถูกเรียกว่า อาราม อันแปลว่า สวน หรือสถานที่ร่มรื่น

ข. การปฏิบัติธรรมในป่า การบำเพ็ญกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น สถานที่ที่ถือว่ามีความสำคัญหากปฏิบัติธรรมในสถานที่อันเงียบสงัดย่อมได้รับความสะดวก การปฏิบัติธรรมก็จะก้าวหน้าเร็ว พระภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาต้องการปฏิบัติธรรมจึงมักจะไปปฏิบัติธรรมในป่า

ค. การใช้สอยปัจจัย 4 ที่ได้จากป่า การเป็นดำเนินชีวิตของชาวพุทธนั้น ส่วนมากจะพึ่งพาปัจจัยสำคัญ 4 ประการ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค โดยเฉพาะพระภิกษุนั้น พระพุทธองค์วางแนวทางการดำเนินชีวิตไว้อย่างชัดเจนว่า ให้พึ่งพิงปัจจัยดำรงชีวิต 4 ประการเท่าที่จำเป็น จีวรก็ให้ใช้ด้ายหรือวัสดุที่หาได้จากป่า อาหารก็ให้ฉันอาหารที่ชาวบ้านปรุงด้วยพืชพันธุ์ที่ขึ้นในป่าบ้าง ปลูกเองบ้าง ที่อยู่อาศัยส่วนมากก็ให้ทำจากวัสดุที่หาได้ในป่า ยารักษาโรคก็อนุญาตให้ฉันยาสมุนไพร ที่ปรุงจากใบไม้ เปลือกไม้ หัวผล เมล็ด หรือส่วนต่าง ๆ ของพืชและต้นไม้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับป่า ทำให้การดำเนินชีวิตของพระภิกษุเป็นไปอย่างราบรื่นเนื่องจากพระภิกษุส่วนมากก็ใช้ชีวิตในป่าอยู่แล้ว

4) การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์ในโลกนี้จะต้องพึ่งพิงกับองค์ประกอบสำคัญ 3 อย่าง คือ ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม ชีวิตเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่ต้องประกอบประกอบให้ดำเนินไปอย่างปลอดภัย ขณะเดียวกันเราก็ต้องอยู่กับสังคม เราไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ ในการดำเนินชีวิตทั้งหมดนั้นมนุษย์ทุกคนจะต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อม เราจึงมีความจำเป็นต้องรักษาสิ่งแวดล้อมไปด้วย สิ่งแวดล้อมที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ป่าไม้ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งให้อากาศบริสุทธิ์ เป็นแหล่งต้นน้ำเป็นแหล่งอาหาร เป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์ และเป็นสถานที่ให้ความร่มรื่น ให้ความรื่นรมย์แก่ชีวิต

บทสรุป

เสนาสนะป่าที่เป็นเสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น เป็นที่พักอาศัยหลับนอน เป็นที่สักการบูชา เป็นเรื่องบอกอาณาเขตและป้องกันภัยจากนอกวัด เป็นที่ใช้ทำกิจกรรมร่วมกับภิกษุอื่น เป็นที่ใช้ทำกิจส่วนตัวในชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งของที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และเสนาสนะที่เป็นสถานที่ตามธรรมชาติหรือบริเวณที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น โคนไม้ ป่าซึก ภูเขา ถ้ำ เจือมภูเขา สิ่งก่อสร้างในเสนาสนะป่า ได้แก่ ศาลา มณฑป กุฏิ วัจจุฎฐิ เรือนไฟ โรงย้อม โรงฉัน โรงพยาบาลภิกษุไข้ ที่เรือนสำหรับภาวนา ที่พักกลางวัน-ที่พักกลางคืน ที่จกรม เรือนโพธิ์ เรือนปฐมา และซุ้มน้ำ สิ่งก่อสร้างในเสนาสนะป่าที่สร้างแบบถาวร มีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น เสา ผนัง พื้น (ฉาบหรือบุด้วยอิฐ หินอ่อน แผ่นหิน ดินเหนียว ปูนขาว) ประตู หน้าต่าง หลังคา (มุงด้วยกระเบื้อง ศิลา ปูนขาว หญ้าหรือไม้) ทาสีผนังเป็นสีขาว ดำ หรือเหลือง อนุญาตให้วาดภาพที่สุภาพได้ เช่น ภาพดอกไม้ เถาวัลย์, ห้ามวาดภาพบุรุษและสตรีในลักษณะที่ไม่สำรวม ส่วนที่สร้างชั่วคราวนิยมสร้างด้วยไม้ หญ้าหรือใบไม้ การก่อสร้างและการบริหารจัดการเสนาสนะป่ามีบุคคลผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญ คือ ภิกษุเจ้าอาวาสหรือภิกษุผู้เป็นเจ้าของเสนาสนะ ภิกษุผู้ทำการก่อสร้าง (นวกัมมิกะ) ภิกษุผู้เป็นเจ้าของวิหารแห่งเสนาสนะ (เสนาสนคาหาปกะ, เสนาสนปัญญาปกะ) และภิกษุผู้ใช้สอยเสนาสนะมีทั้งที่เป็นภิกษุผู้อยู่ประจำอารามและเป็นสหัมมิกทั้ง 5 ผู้เป็นอาคันตุกะ โดยแต่ละฝ่ายควรมีหน้าที่ช่วยกันดูแลเพื่อให้เสนาสนะมีความสมบูรณ์ คงทน สะอาดและพร้อมจะให้ผู้ต้องการได้เข้าพักอาศัยตลอดเวลา

เอกสารอ้างอิง

- ธนิต อยู่โพธิ์. (2518). *เสนาสนะปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติธรรม*. กรุงเทพฯ: ศิวพร.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พระกับป่า มีปัญญาระไร*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). *จาริกบุญ จาริกธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 36). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2555). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญเลิศ ฐานินโทและคณะ. (2550). *อริยวินัย วิถีชีวิตที่นำสู่ความเป็นอริยะ*. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก. (2554). *พระพุทธศาสนากับป่าไม้*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สันติวิธีกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม

Peaceful Way and Solution the Conflict in society

พระโสภณ ธรรมทีโป

PhraSopa Dhammateepo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkorn University

Corresponding Author Email: kwanbopit@hotmail.com

Received April 15, 2020; Revised April 25, 2020; Accepted: April 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติวิธี และเพื่อศึกษาการใช้สันติวิธีกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า สันติวิธีเป็นวิธีการจัดการกับความขัดแย้งที่เน้นความสงบ ไม่รุนแรง ส่วนความขัดแย้งทางสังคมคือเหตุความไม่สงบอันมาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ชั้นทางสังคมเชื้อชาติ กลุ่มชน เพศ และอายุ มีความเกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมของการกระจายทรัพยากรที่มีคุณค่าในสังคม ได้แก่ เงิน อำนาจ การศึกษา และเกียรติยศทางสังคม การใช้สันติวิธีเพื่อการแก้ปัญหาในสังคมจึงสามารถทำได้ผ่าน 1. รูปแบบทางด้านความเป็นสากล 2. รูปแบบด้วยหลักธรรมทางศาสนา 3. รูปแบบของการร่วมมือกันของกลุ่มบุคคลในสังคม เป็นรูปแบบของการไว้วางใจกันกันระหว่างรัฐและประชาชน

คำสำคัญ: สันติวิธี, ความขัดแย้ง, สังคม

ABSTRACT

This article entitled to study the concept of the Peaceful Way, to study Solution the Conflict in society. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that Peaceful Way is a method of dealing with conflicts that emphasize peace and nonviolence. Social conflicts are unrest caused by factors such as social stratum, race, ethnic group, gender, and age. The valuable resources in society are money, power, education and social honor. The use of peaceful means for solving problems in society can therefore be achieved through: 1. a universal model 2. a model with religious principles 3. a model of collaboration among people in society It is a form of trust between the state and the people.

Keywords: peaceful way, the Conflict, Society

บทนำ

การดำรงอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมการเมืองนั้น ย่อมมีความขัดแย้งเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งในระดับบุคคลหรือในระดับสังคม เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์มิได้ถือกำเนิดมาเหมือนกันทุกประการ หากมีความแตกต่างกันในหลายลักษณะนับแต่ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ไปจนถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม วิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรม แม้ว่าความแตกต่างโดยพื้นฐานในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีความแตกต่างดังกล่าวนี้มักเป็นบ่อเกิดของความขัดแย้งระหว่างคนต่างกลุ่มที่อยู่ร่วมในสังคม แต่ก็มิได้หมายความว่า จะเป็นบ่อเกิดของความรุนแรงด้วยแต่อย่างใด

เนื่องจากปัญหาความรุนแรงในสังคม มีต้นตอที่แท้จริงอยู่ที่การเลือกใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งให้ลุล่วง มากกว่าจะเกิดจากปัญหาความขัดแย้งในตัวเอง นั้นย่อมหมายความว่า เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว สังคมมีทางเลือกหลากหลายวิธีทางในการแก้ไขข้อขัดแย้งให้ลุล่วงไปได้ ส่วนการใช้ความรุนแรงนั้น เป็นเพียงหนึ่งในวิธีการแก้ปัญหาเท่านั้น มิใช่เป็นทางออกเดียวในการจัดการความขัดแย้งในสังคมที่เกิดขึ้นจากค่านิยม ความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย (รัฐพล เย็นใจมา; สุระพล สุยะพรหม, 2561)

สันติวิธี คือวิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง การใช้สันติวิธีมีเหตุผลสำคัญตรงที่ว่า เป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุด ทั้งระยะสั้นระยะยาวทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง ซึ่งทุกฝ่ายอ้างว่าเป็นวิธีการสุดท้าย ซึ่งบางกรณีสามารถบรรลุผลในระยะสั้นเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หากความขัดแย้งดำรงอยู่เพียงแต่ถูกกดไว้ โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงในระยะยาวย่อมมีอยู่ ส่วนในทางนามธรรม เช่น ความเข้าใจอันดี ความสามัคคีปรองดองนั้นย่อมเกิดขึ้นได้ยากด้วยวิถีความรุนแรง บางคนมองสันติวิธีในลักษณะปฏิเสธพันธกิจอำนาจ เช่น การใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเพื่อให้รัฐหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือพฤติกรรมบางคนใช้สันติวิธี เพราะความเชื่อว่าจะให้ผลที่ยั่งยืนและเป็นไปตามหลักจริยธรรม หรือ ศาสนธรรม บางคนใช้สันติวิธีตามหลักการบริหารเพื่อลดความขัดแย้ง ไปใส่รูปแบบอื่นที่จะจัดการได้ดีกว่า โดยไม่ใช้ความรุนแรง (จริญ ภักดีธนากุล, 2556)

การสร้างสังคมสมานฉันท์ จำเป็นต้องอยู่บนเงื่อนไขของการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีหรือการไม่ใช้ความรุนแรงเป็นสำคัญ โดยถือว่าสันติวิธีเป็นทางเลือกหลักเมื่อเผชิญกับความขัดแย้ง และยึดมั่นในหลักมนุษยธรรม เพื่อปฏิเสธการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากการใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะโดยรัฐหรือกลุ่มคนผู้ก่อความรุนแรง ต่างเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่เชื่อว่า ต่างฝ่ายต่างมีความชอบธรรมที่จะใช้ความรุนแรง เป็นวิธีการบรรลุวัตถุประสงค์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อเป้าหมายในการสร้างความเป็นธรรม หรือการรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากการใช้ความรุนแรง แม้จะเป็นมาตรการในการจัดการปัญหาที่ดำเนินการได้ง่ายและรวดเร็ว แต่การใช้ความรุนแรงจัดการปัญหาลับจะทำให้สังคมมองไม่เห็นทางเลือกทางการเมืองอื่นๆ และที่สำคัญ ยังอาจทำให้ความขัดแย้งยิ่งขยายวงกว้างและนำไปสู่การเผชิญหน้ากันด้วยความรุนแรงหนักขึ้นสำหรับกระบวนการจัดการและแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบสันติวิธี มีวิธีการที่สามารถดำเนินการได้หลากหลายรูปแบบ ขึ้นกับว่าความขัดแย้งอยู่ในสถานการณ์ใด ระหว่างก่อนเกิดสถานการณ์ ระหว่างที่เกิดสถานการณ์ และภายหลังสถานการณ์ความขัดแย้งผ่านพ้นไปแล้ว ในกรณีที่พบว่าความขัดแย้งกำลังจะก่อตัวแนวทางการจัดการเพื่อคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งที่เหมาะสมคือ การเสนอแนวทางไต่สวนสาธารณะ (Public hearing) ซึ่งเป็นวิธีการที่ควรเกิดก่อนที่จะมีการดำเนินการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะขนาดใหญ่ เพื่อให้พรรคชนที่แตกต่างขัดแย้งกันระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ได้รับการพิจารณาและนำไปสู่การสร้างข้อสรุปและการตัดสินใจร่วมกันของคนในสังคม

ในกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นและนำไปสู่การเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายที่ตรงข้ามกัน เช่น การชุมนุมเรียกร้อง การปิดถนน ล้อมทำเนียบรัฐบาลหรือส่วนราชการ ปิดล้อมโรงงาน เป็นต้น แนวทางการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เหมาะสมก็คือ การสร้างพื้นที่สำหรับการสานเสวนาระหว่างฝ่ายที่ขัดแย้งผ่านกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยแบบมีคนกลาง ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนภาครัฐ ผู้แทนกลุ่มผู้เรียกร้อง และผู้แทนภาควิชาการ โดยอาจเป็นการเจรจาเพื่อต่อรอง (Negotiation) เพื่อหาข้อแลกเปลี่ยนบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาในประเด็นที่ไม่ซับซ้อนนักหรือการเจรจาไกล่เกลี่ย คนกลาง (Mediation) ในกรณีที่คู่ขัดแย้งเห็นว่าทั้งคู่ต่างไม่สามารถแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้โดยลำพัง จึงต้องอาศัยการยอมรับความช่วยเหลือจากคนกลางเป็นผู้ช่วยตัดสินใจในปัญหาความขัดแย้ง

สำหรับกรณีที่ปัญหาความขัดแย้งได้เกิดขึ้นและสิ้นสุดลงแล้ว เช่นการเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายที่ขัดแย้งกันด้วยความรุนแรง และก่อให้เกิดความเสียหายในร่างกายและทรัพย์สิน แนวทางการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติวิธีที่เหมาะสมคือ กระบวนการยุติธรรมสมานฉันท์ (Restorative justice) ซึ่งเป็นกระบวนการเยียวยาปัญหาความขัดแย้งโดยให้ความสนใจในการฟื้นฟูแก่เหยื่อและชุมชนที่ตกเป็นเหยื่อมากกว่าการให้คุณค่าเรื่องการลงโทษผู้ทำผิด โดยยกระดับความสำคัญของเหยื่อในกระบวนการยุติธรรมให้มากขึ้น รวมทั้งการดึงชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเรียกร้องให้ผู้ทำผิดแสดงความรับผิดชอบโดยตรงต่อบุคคลหรือชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการข้อพิพาทที่มีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม เช่น การประชุมไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในหมู่บ้าน การบรรเทาและเยียวยาความเสียหายของเหยื่อด้วยจารีตกฎเกณฑ์ในชุมชน เป็นต้น

หลักการสำคัญที่ให้ความใส่ใจคือ เราจะหันหลังให้แก่ “พลังของความเกลียดชัง” ไปสู่ “การสร้างพลังแห่งการแบ่งปันสิ่งดี” ให้แก่กันและกันได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราจะแบ่งปันความรักให้มนุษย์ร่วมโลกท่ามกลางความหลากหลายได้อย่างไร เราจะแบ่งปันผลประโยชน์ และความต้องการด้านทรัพยากร ให้สอดคล้องกับโลกธรรมที่มีอยู่และดำรงอยู่ในโลกนี้ได้ได้อย่างไร เราจะช่วยกันนิยามความสุขในระดับต่างๆ ตั้งแต่ปัจเจก ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลกเพื่อจะได้ปฏิบัติต่อกันเพื่อให้สอดคล้องกับความสุขที่คนเหล่านั้นต้องการได้อย่างไร เราจะแบ่งปันถ้อยคำที่มีคุณค่าและเต็มไปด้วยความรู้สึกที่ดีที่มีต่อกันได้อย่างไร เราจะแบ่งปันลมหายใจแห่งสันติภาพ เพื่อให้ลมหายใจของเราเป็นลมหายใจแห่งความรักแทนลมหายใจแห่งการเกลียดชังกันได้อย่างไร และเราจะมีขั้นตอนที่พร้อมจะอดทนรับฟัง เรียนรู้ เข้าใจ และปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ที่มีความคิด และวัฒนธรรมที่แตกต่างได้อย่างไร บทความนี้จึงต้องการนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติวิธี และศึกษาการใช้สันติวิธีกับการดำเนินชีวิตในสังคมไทยต่อไป

แนวคิดเรื่องสันติวิธี

สันติวิธีคือวิถีทางแห่งความสงบ ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลักษณะดังกล่าวไว้ในแง่ของเครื่องมือ (mean) คือ การฆ่าเหตุเป็นอันเห็นให้ต้องประสบความทุกข์ ได้แก่ฆ่าความโกรธ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 71 หน้าที่ 79) ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะพบได้ตอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับอภิลมาลาว่า “เราได้ละทิ้งโทษทัณฑ์ในสัตว์ทั้งมวลอยู่ทุกเมื่อ ส่วนท่านซึ่งไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านชื่อว่ายังไม่หยุด” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 26 ข้อที่ 867 หน้าที่ 482) ซึ่งหลักการนี้เป็นการกล่าวให้เห็นมุมมองในการใช้สันติวิธีเพื่อให้ได้รับผล (end) อันได้แก่ความสงบ กล่าวคือเป็นการสงบจากกิเลสทั้งจากไฟคือราคะ โทสะของโทสะ และทุกข์ด้วยเบญจขันธ์และเสนอว่าสุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 25 ข้อที่ 202 หน้าที่ 95)

เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางพระพุทธศาสนาข้างต้น จึงเป็นแนวทางในการพิจารณาแนวคิดเรื่องสันติวิธีจากคำอธิบายทั้งเชิงบวกและเชิงลบของนักคิดและนักปฏิบัติการตามศาสตร์และอาชีพต่างๆ เช่น สังคมศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ นักการเมืองการปกครองและนักการทหาร รวมถึงบุคคลทั่วไป ออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ถือว่าสันติวิธีคือการไม่ใช้กำลังหรืออำนาจ การเชื่อฟัง การไม่ก่อความวุ่นวายและการทำตามกฎหมาย (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554) ดังนี้

1. **สันติวิธี คือการไม่ใช้กำลัง หรืออำนาจ** ในกระแสของการจัดการความขัดแย้ง ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชนนั้น เรามักจะใช้อำนาจเข้าไปจัดการ โดยการนำอำนาจไปใช้เป็นเครื่องมือที่แทนที่จะใช้อำนาจร่วม (power with) แต่กลับใช้อำนาจเหนือ (power over) ซึ่งอำนาจเหนือมักจะเดินเคียงคู่กันไปกับกระบวนการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาถึงกระนั้น จะพบว่า ในหลายสถานการณ์ที่รัฐ หรือเราเองมักจะแก้ปัญหาความรุนแรงด้วยการใช้ความรุนแรงตอบโต้ ทำให้เกิดวิธีการจับคู่ระหว่างสงครามกับสันติภาพ ซึ่งการจับคู่ในลักษณะนี้ทำให้มีการมองว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นได้หากเราใช้สงครามเข้าไปจัดการแก้ไขซึ่งคล้ายคลึงกับคำกล่าวที่ว่า **แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ (if you want peace prepare for war)**

2. **สันติวิธีคือการเชื่อฟัง** การให้คำนิยามของสันติวิธีในลักษณะนี้มักจะเกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจมากกว่า ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม และการทหาร ที่มุ่งหวังให้กลุ่มคนที่มีอำนาจน้อยกว่าเคารพและเชื่อฟัง อุปมาเช่นเดียวกับเด็กควรเคารพผู้ใหญ่ ไม่ควรโต้เถียงถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์ แม้บางครั้งจะเป็นการแสดงออกบนฐานของเหตุและผลก็ตาม

3. **สันติวิธีคือ การไม่ก่อความวุ่นวาย** ส่วนใหญ่กลุ่มบุคคลที่มักจะนิยามสันติวิธีในลักษณะนี้เนื่อง ๆ คือ รัฐ หรืออาจจะเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากอำนาจรัฐอย่างใดก็ตามที่การสร้างความวุ่นวาย ในลักษณะนี้คือการต่อแฉง (civil disobedience) กลุ่มคนที่ใช้สันติวิธีชนิดก่อความวุ่นวาย เป็นกลุ่มประชาชนที่เรียกร้องความเท่าเทียม และเที่ยงธรรม เกี่ยวกับผลประโยชน์และความต้องการเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจการเข้าถึงทรัพยากร และอำนาจทางการเมือง โดยสรุปสันติวิธีในความหมายทั่วไปแสดงนัยถึงการตีความของกลุ่มคนสองกลุ่ม คือรัฐ และ ประชาชน ที่ขัดแย้งกันทางผลประโยชน์ความต้องการความสัมพันธ์และค่านิยม และโครงสร้างโดยพยายามที่จะให้แต่ละฝ่ายมีท่าทีที่พึงประสงค์ต่อการแสดงออกมา แต่การแสดงออกทางสันติวิธีนั้นจะมุ่งเน้นไปที่วิธีการที่ต้องไม่ก่อความวุ่นวายให้กับสังคมแต่เป็นการแสดงออกให้เห็นถึงการไม่เห็นด้วยโดยหลักการปฏิบัติตนแบบสงบ ไม่ทำให้เกิดความวุ่นวาย เช่นเดียวกับที่มหาตมะ คานธีแสดงให้เห็นด้วยวิธีการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างสงบ

สรุปแล้ว “สันติวิธี” หมายความว่า วิธีการแก้ไขปัญหาในสังคมการเมือง ที่ต้องมีการขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิบัติ (Problem Solving) มิใช่การยอมจำนนต่อปัญหาหรือการนิ่งเฉย โดยให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันฉันมิตร ปราศจากอคติและความเกลียดชัง ยอมรับความแตกต่าง ถือความยุติธรรมเป็นใหญ่ และยอมรับความเจ็บปวดหรือความทุกข์ร่วมกับเพื่อนร่วมชาติด้วยการทำหน้าที่ของแต่ละฝ่าย สันติวิธีจึงไม่ใช่ “ปฏิบัติการทางจิตวิทยา” ที่เปลี่ยนแปลงความขัดแย้งจากคู่ขัดแย้งที่มีปฏิกริยารุนแรงต่อกันไปสู่การแสวงหาทางออกอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างคู่ขัดแย้ง

ทฤษฎีความขัดแย้งทางสังคม

สังคมนั้นไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่สังคมนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งแยก (Division) อันเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ระบบที่มีลักษณะซับซ้อนของความไม่เท่าเทียมกัน (Inequality) และความขัดแย้ง (Conflict) ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนักสังคมวิทยากลุ่มความ

ขัดแย้งทางสังคมจะพยายามค้นหาว่า ปัจจัยต่างๆ เช่น ชั้นทางสังคมเชื้อชาติ กลุ่มชน เพศ และอายุ มีความเกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมของการกระจายทรัพยากรที่มีคุณค่าในสังคม ได้แก่ เงิน อำนาจ การศึกษา และเกียรติยศทางสังคมอย่างไร นอกจากนี้นักวิชาการในกลุ่มความขัดแย้งทางสังคมจะมองว่า ในสังคมเกิดการแข่งขันกันเพราะในสังคมมีความขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมได้รับผลประโยชน์และผลตอบแทนที่ไม่เท่าเทียมกัน สิ่งตอบแทนและผลประโยชน์ที่คนในสังคมได้รับมีความแตกต่างกันออกไปตามตำแหน่งและหน้าที่ทางสังคม นักสังคมวิทยาในกลุ่มนี้ยังมองว่า สังคมมีความขัดแย้งกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้สังคมมีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงตามมา (สุเทพ สุวีรางกุล, 2551)

Shaw & McKay นักสังคมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ศึกษาอาชญากรรมทั้งระดับมหภาคและระดับจุลภาคเกี่ยวกับนิเวศวิทยาและพัฒนาเป็นทฤษฎีสังคมไร้ระเบียบขึ้น อธิบายทฤษฎีสังคมไร้ระเบียบว่าเกิดจากการเจริญเติบโตของสังคมชนบทไปสู่การเป็นสังคมเมือง (Urbanization) และจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่สำคัญ 4 ประการ คือ (กระทรวงยุติธรรม, 2551)

1. การสูญเสียหรือลดน้อยลงของกลไกควบคุมทางสังคม เนื่องจากการมีประชากรอพยพมาอยู่ในชุมชนมากขึ้น ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนไม่ค่อยรู้จักกัน สภาพสังคมจะมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ไม่ยุ่งเกี่ยวกัน ในที่สุดจะนำไปสู่ความอ่อนแอของกลไกการควบคุมของชุมชนนั้น 82

2. การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ในแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรมซึ่งสืบทอดเป็นเวลานาน เมื่อมีชนกลุ่มใหม่มาอาศัยอยู่ ก็จะรับเอาวัฒนธรรมที่มีอยู่เหล่านี้ และถ่ายทอดให้แก่ประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่สืบทอดต่อไป

3. ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม สิ่งที่ผู้อพยพมาอยู่ใหม่นำติดตัวมาด้วยก็คือค่านิยมความเชื่อ และวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งอาจแตกต่างจากค่านิยมหรือวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในชุมชน ดังนั้นจึงนำไปสู่ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4. ความยากจน เนื่องจากการอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนมักจะเป็นคนต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ใหม่ หรือคนชนบทที่อพยพเพื่อเข้ามาหาอาชีพใหม่ในเขตเมืองใหญ่ บุคคลเหล่านี้จะมีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ จะเป็นชุมชนที่มีกลไกการควบคุมทางสังคมที่ต่ำ ชุมชนไร้ระเบียบนั้นนอกจากจะมีลักษณะ 4 ประการข้างต้นแล้ว ยังมีปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งมีผลต่อความสำเร็จในการควบคุมอาชญากรรมอีก 3 ประการคือ การไม่สามารถควบคุมดูแลกลุ่มวัยรุ่นที่ชอบมั่วสุมกัน การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชนน้อยมาก และอัตราความร่วมมือในองค์กรส่วนท้องถิ่นของประชากรในท้องถิ่นต่ำมาก ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีการอพยพสู่ตัวเมือง การมีเมืองเกิดขึ้นและมีการอุตสาหกรรม สิ่งเหล่านี้ได้ทวีจำนวนมากขึ้น โดยคนอพยพเข้ามาใหม่ไม่สามารถจะปรับตัวเข้ากับชีวิตในที่ผิดแผกจากที่ตนเคยประสบ เช่น เมืองจะเป็นที่ที่มีประชากรหลายจำพวก ทฤษฎีทางพยาธิทางสังคมไม่อาจจะอธิบายถึงสาเหตุของปัญหาสังคมนี้ได้ และได้สร้างแนวความคิดใหม่ จนในที่สุดกลายเป็นแนวความคิดที่เป็นทฤษฎีการเสียระเบียบของสังคม หรือความไม่เป็นระเบียบในสังคมทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมได้เกิดจากการรวมตัวอย่างมีระเบียบ กฎเกณฑ์แน่นอนที่คาดหวังให้สมาชิกต้องปฏิบัติ การเสียระเบียบทางสังคมเกิดจากกฎเกณฑ์เหล่านี้ล้มเหลว ทำให้ไม่มีผู้ปฏิบัติตามหรือละเมิดดังกล่าว ความล้มเหลวของกฎเกณฑ์การละเมิดดังกล่าวอาจจะมีสาเหตุ 3 ประการ คือ (วิทยา ทองดี, 2551)

1. การไร้กฎเกณฑ์ เป็นภาวะที่คนเราไม่มีกฎเกณฑ์คอยบอกว่าจะต้องทำอะไร

2. ความขัดแย้งของกฎเกณฑ์ เป็นภาวะที่คนเรารู้สึกถูกบีบหรือถูกบังคับให้กระทำตามบรรทัดฐานที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกัน

3. การฝ่าฝืน เป็นภาวะที่คนเรารู้สึกว่า การเชื่อกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็ไม่ได้ทำให้ตนได้รับประโยชน์ หรือได้รับโทษอะไร เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว อาจจะทำให้มาตรฐานของความประพฤติที่เคยปฏิบัติมาจนเป็นประเพณี กลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัย และสังคมก็ไม่มีมาตรฐานใหม่ให้สมาชิกปฏิบัติบุคคลที่รับผลจากการเสียระเบียบทางสังคมนี้อาจจะทำให้กลายเป็นไม่สนใจจะทำตามระเบียบ เช่น ดิทยาเสพติด หรือประกอบอาชญากรรม และสังคมเองก็จะรู้สึกได้รับแรงกระแทกจากความไร้ระเบียบนั้น อาจจะไม่แก้ไขด้วยการเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง หรืออาจจะรักษากฎเกณฑ์ที่ขัดแย้งนั้นไว้ หรือไม่ก็เลิกกฎเกณฑ์ดังกล่าวเสีย (วิทยาทองดี, 2551)

สรุปแล้วความขัดแย้งระหว่างคนมาจากเรื่องอุดมคติทางสังคมและวิถีชีวิตแบบปัจเจกซึ่งในระดับที่ใหญ่ขึ้นไปเป็นความขัดแย้งทางค่านิยมของชาติและปัญหาทรัพยากรที่ไม่เพียงพอ ซึ่งการจะหาต้นตอปัญหาต่างๆ เหล่านี้ได้ต้องอาศัยความเข้าใจสภาพสังคมและธรรมชาติ รวมถึงความเป็นมนุษย์

การใช้สันติวิธีเพื่อการแก้ปัญหาในสังคม

กระบวนการใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาสังคมจะพบได้ตามหลักการนำเสนอในรูปแบบดังนี้

1. รูปแบบทางด้านความเป็นสากล โดยการใช้สันติวิธีของสังคม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่าที่มาของความขัดแย้งนั้นเกิดจากตัณหา มานะ ทิฐิ ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า ลิตรอน สันติภาพหรือทำลายสันติ และเนื่องจากกิเลส 3 อย่างนี้ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในที่สุดก็ต้องแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์ และการแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์จะทำได้ก็ด้วยการพัฒนามนุษย์คือการให้มนุษย์เป็นคนที่ดีขึ้น และการดีขึ้นของมนุษย์นั้นก็จะต้องประกอบด้วยทั้งในด้านพฤติกรรมคือการกระทำจิตใจและปัญญา ท่านให้ความเห็นว่าการรู้ถึงภูมิหลังอันเป็นที่มาในทุก ๆ มิติจะเป็นสิ่งที่ดีที่จะช่วยให้มนุษย์ไม่ละเมิดต่อกันและไม่ปิดโอกาสแก่กันและกันในการที่จะมีชีวิตอยู่รอดในสังคมใดถ้ามนุษย์ไม่คำนึงถึงสิทธิของกันและกัน ปล่อยให้มีการละเมิดต่อชีวิตต่อทรัพย์สิน มีการกัดกัน แบ่งแยก ทำให้บุคคลขาดอิสรเสรีภาพ ขาดความเป็นเอกภาพในขณะเดียวกันในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นั้น อาจจะใช้การประนีประนอมกัน แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถที่ประนีประนอมกับสัญธรรมได้ เพราะจะเป็นการสร้างกำแพงกันตนไม่ให้เข้าถึงความจริงที่เป็นจริงนี้ก็เพราะว่าการประนีประนอมไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างแท้จริง เพราะแต่ละฝ่ายต้องยอมเสียบางอย่างเพื่อให้ตนได้บ้างหรือเพื่อจะได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างฝ่ายจึงต้องยอมเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องมีความจำใจอยู่ในตัว หากการประนีประนอมไม่มีทางออกที่ดีที่สุด ทฤษฎีใดควรจะเป็นให้คำตอบที่ดีที่สุด พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า “การประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน (Harmonize) คือไม่มีหรือไม่เหลือความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้งก็จัดจนกระทั่งลงตัวคือเข้ากันได้ดี ทุกอย่างประสานกลมกลืนโดยองค์รวมต่างๆ อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องพร้อมทั้งทำหน้าที่ถูกต้องต่อกัน ส่งต่อประสานกันได้ดี” (พระธรรมปิฎก, 2546) ซึ่งการสอดประสานจะทำให้มนุษย์มีการพัฒนาจิตปัญญาให้หลุดพ้นจากความยึดถือคับแคบ มีสภาพจิตที่ไม่เปิดกว้าง มีความคิดดีต้น อย่างไรก็ตามการสอดประสานดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับหลักความคิดสากล 3 ประการ คือ

1.1 ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่รวมทั้งทุกศาสนา

1.2 ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจ ให้ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ไม่ว่าจะมีสังกัดใดหรือไม่ เป็นความไม่ดี ไม่งามทั้งสิ้น

1.3 ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ ให้ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยกส่วนแนวคิดที่ว่า “สันติวิธีเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต” นั้น ทานมุ่งเน้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสรรพสิ่งอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียน และทำลายล้างซึ่งกันและกัน ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน” เช่น หากมนุษย์แสพบริโภคอย่างเต็มที่โดยไม่รู้จักประมาณ ก็จะทำให้เกิดการทำลายล้างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ธรรมชาติสูญเสียความเป็นคุณภาพไป และเมื่อธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม ก็จะส่งผลย้อนกลับมาสร้างความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นมิตรที่ดีต่อกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546)

2. รูปแบบด้วยหลักธรรม ผู้ให้กำเนิดแนวคิดสันติวิธีก็คือ มหาตมะ คานธี ซึ่งเป็นชาวอินเดีย มีชีวิตอยู่ในช่วงค.ศ. 1869 – 1978 ได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะบิดาของชาติ และทั่วโลกยอมรับในฐานะบุคคลสำคัญในด้านการต่อสู้โดยใช้หลักสันติวิธี ผลงานที่ทั่วโลกยอมรับก็คือ การต่อสู้กับความอยุติธรรมในสังคมทั้งในแอฟริกาและอินเดีย ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษในขณะนั้น มหาตมะ คานธีเป็นผู้นำในการต่อสู้เพื่อกู้เอกราชของอินเดียจากการเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ โดยใช้หลัก “อหิงสา” หรือการต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรงในการเผชิญหน้า จนประเทศอินเดียได้รับเอกราชในปี 1978 สำหรับคำว่า “อหิงสา” นั้นเมื่อเข้าใจคำว่า “หิงสกรรม” แล้ว อหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงจะมีความหมายกว้างกว่าการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอย่างเดียวตามที่เข้าใจกัน แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องใคร่ครวญในการปฏิบัติเฉพาะกรณี ๆ ไป อหิงสาในความคิดของคานธีนั้นคือหนทางที่จะไปสู่พระผู้เป็นเจ้าหรือสัจจะ ซึ่งถ้าโลกนี้ปราศจากอหิงสาแล้ว มนุษยชาติจะทำลายล้างกันเองจนหมด เจื่อนไขประการแรกของอหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงคือ สร้างความเป็นธรรมให้ชีวิตทุกชนิดและทุกระดับ ผู้ที่ยึดถือหลักของอหิงสาจะต้องฝึกฝนทางจิตวิญญาณ เช่น ฝึกให้รักคนที่เกลียดเรา ซึ่งเป็นเรื่องยากที่สุด และจำเป็นต้องเรียนรู้ศิลปะการตาย เพราะผู้ที่ฝึกอหิงสาจำเป็นต้องฝึกฝนตนเองให้มีความเสียสละอย่างสูง เพื่อไม่ให้เกิดความกลัวที่จะสูญเสีย สิ่งที่ยิ่งกลัวมีอย่างเดียวนั่นคือ พระผู้เป็นเจ้า คานธีมองว่าอหิงสาเป็นคุณธรรมและเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่มีอยู่ จึงทำให้โลกมนุษย์ดำรงเผ่าพันธุ์มาได้ (สุวัฒน์ ดวงแสนพุด, 2555) ซึ่งหลักการนี้เป็นการมองถึงหลักสันติภาพที่ปรากฏในหลักคำสอนทางศาสนา ตามคำที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า “สันติภาพนั้น มันสำคัญอยู่ในตัวมันเอง คือ จำเป็นสำหรับชีวิตทุกชีวิตไม่ว่าจะอยู่ในระดับส่วนบุคคล หรือทั้งหมดในโลกล้วนต้องการสันติภาพ” ด้วยเหตุนี้ “พุทธบริษัท” จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องสันติภาพ เพราะสันติภาพเป็นจุดมุ่งหมายอย่างยิ่งของพระพุทธเจ้าเพื่อที่ชวนช่วยกันและกันให้เกิดสันติภาพขึ้นมา” โดย 10 ทานให้แนวคิดที่ว่า “ควรที่จะมุ่งเน้นตามมรรค 8 หรือความถูกต้อง 8 ประการ กล่าวคือ ความเข้าใจถูกต้อง ความเฝ้าใจถูกต้อง การพูดจาถูกต้อง การกระทำถูกต้อง การดำรงชีพถูกต้องความ پاکเพียรถูกต้อง การระลึกประจำใจถูกต้อง และการตั้งใจมั่นถูกต้อง ซึ่งความถูกต้องทั้ง 8 ประการนี้ จัดได้ว่าเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสันติภาพ และในขณะเดียวกันความรู้ที่ถูกต้อง และความหลุดพ้นที่ถูกต้อง ทั้ง 2 ประการนี้ จัดได้ว่าเป็นผลของสันติภาพ ด้วยเหตุนี้ ทานย้ำว่าความถูกต้องทั้ง 10 ประการดังกล่าวถือได้ว่าเป็น “ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา” ทานพุทธทาสภิกขุมองว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นได้นั้น ปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมต้องมี “ตรีปนิธาน” อันเป็นการตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกหรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ

2.1 การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ซึ่งจะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรูของสันติภาพ

2.2 การทำความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างศาสนาต่าง ๆ จะทำให้เกิดการยอมรับในความแตกต่าง และเกิดความร่วมมือกันในระดับที่สุด

2.3 ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม ซึ่งทำให้เกิดการลุ่มหลงมัวเมาจนขาดสติ และขาดความร่วมมือของบุคคลในระหว่างศาสนา (อรปรียา วสุมหันต์, 2553)

3. รูปแบบของการร่วมมือกัน เป็นรูปแบบของการไว้น้ำใจเชื่อใจกัน การสร้างความไว้น้ำใจเชื่อใจในสังคม โดยเริ่มจากเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อน เรื่องนี้เป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งในการอยู่ร่วมกัน ถ้าคนในสังคมขาดความไว้วางใจกันก็เป็นเรื่องยากที่จะเกิดความสามัคคีหรือแก้ปัญหา หรือการพัฒนาใดๆ ได้ ปัจจุบันนี้ความไว้น้ำใจเชื่อใจ ความเกรงใจกำลังลดและหายไป คือ ไม่กลัว ไม่เกรงใจ ไม่ไว้วางใจ การขอร้อง การสั่งอาจฟังแต่ไม่ทำตาม ความศรัทธาต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมีน้อยลง ไม่ใช่เกิดจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ส่วนหนึ่งมาจากสาเหตุคือ เมื่อประชาชนเกิดความขัดแย้งเห็นต่างจากรัฐแล้ว เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้วิธีจัดการโดยใช้ความรุนแรง ซึ่งการใช้ความรุนแรงในสังคมมีต้นทุนทางสังคมสูง เพราะจะทำให้เกิดความเกลียดชังและความแตกแยกยากที่จะสมานนับเป็นปัญหาความมั่นคงที่ร้ายแรง ดังนั้น การจัดการความขัดแย้งโดยใช้สันติวิธีนั้นทั้งรัฐและประชาชนจะต้องเข้าใจและร่วมมือกันหาวิธีการที่เหมาะสม มิให้กลายเป็นทางรุนแรง และโดยรัฐมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองผู้คนพลเมือง และมีเครื่องมือที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง จึงต้องเป็นฝ่ายเริ่มต้นในการเป็นผู้นำสันติวิธีก่อน เพื่อฟื้นความไว้วางใจให้กลับคืนมาสู่สังคม (พระไพโรจน์ จิตตพนโน (รัตนพันธ์), 2551)

การพัฒนากระบวนการสันติวิธีที่มีอยู่อย่างหลากหลายเข้ารวมกับการทำงานของกระบวนการยุติธรรม น่าจะเป็นหนทางนำไปสู่ความสงบสุขได้อย่างเท่าทันกับความซับซ้อนของสถานการณ์ความขัดแย้งเช่นในปัจจุบัน การค้นหากฎและวิธีการใหม่ ๆ ที่แตกต่างไปจากที่ผ่านมาน่าจะเป็นหนทางที่ถูกต้อง ซึ่งภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงอันเป็นลูกผสมระหว่างประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่เราคุ้นชินและพึงพิงอยู่กับรัฐสภา พรรคการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสมาชิกเท่านั้น น่าจะเปิดรับบทบาทของภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองโดยตรงในการมีส่วนร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมให้มากกว่าปัจจุบัน และต้องมีการเปิดช่องทางเช่นนี้ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่ง “สันติวิธี” ถือว่าเป็นหัวใจของหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาชนควรมีอำนาจตัดสินใจร่วมกันในการจัดการความขัดแย้ง เสี่ยงที่ไม่เคยได้ยินอาจบอกทางสว่างแก่สังคมได้

ในการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีของมีความหลากหลายทั้งในรูปแบบและวิธีการที่เราใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันเมื่อทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่าควรนำสันติวิธีไปใช้ในการจัดการความขัดแย้งที่มีอยู่เพื่อนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุข การทำความเข้าใจเนื้อแท้หรือสาระสำคัญของสันติวิธีและกระบวนการนำไปสู่สันติวิธีจึงเป็นประเด็นที่ทุกคนในสังคมจะต้องให้ความสนใจ นอกจากนั้น ในด้านการบริหารจัดการเพื่อให้กระบวนการสันติวิธี เดินหน้าต่อไปให้บรรลุเป้าหมาย ผู้ที่มีส่วนได้เสียในความขัดแย้งรวมไปถึงประชาชนทั่วไปก็ควรเข้ามามีส่วนร่วมไม่มากนักน้อยลดหลั่นกันไปในการจัดการให้กระบวนการสันติวิธีเดินหน้าไปได้อย่างตลอดรอดฝั่ง ที่ย้ำเน้นตรงนี้ก็เพื่อหวังว่าในสถานการณ์ความขัดแย้งที่ชัดเจน และปรากฏชัดอยู่ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งทางการเมือง หรือสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้เราทุกคนในสังคมจะต้องถือว่ามีส่วนร่วมกันในการกระบวนการสันติวิธีที่กำลังพูดถึงอยู่นี้

บทสรุป

สันติวิธี คือวิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง การใช้สันติวิธีมีเหตุผลสำคัญตรงที่ว่า เป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุด ทั้งระยะสั้นระยะยาวทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง ซึ่งทุก

ฝ่ายอ้างว่าเป็นวิธีการสุดท้าย ขณะที่ความขัดแย้งทางสังคมมาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ชั้นทางสังคมเชื้อชาติ กลุ่มชน เพศ และอายุ มีความเกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมของการกระจายทรัพยากรที่มีคุณค่าในสังคม ได้แก่ เงิน อำนาจ การศึกษา และเกียรติยศทางสังคม

การใช้สันติวิธีเพื่อการแก้ปัญหาในสังคมจึงสามารถทำได้ผ่าน 1. รูปแบบทางด้านความเป็นสากล โดยการใช้สันติวิธีของสังคม โดยอาศัยความจริงสากล มนุษยสากลและความเมตตาสากล 2. รูปแบบด้วยหลักการ ผู้ให้กำเนิดแนวคิดสันติวิธีก็คือ มหาตมะ คานธี และพุทธทาสภิกขุเสนอถึงการเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน 3. รูปแบบของการร่วมมือกัน เป็นรูปแบบของการไว้น้ำใจเชื่อใจกัน การสร้างความไว้น้ำใจเชื่อใจในสังคม โดยเริ่มจากเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อน เรื่องนี้เป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งในการอยู่ร่วมกัน ถ้าคนในสังคมขาดความไว้น้ำใจกันก็เป็นเรื่องยากที่จะเกิดความสามัคคีหรือแก้ปัญหา

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **สลายความขัดแย้ง**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระไพโรจน์ จิตตพนโน (รัตนพันธ์). (2551). **แนวทางแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี**. ในเอกสารการ **สอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพรหม ธรรมหาโส. (2547). **รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2547).
- วิทยา ทองดี. (2551). **เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุวัฒน์ ดวงแสนพุด. (2555). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การยุติความขัดแย้งด้วยสันติวิธี**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- กระทรวงยุติธรรม. (2551). **การพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน : ผลการดำเนินงาน สภาพปัญหา และยุทธศาสตร์การพัฒนาในอนาคต**. นนทบุรี: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ. (2545). **กระบวนการยุติธรรมนานาชาติ (Restorative Justice) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการคุ้มครองสิทธิเด็กที่เป็นเหยื่อความรุนแรงในครอบครัว**. กรุงเทพฯ: กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม.
- อรปรียา วสุมนันต์. (2553). **พุทธวิธีจัดการความขัดแย้งในทัศนะของพระไพศาล วิสาโล**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุเทพ สุวีรางกูร. (2551). **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จรัญ ภักดีธนากุล. (2556). **นักกฎหมายกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัฐพล เย็นใจมา; สุระพล สุยะพรหม. (2561). **ความขัดแย้งในสังคม: ทฤษฎีและแนวทางแก้ไข**. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน: 224-238.

วิถีชีวิตของชาวไทโยยที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา

THE WAY OF LIFE OF THAIYOY RELATED TO BUDDHISM

¹ภัทรารุณ ปัญจันทรสิงห์

Pattarawut Panchansing

²บุญส่ง ลินธุ์นอก

Boonsong Sinthunok

³เจษฎา มุลยาพอ

Jesada Munyapho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkorn University

¹Corresponding Author Email: kwanbopit@hotmail.com

Received May 15, 2020; Revised May 25, 2020; Accepted: May 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทโยย และวิเคราะห์วิถีชีวิตของชาวไทโยยที่มีต่อพระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์และเอกสารต่างๆ ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระภิกษุ ชาวบ้านบ้านอากาศ อำเภออากาศอำนวยจังหวัดสกลนคร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่าชาวไทโยย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติความเป็นมาของการอพยพมาจากบ้านฮ่อมท้าว ประเทศลาว เรียกว่าบ้านม่วงริมยาม ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภออากาศอำนวย และอีกส่วนหนึ่งก็ได้อพยพเคลื่อนต่อไปทางทิศตะวันตกของอำเภออากาศอำนวยเข้าไปอยู่ในอำเภอนวนนิวาส ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตซึ่งเป็นประเพณีของชาวไทโยยบ้านอากาศยังมีการยึดถือปฏิบัติ เช่น ประเพณีการเกิดที่มีการผูกแขน การบวชที่มีการทำขวัญ การแต่งงานที่มีบายศรี และการตายที่มีการสวดทำบุญแผ่ส่วนกุศลเลี้ยงฝังหรือเผาหรือเก็บกระดูก จากข้อมูลที่ได้พบว่าทุกๆ ประเพณีดังกล่าวมีการปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เพราะส่วนใหญ่ทำตามประเพณี ส่วนหนึ่งทำแล้วสบายใจและอีกส่วนหนึ่งทำเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ในกลุ่มชาวไทโยยนี้เป็นกลุ่มที่มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน มีความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตอย่างมัธยัสถ์ มีรูปแบบแนวทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ชาวไทโยยนั้นนับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีอิทธิพลต่อการรอบการดำเนินชีวิตและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเป็นอยู่และเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งชาวไทโยยบ้านอากาศยังคงลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์และคุณลักษณะต่างๆ ของชาติพันธุ์เดิมที่ได้รับสืบทอดมา

คำสำคัญ : วิถีชีวิตของชาวไทโยย, พระพุทธศาสนา, อำเภออากาศอำนวย, จังหวัดสกลนคร,

ABSTRACT

The purposes of this research were: 1) to study the background of Thaiyoy ethnic groups; 2) to analyze the way of life of Thaiyoy folks towards Buddhism. This research was the qualitative research conducted by collecting the data from the interview and documents. The key informants were the Buddhist monks and the Akat folks in Akat Umnouy district. The data were analyzed by using the descriptive analysis. The results of the research are found that 1) Thaiyoy folks are the ethnic groups who have the long chronicle of migration from Homtoaw village, the Laos country to be located in the territory of Mouny Rimyam village. At the present, this village is in Akat Umnouy district and some migrated to the west of Akat Umnouy district and entered to live in Vanonnivas district. The tradition is related to the life, that is, the Thaiyoy folks' tradition in Akat village is still maintained as practices such as the birth tradition by binding the alms, being ordained by blessing ceremony for longevity of life, to be married by auspicious ceremony and the death by chanting and making merit to devote to the death or funeral or burning or collecting the bolds. From the data, it is seen that every tradition as mentioned is still practiced until the present because the majority of people practice in accordance with traditions. Some who have done that they feel happy and the others have done in order to have auspicious life. In Thaiyoy ethnic groups, they are diligent in working and they earn living economically. They have the features of their own cultures. These Thaiyoy folks believe in Buddhism. It plays an influence role on the lifestyles and makes change in living to combine with the way of cultures. Thaiyoy folks in Akat village still have the dominant characteristics as the identity and various qualities of the former ethnics' heritage.

Keywords: the way of Life, Thaiyoy folks, Buddhism, Akat Umnouy district, Sakonnakhon province

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่กว้างใหญ่ และจากประวัติศาสตร์อันยาวนานไม่มีการติดต่อกับโลกภายนอกเหมือนภาคอื่น เว้นแต่กับชนชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มารวมตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกัน กล่าวได้ว่าชาวอีสานเป็นกลุ่มประชากรของประเทศไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง พอจะแบ่งเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ดังนี้ (1) กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว กลุ่มไทย-ลาวหรือที่เรียกว่าชาวอีสานเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ส่วนใหญ่กระจายอยู่ทั่วไปในตอนบนของภาคเป็นกลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมาแต่โบราณมีตัวอักษรของตัวเอง 2 แบบ คืออักษรไทยน้อย ซึ่งเป็นอักษรสุโขทัยแขนงหนึ่ง และอักษรตัวธรรม ซึ่งได้ต้นแบบอักษรมอญโบราณ มีวรรณกรรมท้องถิ่นของตนเองและยึดมั่นในจารีต ประเพณี ซึ่งดำเนินชีวิตตามฮีตสิบสองคองสิบสี่อันเป็นจารีตแม่บทของผู้คนในภาค กลุ่มไทย-ลาว ประกอบด้วยกลุ่มย่อยๆ คือ กลุ่มไทยลาว ผู้ไท ไท้อูไทโย้ยและไทแสก (2) กลุ่มวัฒนธรรมมอญ-เขมร คือกลุ่มที่ใช้ภาษาตระกูลมอญ-เขมร ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางตอนล่างของภาค (3) กลุ่มวัฒนธรรมไทย (ไทยโคราช) เป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาไทยภาคกลางเพียงแต่สำเนียงเพี้ยนเหนือเท่านั้น ส่วนใหญ่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ชัยภูมิ ชาวอีสานจะเรียกชาว

โคราชว่าไทยโคราช หรือไทยเบ็งหรือไทยแดง (4) กลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ได้แก่ ญวนและกูลา ญวนนั้นชาวอีสานเรียกว่าแกว (ปราณี ตันตยานุบุตร, 2550) ซึ่ง นางเยาว์ ขาญณรงค์ อธิบายถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรม ใน “วัฒนธรรมไทย” ในหนังสือวัฒนธรรมและศาสนา : วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า หมู่บ้านของคนไทยเป็นหน่วยทางสังคมที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีสิ่งต่างๆ ซึ่งสามารถสนองความต้องการที่จำเป็นแก่ชีวิตของสังคม นิสัยใจคอและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในหมู่บ้านจะมีหลักมาจากการกสิกรรมและศาสนา(คติความเชื่อ) จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งโดยทั่วไปเรียกว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” หรือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” ซึ่งจะแตกต่างกันในรายละเอียดของขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ท้องถิ่นภาคอีสานมีการผดผี การไหว้ผีปู่ตา ผีฟ้า การผูกเสี่ยว การบายศรีสู่ขวัญ การแห่บั้งไฟ การแข่งเรือ การแห่ผีตาโชน การเป่าแคน การเซิ้ง เป็นต้น (นางเยาว์ ขาญณรงค์, 2549)

ความเชื่อเรื่องภูตผี ชาวไทโย้ยบ้านอากาศมีความเชื่อว่าผีมีจริง ผีที่ชาวไทโย้ยนับถือได้แก่ ผีบรรพบุรุษ เป็นผีประจำตระกูล หมายถึง ผีปู่ย่า ตายาย ที่คอยดูแลรักษาลูกหลานในครอบครัวและผีเรือน เป็นผีประจำครอบครัว ส่วนผีแสด เป็นผีดูแลไร่นาไม่ให้เสียหายจากภัยพิบัติต่างๆ และให้ได้ผลผลิตมากๆ ชาวไทโย้ยบ้านอากาศทำพิธีเช่นสรวงหรือเลี้ยงผีเหล่านี้เสมอ โดยเฉพาะผีตาแสดเพราะถือว่าจะอำนวยผลดีในการทำนา เช่นสรวงผีบรรพบุรุษ เมื่ออยู่ดีกินดีมีความอุดมสมบูรณ์ก็ไปวัดอุทิศส่วนกุศลให้ ดังนั้นไม่ว่าชาวไทโย้ยบ้านอากาศจะทำกิจกรรมใดจะไปไหนมาไหนมีความสุขกายสุขใจ จะมีการเช่นสรวงผีทุกครั้งและจะไม่ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เรียกว่าการผดผี ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สามารถมองเห็น การผดผีอาจเกิดขึ้นได้จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความคึกคะนองหรือการผดประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่ง (จุมพล วิเชียรศิลป์, 2548) โดยวิธีความเชื่อดังกล่าวนั้นปรากฏตามหลักการในพระพุทธศาสนาที่พิจารณาถึงความเชื่อที่มนุษย์ถูกภูตเหล่านี้ดูแลและเมื่อเกิดเหตุเภทภัยก็จะพากันขอความเมตตาจากภูตเหล่านี้ให้ช่วยเหลือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 1-3 หน้า 9)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกทำการศึกษาเรื่อง ศึกษาวิถีชีวิตของชาวไทโย้ย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดสกลนคร โดยมุ่งทำความเข้าใจมิติคุณค่าประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงหรือยังคงอยู่ไปมากน้อยเพียงใดในสภาวะปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาและยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิต ความเชื่อของชนเผ่าไทโย้ยต่อไป

ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทโย้ย

ชาวไทโย้ย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติความเป็นมาของการอพยพมาจากบ้านหอมข้าว ประเทศลาว มีท้าวติวฮอยเป็นหัวหน้า พร้อมด้วยท้าวศรีสุราช ท้าวจันทนาม ท้าวนามโคตร มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านม่วงริมยาม โดยมีท้าวศรีสุราช ซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงผลานุกุลเป็นเจ้าเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2390 ในสมัยรัชกาลที่ 2 สาเหตุของการอพยพเนื่องจากต้องการแสวงหาพื้นที่ทำมาหากินและอพยพมาด้วยความสมัครใจไม่ได้ถูกกวาดต้อนหรือขับไล่ โดยได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงอาศัยแม่น้ำสงคราม และลำน้ำยามตามลำดับ แล้วมาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่เรียกว่าบ้านม่วงริมยาม ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบ้านหมี่ และอีกส่วนหนึ่งก็ได้อพยพเคลื่อนต่อไปทางทิศตะวันตกของอำเภอบ้านหมี่เข้าไปอยู่ในอำเภอดงเจริญ ชาวไทโย้ยเข้ามาอาศัยในบ้านม่วงริมยาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ระหว่างเขตจังหวัดสกลนครและจังหวัดนครพนม (สาเหตุที่เรียกบ้านม่วงริมยามเพราะมีลำน้ำยามไหลผ่าน) บริเวณนี้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การ

เพาะปลูกมาก จึงทำให้มีราษฎรจากที่อื่นอพยพเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมากขึ้น การอาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคม ปัจจุบันชาวไทโย้ยยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภออากาศอำนวย และอำเภอมัญจาคีรี

กลุ่มชาวไทโย้ยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน มีความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตอย่างมีธรรมาภิบาลและมีระเบียบ มีรูปแบบแนวทางการพัฒนาเป็นของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาพูดในกลุ่มของตนและยังมีการเรียนรู้และใช้ภาษาไทยกลาง ภาษาไทยกลางในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น หรือในระบบราชการ ชาวไทโย้ยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีอิทธิพลต่อการก่อการดำเนินชีวิตและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเป็นอยู่และเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งชาวไทโย้ยในอำเภออากาศอำนวยยังคงลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์และคุณลักษณะต่างๆ ของชาติพันธุ์เดิมที่ได้รับสืบทอดมา ดังนี้ 1. ชาวไทโย้ยมีความเป็นอยู่อย่างมีธรรมาภิบาลและมีระเบียบ มีความพอใจในความเป็นอยู่ของตนเอง 2. ชาวไทโย้ยมีความขยันหมั่นเพียร อดทนในการทำงาน เช่น ทำนา ทำไร่ และการทอผ้าซึ่งปัจจุบันได้รับการส่งเสริมให้มีกลุ่มทอผ้าที่มีฝีมือ จนกลายเป็นสินค้าส่งไปจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศในปัจจุบัน 3. ชาวไทโย้ยมีความรักความสามัคคีมีน้ำใจดี เคารพผู้อาวุโสและจะไม่ทะเลาะวิวาทกัน

ขณะที่วิถีชีวิตของชาวไทโย้ย อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาชนชาติต่างๆ ในแหลมอินโดจีน พวกเขายอมรับนับถือศาสนาต่างๆ รวมถึงศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธตามประวัติศาสตร์คนยอมรับนับถือศาสนาทั้งสองตั้งแต่สุโขทัยเป็นราชธานี โดยคนไทยและคนลาวนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์มานานแล้ว ซึ่งชาวไทโย้ยก็เป็นอีกชนเผ่าหนึ่งที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เข้าสู่ดินแดนที่เรียกว่าประเทศไทย จนถึงทุกวันนี้และการนับถือศาสนาของชาวไทโย้ย ก็นำเอาศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ รวมถึงศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาผี (ลัทธิบูชา - วิญญาณ) มานานแล้ว ซึ่งคนไทย คนลาว คนๆ เดียวสามารถนับถือได้หลายศาสนา ชาวไทโย้ยก็เหมือนกันเป็นชาวพุทธไปวัดทุกวัน และในขณะเดียวกันก็ทำพิธีทางศาสนาและลัทธิความเชื่อที่ตนเคยนับถือมาด้วย เช่น การบิ๊ยะ เป็นต้น จึงแสดงว่าบรรพบุรุษชาวไทโย้ยมีการนำศาสนาที่ตนเคยนับถือมาด้วย จะสังเกตเห็นได้จากการวางแผนสร้างวัด เริ่มแรกท่านก็สร้างวัดกลาง วัดทุ่ง วัดจอมแจ้ง วัดไตรภูมิ วัดศรีโพธิ์เมืองและวัดอุดมรัตนาราม ตามลำดับ ชาวไทโย้ย มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองทั้ง 4 ด้าน คือ 1. ด้านศาสนธรรมคำสอน พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามเทศนาว่ากล่าวเผยแผ่พระธรรมคำสอน 2. ด้านศาสนบุคคล ได้แก่ บริษัท 4 ภิกษุ สามเณร อุบาสก - อุบาสิกา รู้หลักคำสอนแล้วได้ปฏิบัติตาม ละชั่วทำดี จิตใจก็เจริญไม่เสื่อมจากความสุข 3. ด้านศาสนวัตถุ ได้แก่ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร ก็ได้สร้างขึ้นจนพอเพียงขีดหน้าชูตาแก่ผู้ได้เห็น รวมทั้งยังมีพระแก้ว ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ชาวไทโย้ยนับถือ 4. ด้านศาสนพิธี เช่น การไหว้พระสวดมนต์ การกล่าวคำถวายทาน ก็ได้รับการพัฒนาให้เป็นสากลและเป็นประโยชน์รวมถึงความถูกต้องเหมาะสมมากขึ้น

วิเคราะห์วิถีชีวิตของชาวไทโย้ยที่มีต่อพระพุทธศาสนา

วิถีชีวิตของชาวไทโย้ยพบว่าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในแนวทางดังต่อไปนี้

1. **ลักษณะทางด้านวัฒนธรรมประเพณี** ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของชาวไทโย้ยบ้านอากาศ ตามลักษณะทางสรีรวิทยาหรือกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งชายและหญิงมีรูปร่างสันทนต์ ผิวสองสีค่อนข้างขาวกว่าชาวไทยลาวหรือไทยกลาง เมื่อถูกเรียกว่าโย้ยก็ยอมรับด้วยความภาคภูมิใจแสดงให้เห็นว่าชาวไทโย้ยมีความเข้าใจตนเองภูมิใจในการที่เป็นชาวโย้ย ซึ่งยังรักษาเอกลักษณ์และคุณลักษณะและคุณลักษณะต่างๆ ของชาติพันธุ์เดิม เช่น ความเป็นอยู่อย่างมีธรรมาภิบาล มีระเบียบ ขยัน มีความสามัคคีในกลุ่ม เคารพผู้อาวุโส อาชีพหลักของชาวไทโย้ย คือ

การทำนา อาชีพเสริม ได้แก่ การหาปลา เนื่องจากอยู่ใกล้ลำน้ำยม การจักสาน การทอผ้า ซึ่งนอกจากจะเอาไว้ใช้เองแล้ว ปัจจุบันเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผ้าที่ชาวไทโย้ยทอขึ้นนี้จัดเป็นผ้าทอที่งดงามมาก แสดงให้เห็นว่าชาวไทโย้ยมีความเข้าใจตนเองและภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มตนเองในด้านภาษา วัฒนธรรมความเป็นอยู่และคุณลักษณะที่แสดงออกในกิจวัตรประจำวัน ซึ่งวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาที่ยังคงอยู่ โดยปรากฏในประเพณีบุญตบ เป็นประเพณีที่ชาวไทโย้ย บ้านอากาศถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณกาล 50 ปีย้อนหลัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 ย้อนหลังประเพณีบุญตบเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติต่อเนื่องกันเป็นประจำทุกปี หลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว ทำไร่ ทำนาเสร็จ เดือนธันวาคม ถึง เดือนเมษายน ในช่วงนี้เป็นช่วงเทศกาล ประเพณีบุญตบ ตามแต่โอกาสจะเอื้ออำนวย ส่วนมากจะเริ่มในเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ เพราะเป็นช่วงข้าวใหม่ ปลาใหม่ ปู ปลาอาหารต่างๆ ก็ยังอุดมสมบูรณ์หาได้ง่าย น้ำกินน้ำใช้ตามแหล่งน้ำต่างๆ ก็ยังไม่เหือดแห้ง ซึ่งชาวไทโย้ยบ้านอากาศเรียกชื่อ งานบุญได้หลายชื่อ เช่น เอาบุญตบ บุญมหาชาติ บุญประจำปี หรือบุญพระเวส ประเพณีบุญตบจะมีขั้นตอน คือ สมภารวัด (เจ้าอาวาสวัด) พร้อมไวยาวัจกรวัด พุทธศาสนิกชน ชาวคุ้มวัด คุ้มบ้านจะต้องนัดหมายการประชุมกันส่วนมากจะกำหนด เอาศาลาการเปรียญวัด ครั้นพร้อมเพรียงกันแล้วก็จะเปิดประชุม ตกลงกันหาฤกษ์งามยามดี กำหนดวันรวมบุญ (โฮมบุญ) และกำหนดฉลากบุญ (ฎีกา) ตามกำหนดของวันรวมบุญ

2. ลักษณะทางวิถีชีวิต ปัจจุบันสังคมสมัยใหม่ได้แพร่เข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ประเพณีเก่าๆ เริ่มเสื่อมไป เพราะคนในสังคมมุ่งเน้นในเรื่องของการดำเนินชีวิต การทำมาหากินตามระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตซึ่งเป็นประเพณีของชาวไทโย้ยบ้านอากาศเริ่มจากประเพณีการเกิดที่มีการผูกแขน การบวชที่มีการทำขวัญ การแต่งงานที่มีบายศรี และการตายที่มีการสวดทำบุญแผ่ส่วนกุศลแล้งฝังหรือเผาหรือเก็บกระดูก จากข้อมูลที่ได้พบว่าทุกๆ ประเพณีดังกล่าวมีการปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เพราะส่วนใหญ่ทำตามประเพณี ส่วนหนึ่งทำแล้วสบายใจและอีกส่วนหนึ่งทำเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ชาวไทโย้ยยังมีความเชื่อและนับถือผี สิ่งลี้ลับนำมาเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต อาชีพ สภาพสังคมความเป็นอยู่จึงต้องเคารพบูชา พ่อเจ้าหรือกวนจ้าว จึงมีบทบาทมากในการติดต่อวิญญาณผี ที่ชาวไทโย้ยให้ความเคารพและยึดมั่นว่าช่วยคุ้มครองป้องกันเหตุร้ายต่างๆ ได้ คือศาลเจ้าปู่หรือหอปู่ตา ผีตาแฮกหรือผีไร่ผืนนา เป็นต้น สิ่งลี้ลับเหล่านี้จึงทำให้สังคมของชาวไทโย้ยมีประเพณี กฎเกณฑ์ของสังคมอย่างชัดเจนในพิธีกรรมต่างๆ สำหรับความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีบทบาทมากเพราะในสังคมชาวไทโย้ย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ความศรัทธาที่มีต่อศาสนาจึงมีวัดมากมายอยู่ละแวกใกล้เคียงกัน มีรูปแบบแนวทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาพูดในกลุ่มของตนและยังมีการเรียนรู้และใช้ภาษาไทยลาว ภาษาไทยกลางในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น

บทสรุป

ชาวไทโย้ยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติความเป็นมาของการอพยพมาจากบ้านฮ่อมท้าว ประเทศลาว มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านม่วงริมยม เมื่อปี พ.ศ. 2390 ในสมัยรัชกาลที่ 2 สาเหตุของการอพยพเนื่องจากต้องการแสวงหาพื้นที่ทำมาหากินและอพยพด้วยความสมัครใจไม่ได้ถูกกวาดต้อนหรือขับไล่ โดยได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงอาศัยแม่น้ำสงคราม และลำน้ำยมตามลำดับ แล้วมาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่เรียกว่าบ้านม่วงริมยม ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภออากาศอำนวย และอีกส่วนหนึ่งก็ได้อพยพเคลื่อนต่อไปทางทิศตะวันตกของอำเภออากาศอำนวยเข้าไปอยู่ในอำเภอดอนนาหว้า ชาวโย้ยเข้ามาอาศัยในบ้านม่วงริมยม ซึ่งเป็นหมู่บ้าน

ตั้งอยู่ระหว่างเขตจังหวัดสกลนครและจังหวัดนครพนม บริเวณนี้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกมาก จึงทำให้มีราษฎรจากที่อื่นอพยพเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมากขึ้นการอาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมปัจจุบันชาวไทโย้ยยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภออากาศอำนวย และอำเภอดอนนาหว้า

ชาวไทโย้ยเป็นชนเผ่าหนึ่งที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง การนับถือศาสนาของชาวไทโย้ยนั้นนำเอาศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ รวมถึงศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาผี (ลัทธิบูชา – วิญญาณ) และในขณะเดียวกันก็นำพิธีทางศาสนาและลัทธิความเชื่อที่ตนเคยนับถือมาด้วย เช่น การบ๊ะ เป็นต้น จะสังเกตเห็นได้จากการวางแผนสร้างวัด ปัจจุบันสังคมสมัยใหม่ได้แพร่เข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ประเพณีเก่าๆ เริ่มสูญหายไปบ้างเพราะคนในสังคมมุ่งเน้นในเรื่องของการดำเนินชีวิต การทำมาหากินตามระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตซึ่งเป็นประเพณีของชาวไทโย้ยบ้านอากาศยังมีการยึดถือปฏิบัติ เช่น ประเพณีการเกิดที่มีการผูกแขน การบวชที่มีการทำขวัญ การแต่งงานที่มีบายศรี และการตายที่มีการสวดทำบุญแผ่ส่วนกุศลแล้งผิงหรือเผาหรือเก็บกระดูก ชาวไทโย้ยนั้นนับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีอิทธิพลต่อการอบการดำเนินชีวิตและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเป็นอยู่และเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งชาวไทโย้ยบ้านอากาศยังคงลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์และคุณลักษณะต่างๆ ของชาติพันธุ์เดิมที่ได้รับสืบทอดมา

เอกสารอ้างอิง

- จุมพล วิเชียรศิลป์. ชนเผ่าไทโย้ย. ใน ประวัติศาสตร์ไทโย้ยบ้านอากาศ. สกลนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2548.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. วัฒนธรรมไทย, หนังสือวัฒนธรรมและศาสนา : วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549.
- ปราณี ดันตยานุบุตร. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. ใน ภูมิปัญญาไทยกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน. ภูมิปัญญาไทย : วัฒนธรรมพื้นบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ทฤษฎีการเมืองกับบทบาทและวิถีในการศึกษาในปัจจุบัน Political Theory and Current Role and Path of Education

พระราชวัลภาจารย์

PhraRajwallapajan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkorn University

Corresponding Author Email: jariyatam58@hotmail.com

Received June 15, 2020; Revised June 25, 2020; Accepted: June 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเมือง และศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีการเมืองกับคุณค่าในการศึกษาในปัจจุบัน โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ทฤษฎีการเมืองเป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ ทฤษฎีการเมืองถือว่าเป็นสำเร็จสำหรับการสร้างรัฐ เพราะได้มีการกลั่นกรองมาจากปรัชญาการเมืองอย่างละเอียด โดยการผ่านการวิเคราะห์ ทดสอบ ทดลอง พิสูจน์มาแล้วเกี่ยวกับผลลัพธ์ที่ได้รับ เป็นคัมภีร์ที่เป็นแนวคิดของแต่ละยุคแต่ละสมัย พร้อมทั้งผลประโยชน์ที่จะบังเกิดขึ้นแก่สังคมและประเทศชาติอย่างแท้จริง ทฤษฎีการเมืองมีทั้งคุณค่าและประโยชน์ที่เกิดขึ้นและได้มอบให้เป็นมรดกโลก บทความเรื่อง “ทฤษฎีการเมืองกับบทบาทและวิถีในการศึกษาในปัจจุบัน” จะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) ความหมายและความสำคัญของทฤษฎีการเมือง 2) ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์กับสาขาวิชาอื่น 3) ประโยชน์และคุณค่าของการศึกษาทฤษฎีการเมือง และ 4) ทฤษฎีการเมืองกับบทบาทและวิถีในการศึกษาในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

คำสำคัญ : ทฤษฎีการเมือง, บทบาท; การศึกษา

Abstract

This article entitled to study the concept of the Political Theory, to analyze the value of Education in Current Time. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that Political theory is a branch of political science. Political theory is considered a success for state building. Because it has been scrutinized from the political philosophy in detail By going through the analysis, testing, experiments and proven results obtained. Is a scripture that is a concept of each era Along with the benefits that will happen to the society and the country truly Political theory has both its value and benefits and is given to it as a World Heritage Site. The article, " political theory and current roles and paths in education " will present relevant issues including: 1) Meaning and Importance of Political theory. 2) Political

theory and its relationship with other disciplines, 3) benefits and values of studying political theory, and 4) Political theory and current roles and paths in education. Throughout to guide further education

Keywords: Political Theory; Role; Education

บทนำ

ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวข้องอยู่กับการมองและการเข้าใจในสิ่งต่างๆ ซึ่งการมอง และการเข้าใจนั้นๆเป็นเพียงแง่มุมที่แปรผันไปตามผู้มอง ทฤษฎีการเมืองจึงไม่ใช่ความจริงทางการเมือง แต่เป็นเพียงเศษเสี้ยวของความจริงทางการเมืองที่ถูกรับรู้ในกาละ-เทศที่ต่างกันเท่านั้น นอกจากนี้จากการที่ปรัชญาการเมืองเป็นเรื่องของการคิดและจินตนาการความเป็นไปได้ที่ดีที่สุดในการเมือง มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความรู้ที่ได้มาในเชิงประจักษ์หรือสภาวะการณ์ของการเมืองที่เกิดขึ้นจริงซึ่งเป็นสิ่งที่ทฤษฎีการเมืองพยายามอธิบาย หรือนิยามของทฤษฎีการเมืองก็คือ “มุมมองในทางการเมือง”(พิสิษฐกุล แก้วงาม, 2552) ทฤษฎีการเมืองเป็นเรื่องการศึกษาการเมืองเป็นคัมภีร์ที่ได้มีเนื้อหาที่ได้มาจากยุคโบราณจนถึงปัจจุบัน จากแนวคิดทฤษฎีที่นักปรัชญาได้ถ่ายทอด แนวคิดทฤษฎี ที่บรรดานักปรัชญาแต่ละยุคแต่ละสมัยได้คิดค้น ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการที่จะนำมาสร้างรัฐให้มีความเจริญก้าวหน้า รวมถึงเหตุการณ์ที่ได้วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ และมีการทดสอบหรือทดลองมาเรียบร้อยแล้ว แม้ว่าทฤษฎีการเมืองจะเป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาหรือบางท่านบอกว่า ทฤษฎีการเมืองเกิดขึ้นมาจากวิชาปรัชญา แต่มีขนาดเล็กหรือแคบกว่า มีเนื้อหาที่มีความชัดเจนกว่าปรัชญา เป็นวิชาการที่ให้ความรู้ทางด้านการเมืองทั้งในด้านเนื้อหา หลักการทางการเมืองการปกครอง เนื้อหาของทฤษฎีการเมืองได้รวบรวมวิธีการที่ได้แก้ไขส่วนบกพร่องในทางการเมืองในอดีต เป็นสูตรที่มีความละเอียด ชัดเจน เกี่ยวกับศัพท์ทางการเมือง ทฤษฎีการเมืองมีขนาดเล็กกว่าปรัชญา และยังเป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ เนื้อหาเกี่ยวกับประสบการณ์ เหตุการณ์ทางการเมืองที่มีมาในอดีต และได้มีการแก้ไข ปรับปรุง แปรสภาพให้มีความเหมาะสมต่อสภาพการณ์ของบ้านเมือง สังคม ประเทศ และได้เป็นที่ต้องการของประชาชนในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่เกี่ยวข้องด้วยเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในเรื่องการเมืองผ่านการสำรวจ และวัดค่าพฤติกรรมต่างๆของมนุษย์ อาทิ ทศนคติ , ความพึงพอใจ และปัจจัย เป็นต้น (Heywood, 2004)

ทฤษฎีการเมืองนั้น เป็นเสมือนอรรถกถาหรือฎีกาของปรัชญา เพราะได้ถือกำเนิดมาจากวิชาปรัชญา เป็นการนำเอาเนื้อหาของปรัชญามาวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ และมีการทดลอง รวมทั้งนำเอาประสบการณ์ที่พบเห็นมาขยายความให้มีความชัดเจนมากขึ้น ได้มีการปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อนให้เป็นจุดแข็ง และสร้างจุดแข็งให้แข็งแรงขึ้น เสริมสร้างเนื้อหาให้มีความเหมาะสมต่อสภาพการณ์ทางการเมือง การบริหาร การพัฒนาารัฐให้มีความเจริญก้าวหน้า ถ้าจะเรียกให้สยหรตามยุคสมัยนี้ว่าทฤษฎีการเมืองได้มีเนื้อหาที่ได้มีการบูรณาการแล้ว เพื่อมุ่งเป้าไปสู่จุดมุ่งหมายทางการเมือง เกิดประโยชน์ต่อคนในสังคมและในประเทศชาติ ซึ่งทฤษฎีการเมืองมีเนื้อหามุ่งสู่การสร้างรัฐให้มีความเจริญก้าวหน้า เสริมสร้างรัฐให้เป็นรัฐที่ดี ได้ผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรมมุ่งผลประโยชน์ต่อสาธารณะ เสริมจุดอ่อนที่ปรากฏในอดีตให้มีความเข้มแข็ง สร้างภาพพจน์ที่ดีงามเป็นที่ต้องการของประชาชน เมื่อได้ศึกษาทฤษฎีการเมืองจะได้เห็นลักษณะที่เด่นชัดและแน่นอนกว่าปรัชญาการเมือง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องสาระ คำอธิบาย ศัพท์และความหมายทั้งเนื้อหาและศัพท์ เพราะทฤษฎีการเมืองไม่เป็นตำราที่เกิดขึ้นมาลอย ๆ เป็นผลพวงที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์และพิสูจน์เรียบร้อยแล้ว เป็นสิ่งที่บังเกิดอย่างแท้จริงและสามารถที่จะรับกันได้ (สมพงษ์ เกษมสิน และคณะ, 2520)

ทฤษฎีการเมืองเปรียบเหมือนเป็นสูตรสำเร็จที่จะนำไปใช้ในการปกครอง การบริหารบ้านเมืองให้บังเกิด ความเจริญรุ่งเรือง ในสมัยกรีกโบราณพูดถึงการเมืองก็จะเน้นไปที่นครรัฐ ในสมัยโรมันจะเน้นไปในเรื่องของ กฎหมาย หรือจะเน้นในการนำเอาทฤษฎีที่นักปราชญ์ชาวกรีกเป็นผู้เขียนไว้ไปใช้ ซึ่งทำให้พวกโรมันมีความ เข้มแข็ง ยังได้มอบรมรดกเกี่ยวกับเรื่องของกฎหมายแก่ชาวโลก และได้ใช้เป็นแบบอย่างในการบัญญัติกฎหมาย รวมถึงการใช้กฎหมายในการปกครองประเทศ การบริหารประเทศจะต้องมีกฎหมายเป็นเครื่องมือช่วยให้สังคมอยู่ กันอย่างสงบเรียบร้อยและมีสันติสุข สังคมใดประเทศใดเมื่ออยู่กันด้วยความสมัครสมานสามัคคี สังคมนั้น ประเทศนั้นจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทฤษฎีการเมืองถือว่าเป็นกรอบที่ใช้ในการปกครองทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทฤษฎีการเมืองเกิดขึ้นมาเป็นสิ่งที่บุคคลในสังคมได้พากันตั้งข้อสังเกต ค้นคว้า สอบสวน ปฏิรูป สร้างสรรค์ในสิ่งที่จะนำพาเพื่อนมนุษย์ในสังคมประสบความสุขในชีวิต บทความนี้จึงต้องการนำเสนอแนวคิดและ ทฤษฎีการเมืองในฐานะคุณค่าการศึกษาในปัจจุบันต่อไป

แนวคิดเรื่องทฤษฎีการเมือง

ทฤษฎีการเมือง มีความเป็นมาจากการศึกษาจากปรัชญาการเมืองมาเป็นทฤษฎี ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม ที่เป็นรูปธรรมมากกว่าที่มีอยู่ในเนื้อหาของปรัชญา การเมือง มีความเด่นชัดชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นข้อมูลที่ได้จัดการศึกษาไว้อย่างเป็นระบบ

ทฤษฎีการเมืองเป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ มีสาระสำคัญโดยการแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประการ คือ (ชุมพร สังขปรีชา, 2531)

1) ทฤษฎีการเมืองคลาสสิก ได้มีการเน้นอธิบายถึงสิ่งที่ประกอบเป็นนครรัฐที่ดี โดยมีวัตถุประสงค์และ จุดเน้น 2 ประการ คือ (1) การพรรณนา (description) เพื่อค้นหาความรู้และให้อรรถาธิบายความว่า นครรัฐที่ดี สามารถเกิดขึ้นได้อย่างไร ภายใต้สภาพการณ์เงื่อนไขต่าง ๆ (2) การเสนอแนะแนวทางปรับปรุงแก้ไข (prescription) เป็นความพยายามให้เหตุผลสนับสนุนยืนยันให้ข้อเสนอแนะว่า มนุษย์และสังคมจะไปถึงเป้าหมาย อันเป็นนครรัฐที่ดีได้อย่างไร

จุดมุ่งเน้นประการแรก เป็นการบอกให้ทราบเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นอย่าง (what is) ซึ่งนับว่าจำเป็นสำหรับการ เสนอแนะทางแก้ไข ประการที่สองเกี่ยวกับสิ่งที่ควรจะเป็น (what ought to) หรือสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ (what can be) นักปราชญ์ทางวิชาการทฤษฎีการเมือง ซึ่งได้รับประสบการณ์จากเหตุการณ์หรือจากการศึกษาวิชา ปรัชญาการเมือง สิ่งที่น่าสนใจการปกครองได้นำเอาหลักการของปรัชญาการเมืองไปใช้ ให้ผลเป็นอย่างไร เพื่อต้องให้ เกิดผลที่ดีที่สุดจะต้องเพิ่มเติมอะไรบ้าง ยังได้อธิบายว่าสภาพทางสังคมจะเป็นสังคมที่ดีจะต้องมีวิธีดำเนินการ มี จุดเน้นถึงสาระสำคัญที่จะนำมาปฏิบัติทั้งของมนุษย์และของสังคม การดำเนินการนั้นมีความเหมาะสมมากน้อย เพียงใด

2) ทฤษฎีการเมืองปัจจุบัน เป็นวิธีการศึกษาที่ได้เน้นในแนวทางในการอธิบายวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมการเมือง ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนแล้วเป็นสังคมการเมืองโดยทั่วไป ไม่เฉพาะเพียงรัฐ ที่เป็นนครรัฐเท่านั้น เพราะนครรัฐเป็นรัฐเพียงเล็กเป็นการง่ายต่อการบริหารการปกครอง สำหรับทฤษฎีการเมือง ในสาขาวิชารัฐศาสตร์เป็นหลักการโดยทั่วไป ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นวงกว้างที่เกี่ยวกับรัฐ เช่น การกำเนิดรัฐ รูปแบบ พฤติกรรม วัตถุประสงค์และเป้าหมายของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับรัฐ รัฐกับระบบต่าง ๆ ที่มีความ ผูกพันกับการสร้างรัฐ เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม ทางด้านวัฒนธรรม รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กับรัฐในระดับนานาชาติ

ทฤษฎีการเมืองที่เชื่อว่า เป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ การศึกษาทฤษฎีการเมืองที่เกี่ยวกับรัฐศาสตร์นั้น และวิชารัฐศาสตร์เองก็เป็นสาขาหนึ่งของวิชาสังคมศาสตร์ เดิมทีรัฐศาสตร์ได้อยู่ร่วมกับสังคมศาสตร์ วิธีการศึกษาเกี่ยวเนื่องกับทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการก่อตั้งรัฐ สถาบันการเมืองการปกครอง การทำหน้าที่ของสถาบันเหล่านั้น กระบวนการทางการเมือง การบริหารงานแห่งรัฐ การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ

สมิธ และ อาร์โนลด์ (Edward, & Alnold, 1668) ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะของทฤษฎีการเมืองไว้ดังนี้

1) ทฤษฎีการเมืองมีลักษณะแบบจริยธรรม (Ethical) เนื้อหาส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งใดเป็นสิ่งที่ควรหรือเป็นสิ่งที่ไม่ควรแก่การประพฤติปฏิบัติ เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ควรทำเพราะเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรประพฤติปฏิบัติ

2) ทฤษฎีการเมืองที่มีลักษณะแบบจินตนาการ (Speculative) เนื้อหาบางส่วนมีลักษณะเป็นความคิดฝันหรือเป็นสิ่งที่เปี่ยมโนภาพซึ่งยังไม่ปรากฏเป็นเรื่องราวจริง อย่างเช่น เพลโตได้เพื่อฝันในการสร้างรัฐในอุดมคติ (The Republic) เป็นการสร้างภาพของรัฐหรือนครรัฐอันเลิศในการเขียนตามจินตนาการว่า รัฐที่ดีเลิศจะต้องเป็นรัฐที่มีการปกครองตามรูปแบบของรัฐในอุดมคติ

3) ทฤษฎีการเมืองที่มีลักษณะเชิงสังคมวิทยา (Sociological) ส่วนของเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หรือทดลองเปรียบเทียบ เพื่อแสวงหาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับส่วนอื่น ๆ ของสังคม และในส่วนที่เป็นเหตุผลในการรวมตัวกันของสังคม เช่น ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social contract) เป็นต้น

4) ทฤษฎีการเมืองที่มีลักษณะแบบกฎหมาย (Legal) เนื้อหาบางส่วนได้มีความเกี่ยวข้องกับความหมายของกฎหมาย สังกัของกฎหมาย และสถานะทางกฎหมาย ซึ่งเกิดขึ้นจากสถาบันต่าง ๆ กฎหมายมีความสำคัญในด้านการปกครองเพราะเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการจัดระเบียบสังคม เป็นหลักการที่ได้วางกรอบให้สมาชิกของสังคมหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ประพฤติปฏิบัติ และเป็นเครื่องมือที่ช่วยควบคุมในการใช้อำนาจทางการเมืองใช้ในด้านพฤติกรรมทางการเมืองของประเทศ

5) ทฤษฎีการเมืองที่มีลักษณะแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific) ได้แก่ ทฤษฎีที่เกิดจากการสังเกตการณ์ การทดลอง เปรียบเทียบพฤติกรรมทางการเมือง เพื่อค้นหาแนวโน้มและความน่าจะเป็น เป็นการคิดค้นเพื่อให้ได้ทฤษฎีทางการเมืองที่ดีและมีความเหมาะสมต่อประเทศชาติ ซึ่งประชาชนมีความพึงพอใจและได้รับประโยชน์จากสิ่งที่ได้ค้นพบนั้น

ลักษณะของทฤษฎีการเมืองที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นตัวตนของทฤษฎีการเมืองที่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาที่ได้รับ มีการบ่งบอกถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำอันเป็นรูปแบบที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้ามั่นคง เป็นกรอบในการประพฤติทางการเมืองของคนในสังคมให้ถูกต้อง เป็นบันไดที่ช่วยให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองกำหนดแนวการปฏิบัติเพื่อสร้างคุณธรรมในสังคม เป็นหลักการชี้แนะการเมืองไม่ให้ประพฤติปฏิบัตินอกกรอบนอกทาง ลักษณะที่เป็นแบบจินตนาการเป็นส่วนที่มองการไกลหรือเป็นวิสัยทัศน์ ต้องมีการคิดค้นเพื่อเปลี่ยนแปลงให้สิ่งที่ดีกว่าของเดิม เป็นธรรมชาติที่จะต้องมีการเคลื่อนไหวเพื่อเพิ่มเติมสิ่งบกพร่อง เกิดนวัตกรรม ทฤษฎีการเมืองมีความเคลื่อนไหวอยู่เสมออย่างที่ปรากฏในแต่ละยุค เมื่อมีจินตนาการสังคมก็จะได้ของใหม่หรือโลกจะได้ของใหม่มาทดแทนของเก่าที่ล้าสมัยไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสภาพแวดล้อม ลักษณะเชิงสังคมเป็นการชี้แนะหรือชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และส่วนอื่น ๆ อาจมีการวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นภาพของสมมารถที่สร้างสรรค์สังคมให้มีความร่มเย็นเป็นสุข สำหรับลักษณะแบบกฎหมาย ในการปกครองรัฐ บริหารรัฐจำเป็นต้องมีกฎระเบียบช่วยควบคุม เพราะคนในสังคมมีพฤติกรรม มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีพื้นฐานทางการศึกษา มีเบื้องหลังต่างกัน ดังนั้นพฤติกรรมของแต่ละคนจะต้องต่างกัน จึงต้องมีกฎหมาย

ระเบียบแบบแผนช่วยควบคุม เพื่อให้มีการปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ลักษณะแบบวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องในการวัด ในการทดสอบ ในการพิสูจน์เพื่อจะได้ทฤษฎีการเมืองที่มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์และความต้องการของสังคมการเมือง เป็นหลักการที่ช่วยในการเปรียบเทียบและเป็นเครื่องในการสืบค้นทฤษฎีที่ดีกว่าเดิมหรือดีที่สุดมาใช้ในการจัดการบ้านเมือง

ทฤษฎีการเมืองกับคุณค่าทางการศึกษา

ทฤษฎีการเมืองได้ถูกกล่าวถึงในแง่ของคุณค่า โดยสัมพันธ์กับสาขาอื่นๆ และประโยชน์ที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์ในสาขาวิชาอื่น ทฤษฎีการเมืองก็เป็นสาขาวิชาหนึ่งที่มีความแตกต่างจากสาขาอื่นๆ เพราะทฤษฎีการเมืองก็นับได้ว่าเป็นสาขาวิชาที่เป็นตัวตนของตนเอง ถึงแม้ว่าทฤษฎีการเมืองจะถือกำเนิดมาจากปรัชญาการเมือง และเป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ แต่ก็มีอัตลักษณ์เป็นของตนเองพอจะนำความแตกต่างให้เห็นได้ ดังต่อไปนี้

1.1 ทฤษฎีการเมืองกับปรัชญาการเมือง ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า ทฤษฎีการเมืองเกิดจากปรัชญาทางการเมืองจะมีความแตกต่างได้อย่างไร หากจะพูดถึงธรรมชาติว่าด้วยการเกิดแล้ว มนุษย์เราที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน รูปร่างหน้าบางคนไม่เหมือนกัน อุปนิสัยใจคอก็แตกต่างกัน ดังนั้น ทฤษฎีการเมืองจึงมีความแตกต่างจากปรัชญาการเมือง แต่เป็นความแตกต่างที่ไม่มากนัก สำหรับข้อแตกต่างปรัชญามีขอบเขตกว้างขวางมากกว่าทฤษฎีการเมือง เพราะทฤษฎีการเมืองได้นำเอาบางส่วนของปรัชญามาใช้ ไม่ได้เอามาทั้งหมด เอามาแต่ส่วนที่ดีที่สุดและมีความเหมาะสมนั่นเอง เช่น ในระดับรัฐศาสตร์ พรรคการเมืองในเบื้องต้น มีพรรคการเมืองจำนวนมากมาย ต่อมาได้วิวัฒนาการจากระบบหลายพรรคมาเป็นระบบสองพรรค ดังในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา เป็นต้น อีกส่วนหนึ่ง แม้พรรคการเมืองจะมีจำนวนหลายพรรค เมื่อเข้าไปสู่ระบบรัฐสภาแล้วจะเหลือเพียงสองฝ่ายเท่านั้นคือ ฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายค้าน

1.2 ทฤษฎีการเมืองกับอุดมการณ์ทางการเมือง เมื่อกล่าวถึงความแตกต่าง ทฤษฎีการเมืองมีความลึกซึ้งกว่าลักษณะของอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเพียงความเชื่อ ความศรัทธา ที่มีต่อหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าเมื่อดำเนินการอย่างนั้นจะเกิดประโยชน์แก่ตนเองหรือพรรคพวกตนเอง เป็นลักษณะที่มีความผิวเผิน ไม่ได้ใช้หลักของเหตุผลประกอบ หรืออาจจะเรียกอุดมการณ์ว่าเป็น “ทฤษฎีแบบชาวบ้าน” หมายความว่า ไม่มีความลึกซึ้งมากนัก อุดมการณ์เป็นสิ่งสะท้อนในสถาบันทางการเมืองและการปกครอง มักใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างมีสติและไม่สติ โดยผู้เล่นทางการเมือง (Sargent, 2009)

สชูเมิน (Schurmann, 1966) ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างอุดมการณ์ในการกำหนดผลที่เกิดขึ้นภายหลังกับผลของความคิดที่อาจแพร่กระจาย ถ้าความคิดเห็นถูกนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายและแนวทางการกระทำก็จะเป็น “อุดมการณ์เชิงปฏิบัติ” แต่ถ้าความคิดเห็นนั้นถูกนำไปใช้สำหรับจุดมุ่งหมายของการฝึกความคิดในแต่ละปัจเจกบุคคล ถือได้ว่าเป็น “อุดมการณ์บริสุทธิ์”

1.3 ทฤษฎีการเมืองกับจากลัทธิการเมือง เมื่อกล่าวถึงความแตกต่าง ลัทธิการเมืองก็เกิดขึ้นมาโดยการผสมผสานของทฤษฎีการเมืองหลายทฤษฎี โดยการนำเอาบางส่วนมาผสมกลมกลืนกัน เป็นการประยุกต์เพื่อให้มีความสอดคล้องกับความต้องการและให้มีความเหมาะสม ลัทธิการเมือง หมายถึง แนวความคิดเกี่ยวกับระบบการเมือง โดยมุ่งอธิบายสาระสำคัญของระบบการเมือง ได้แก่ อำนาจทางการเมืองและอำนาจของรัฐ ขอบเขตที่มา ที่ตั้งของอำนาจ และความเกี่ยวพันกันระหว่างองค์การหรือหน่วยงานที่ใช้อำนาจรัฐกับบุคคล ซึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งรัฐ รวมถึงผลประโยชน์และคุณค่าที่จะบังเกิดขึ้นต่อบุคคล และสังคม(สมพงษ์ เกษมสิน และคณะ, 2520)

ลัทธิการเมืองอาจจะมีเนื้อหาแตกต่างกันแต่ทุกลัทธิก็จะมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระบบทางการเมือง ว่าควรจะเป็นไปในทิศทางใด
- 2) ระบบการเมืองที่ได้กำหนดขึ้นนั้นมักจะกำหนด ขอบเขตอำนาจของรัฐในการปกครองและการเมือง ไว้ว่า จะมีมากน้อยเพียงไร
- 3) อำนาจทางการเมืองหรืออำนาจรัฐ ควรอยู่ที่ใด หมายความว่า ผู้ใด องค์กรใด หรือสถาบันใด จะเป็นผู้ใช้อำนาждังกล่าว เช่น อำนาจนิติบัญญัติ รัฐสภาเป็นผู้ใช้หรือเป็นสถาบันที่มีอำนาจตรากฎหมาย อำนาจการบริหาร ฝ่ายการบริหารเป็นผู้ใช้อำนาจด้านการปกครอง ส่วนอำนาจในการพิพากษาคดี เป็นอำนาจหน้าที่ของฝ่ายตุลาการ
- 4) อำนาจทางการเมืองหรืออำนาจรัฐ มีที่มาจากแหล่งใด เพราะเหตุใด จะมาจากไหนเพราะเหตุไร นั้น ขึ้นอยู่กับระบอบการปกครองที่ใช้ปกครองบ้านเมือง เช่น ระบอบประชาธิปไตย อำนาจมาจากประชาชน เพราะประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการเลือกตั้งผู้แทนและผู้ปกครอง ส่วนระบอบอื่นเป็นไปตามหลักการของระบอบนั้น ๆ เติ้ลการอำนาจเด็ดขาดอยู่ที่ผู้บริหารสูงสุดของประเทศ ประชาชนไม่มีสิทธิมีเสียง ปฏิบัติตามผู้ปกครองประเทศเท่านั้น
- 5) ขอบเขตอำนาจรัฐควรมีมากน้อยเพียงไร
- 6) ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของรัฐรัฐ ควรดำเนินไปในลักษณะใด เช่น เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของบุคคล เป็นต้น

อุดมการณ์ทางการเมือง เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอันดับหนึ่งในการพัฒนาทางการเมืองของประเทศ อุดมการณ์ทางการเมืองจะเป็นแรงดลใจและเป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินการทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับปรัชญาทางการเมือง (Political Philosophy) ทฤษฎีการเมือง (Political Theory) และลัทธิทางการเมือง (Political Doctrine) ถ้าไม่ศึกษาให้ดีแล้วอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องของความคิดทางการเมือง (Political Thought) ทั้งนี้เนื่องจากลัทธิทางการเมืองของแต่ละลัทธิมีความแตกต่างในด้านของหลักการในการดำเนินการปกครอง แหล่งของอำนาจจะมาจากแหล่งใด เพราะเหตุใดหรือด้วยวิธีการใดนั้น บางระบบอำนาจทั้งหมดอยู่ในมือของรัฐบาล ส่วนบางระบบอำนาจเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชน ประชาชนจะมีสิทธิและเสรีภาพมากน้อยเพียงไร ขึ้นกับระบบทางการเมืองที่ประชาชนอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศ

2. คุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาทฤษฎีการเมือง การศึกษาทฤษฎีการเมืองไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณ สมัยปัจจุบัน เราจะได้รับประโยชน์จากการศึกษา สำหรับการศึกษาทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณเป็นการศึกษาที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ ดังนี้

2.1 ทฤษฎีการเมืองช่วยให้คำจำกัดความที่ถูกต้องแก่ศัพท์ทางการเมือง เช่น คำว่า เสรีภาพ ประชาธิปไตย เป็นต้น คำจำกัดความนี้ใช้กันโดยทั่วไปไม่เฉพาะแต่นักศึกษารัฐศาสตร์เท่านั้น ทฤษฎีการเมืองสอนให้รู้ซึ่งถึงความหมายที่แท้จริงของศัพท์เฉพาะเหล่านี้ ซึ่งจะมีส่วนช่วยเป็นอย่างมากในการแสดงโวหารทางการเมือง ยังช่วยโน้มน้าวความคิดเห็นของคนอื่นเป็นการสร้างเสริมบุคลิกแก่ผู้ที่เข้าใจเกี่ยวกับความหมายของศัพท์ทางการเมือง มีความคล่องแคล่วในการอธิบายชี้แจง การวิพากษ์วิจารณ์ความหมายของศัพท์เหล่านั้น เป็นการเข้าใจในเจตนาของผู้เขียนทฤษฎีการเมืองมีเป้าประสงค์อะไร มุ่งเน้นในด้านใดของการเมืองหรือมุ่งก้าวเดินของสังคม ส่งผลให้ปัญหาอันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางความคิดลดลงและเป็นจุดเริ่มต้นให้บุคคลนั้นมีขั้นตอนธรรมทางการเมืองมากขึ้น (Munson, 2012)

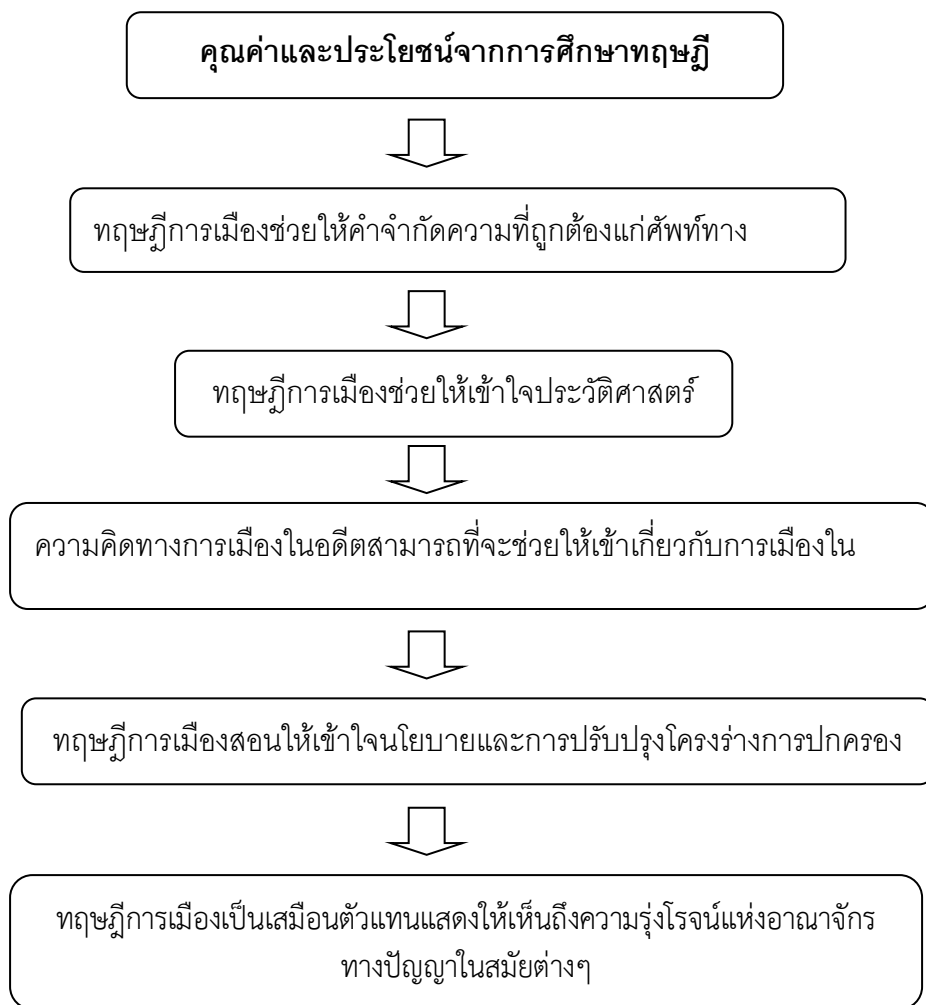
2.2 ทฤษฎีการเมืองช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์ สามารถนำผู้ที่ทำการศึกษาเข้าไปสู่บรรยากาศของแนวความคิดในสมัยก่อน ช่วยให้เข้าใจถึงพลังผลักดันที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงของแต่ละยุคมีความเชื่อมโยงจากต้นเหตุใด หรือยุคนั้น ๆ มีความเจริญด้วยสาเหตุอันใด ยังช่วยให้เรียนรู้แนวความคิดทางการเมืองในยุคต่าง ๆ อีกด้วย นักรัฐศาสตร์สามารถใช้เป็นรากฐานในการวิเคราะห์หาแนวโน้มของเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต เพราะหากเหตุการณ์ในอดีตเกิดขึ้นซ้ำซ้อนกันหลายครั้งก็อาจจะคาดคะเนได้ว่าสิ่งนั้นอาจจะเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต นอกจากนั้น เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สามารถทำให้นักรัฐศาสตร์เข้าใจถึงปัญหาต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ สิ่งที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้จะเป็นสิ่งที่ให้ความกระจ่างในการวิเคราะห์คำตอบปัญหาบางประการให้แก่รัฐศาสตร์อีกทางหนึ่งด้วย (อานนท์ อาภาภิรม, 2545)

2.3 ความคิดทางการเมืองในอดีตสามารถที่จะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเมืองในปัจจุบัน เพราะสถานการณ์ทางการเมืองได้เกิดขึ้นในปัจจุบันล้วนเกิดขึ้นจากสถานการณ์ในอดีต หรือที่มีการกล่าวว่า ประวัติศาสตร์ย่อมซ้ำรอย ความคิดทางการเมืองในสมัยปัจจุบันไม่เกิดขึ้นมาเอง เป็นการเกิดขึ้นโดยอาศัยแนวคิดในอดีตมาขัดเกลา เป็นการปรับปรุง แก้ไขแนวความคิดในอดีตเพื่อให้เหมาะกับสถานการณ์ของสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคมในปัจจุบัน เคารพหลักสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาค เชื่อว่าทุกคนมีความคิด ความเชื่อและหลักการที่แตกต่างกัน จึงพยายามเรียนรู้และทำความเข้าใจผู้อื่นที่มีทัศนคติแตกต่างจากตน (Garrett, 2009)

2.4 ทฤษฎีการเมืองสอนให้เข้าใจนโยบายและการปรับปรุงโครงสร้างการปกครอง ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกต้องใช้หลักการใดหลักการหนึ่งหรือปรัชญาการเมืองอันใดอันหนึ่งมาใช้ในการปกครองประเทศหรือการสร้างรัฐ ซึ่งบรรพบุรุษพร้อมทั้งประชาชนที่นำมาใช้เพื่อสร้างรัฐ และเป็นหลักการที่มีความเหมาะสมต่อสังคมและประเทศ จุดมุ่งหมายเพื่อนำมากำหนดนโยบายหรืออาจใช้ในการปฏิรูปการปกครอง เป็นหลักการที่นำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งเป็นหลักการที่มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของบ้านเมือง เพราะประเทศทุกประเทศต้องมีหลักการอันเกิดจากปรัชญาการเมืองใดปรัชญาหนึ่งเป็นสิ่งที่นำรัฐบุรุษและประชาชน ในการวางนโยบายหรือปฏิรูปการปกครอง ความก้าวหน้าหรือประสบความสำเร็จของระบบการเมืองในประเทศเป็นผลมาจากการวางโครงสร้างการปกครองอยู่ทฤษฎีการเมืองที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และความต้องการของประเทศ

2.5 ทฤษฎีการเมืองเป็นเสมือนตัวแทนแสดงให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์แห่งอาณาจักรทางปัญญาในสมัยต่างๆ รัฐในอุดมคติหรือเลิศนครแห่งจินตนาการล้วนแต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ และความพยายามที่จะใช้ความรู้ความเฉลียวฉลาดเสนอแนะรูปแบบที่ดีที่สุดแห่งการปกครอง (สุขุม นวลสกุล และโกศล โรจนพันธุ์, 2544)

จากการนำเสนอในเบื้องต้นถึงคุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาทฤษฎีการเมือง ที่จะเป็นประโยชน์ที่ดีในการศึกษา เคารพหลักสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาค ทุกคนมีความคิด ความเชื่อและหลักการที่แตกต่างกัน พยายามเรียนรู้และทำความเข้าใจผู้อื่นที่มีทัศนคติแตกต่างจากตน ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงคุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาทฤษฎีการเมือง

บทสรุป

ทฤษฎีการเมืองเป็นเนื้อหาที่ได้กลั่นกรองมาจากเนื้อหาของวิชาปรัชญาทางการเมืองและวิชารัฐศาสตร์ การอธิบายคำศัพท์ทางการเมืองที่ชัดเจน เข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ช่วยให้เข้าใจการเมืองในปัจจุบัน เข้าใจนโยบายและโครงสร้างการปกครอง เป็นเครื่องมือช่วยกระตุ้นให้เกิดแนวความคิดใหม่เพื่อมาใช้ในการเสริมสร้างรัฐ เพื่อสร้างรัฐให้มีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันหรือก้าวทันยุคโลกาภิวัตน์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็น การศึกษาเกี่ยวกับรัฐซึ่งเป็นที่ยอมรับของประชาชนเข้าด้วยกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีการเมืองและประวัติศาสตร์ ความคิดทางการเมือง ส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์กับวิชาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ให้หลักฐานต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตประวัติศาสตร์ให้ข้อมูลที่มีค่าหลาย ประการเกี่ยวกับสภาพของรัฐในอดีต เช่น ข้อมูลทางการเมือง การเศรษฐกิจ และสังคม เป็นต้น คุณค่าและ ประโยชน์จากการศึกษาทฤษฎีการเมือง จะส่งผลให้คำจำกัดความที่ถูกต้องแก่ศัพท์ทางการเมือง เข้าใจ ประวัติศาสตร์ เข้าใจความคิดทางการเมืองในอดีตสามารถที่จะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเมืองในปัจจุบัน และสอนให้ เข้าใจนโยบายและการปรับปรุงโครงสร้างการปกครอง ประเทศต่างๆ ทั่วโลก การสร้างทฤษฎีทางการเมือง จึงยึด หลักความเป็นจริงที่เป็นผลมาจากการวิจัย จึงมีข้อเท็จจริง หลักการและคุณค่า น่าจะเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะใช้ เป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ อย่างไรก็ตามแม้ทฤษฎีการเมืองจะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการสร้างทฤษฎี

แต่ไม่อาจถือว่าเป็นวิทยาศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติได้ เพราะข้อเท็จจริงของพฤติกรรมทางการเมืองนั้นเปลี่ยนแปลงได้ ต่างจากข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งมีความเที่ยงตรง อาจพิสูจน์ได้ตลอดเวลา

เอกสารอ้างอิง

- ชุมพร สังขปรีชา. (2531). **ปรัชญาและทฤษฎีการเมือง ว่าด้วยธรรมชาติมนุษย์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิสิษฐกุล แก้วงาม. (2552). **ทฤษฎีการเมืองกับการศึกษารัฐศาสตร์**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- สมพงษ์ เกษมสิน และคณะ. (2520). **ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุขุม นวลสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์. (2544). **ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อานนท์ อาภาภิรม. (2545). **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นต์ติ้งเฮาส์.
- Edward, C. S. & Alnold J. Z. (1668). **Dictionary of American Politics**. New York : Barnes and Nobles.
- Garrett, R.K. (2009). Politically Motivated Reinforcement Seeking: Reframing the Selective Exposure Debate. **Journal of Communication**, 59(4), 676-699.
- Heywood, A. (2004). **Political Theory**. (3rd ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Munson, S. A. (2012). **Exposure to Political Diversity Online**. (Doctoral Dissertation). University of Michigan
- Sargent, T. L. (2009). **Contemporary Political Ideologies: A Comparative Analysis**. (14th ed.). Canada: Webcom.
- Schurmann, F. (1966). **Ideology and Organization in Communist China**. California: University of California Press.

การจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร
สถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน)
Knowledge Management Influence on Performance of
Gem and Jewelry Institute of Thailand (Public Organization)

ศศิธร งามแพรวพราว

Sasitorn Ngamprawprow

มหาวิทยาลัยบูรพา

Burapha University

Corresponding Author Email: mollamp@gmail.com

Received June 15, 2020; Revised June 25, 2020; Accepted: June 30, 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบการจัดการความรู้กับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้วิจัย คือ บุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ ทั้งระดับผู้บังคับบัญชาและระดับปฏิบัติการ จำนวน 70 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์การถดถอยพหุคูณ

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ (1) การวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบของการจัดการความรู้มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์การและส่งผลกระทบโดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน (2) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์การถดถอยพหุคูณ แสดงให้เห็นว่ามีตัวแปรอิสระ 2 ตัว คือ องค์ประกอบการจัดการความรู้ด้านสมาชิกในองค์การและด้านเทคโนโลยี สามารถร่วมพยากรณ์ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน (3) จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์การถดถอยพหุคูณ ทำให้ได้สมการพยากรณ์ ดังนี้ ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน = $0.114 + 3.484$ (สมาชิกในองค์การ) + 4.958 (เทคโนโลยี) ซึ่งสามารถร่วมพยากรณ์ได้ร้อยละ 80.9 ผลการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารองค์การเพื่อได้ทราบแนวทางในการพัฒนาการจัดการความรู้ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

คำสำคัญ : การจัดการความรู้, ประสิทธิภาพขององค์การ, อัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ

Abstract

The purpose of this study is to examine the determinants of knowledge management that influence on performance of The Gem and Jewelry Institute of Thailand (Public Organization) (GIT). Questionnaires were used by supervisors and staffs of GIT all including 70 employees. Data was analyzed by frequency, percentage, mean and standard deviation. The hypothesis was tested by Pearson's product moment correlation coefficient and Multiple regression analysis.

The results showed that (1) Pearson's product moment correlation coefficient indicated the determinants of knowledge management had positive effect performance employees of GIT. (2) Multiple regression analysis equation present 2 independent variables are people in organization and technology can predict performance employees of GIT. (3) The predicted equation that $\text{Performance} = 0.114 + 3.484 (\text{people in organization}) + 4.958 (\text{technology})$ can be 80.9% in predicting. The finding from the study should therefore be used by administrators as guidelines for develop organizational performance in the future.

Keywords: Knowledge Management, Organizational Performance, Gem and Jewelry Institute of Thailand

บทนำ

ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันที่รุนแรง ความรู้เป็นทรัพยากรพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการแข่งขัน ไม่ใช่เงินทุน ทรัพยากรธรรมชาติหรือแรงงานดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศตวรรษที่ 21 สังคมโลกเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ ประเทศไทยจึงมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ที่จะพัฒนาประเทศเป็น Thailand 4.0 เน้นการขับเคลื่อนและพัฒนาทุกภาคส่วนด้วยนวัตกรรมเพื่อให้องค์กรต่างๆ รวมถึงภาคประชาชนสามารถรับมือกับโอกาสและภัยคุกคามแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญกับความรู้ องค์กรใดมีความรู้และสามารถดึงมาใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน ซึ่งประสิทธิภาพของการแบ่งปันความรู้ เป็นกุญแจสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดผลิตภาพในภาครัฐ จึงมีการส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ เกิดการแบ่งปันความรู้ ในองค์กรภาครัฐ ทั้งนี้กรมมหาชนในประเทศไทยเป็นองค์กรของรัฐประเภทหนึ่งที่มีความพิเศษ จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ. 2542 และพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งหน่วยงาน มาตรา 5 ของพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ. 2542 มุ่งหมายให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและบุคลากรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยต้องไม่เป็นกิจการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหากำไรเป็นหลัก แม้ไม่ได้แสวงหากำไร เช่นเดียวกับเอกชน แต่ต้องถูกประเมินผลการดำเนินงานเช่นเดียวกับเอกชน หากไม่สามารถดำเนินการได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ องค์การอาจถูกพิจารณาขององค์การ ดังนั้น องค์การมหาชนจึงเกิดการตื่นตัว และมุ่งให้ความสำคัญกับการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ด้วยวัตถุประสงค์การจัดตั้งเฉพาะด้าน ส่งผลให้องค์การและบุคลากรในองค์การมหาชนแต่ละแห่ง มีองค์ความรู้เฉพาะด้านที่มีคุณค่า บางองค์การจึงมีการนำการจัดการความรู้มาใช้ เพื่อให้มีกลไกกระจายความรู้ แลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้ที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง โดยในการเลือกดำเนินการแบ่งปันความรู้ในรูปแบบกระบวนการใดนั้น ควรคำนึงถึงความแตกต่างขององค์การของตน อาจไม่เหมาะสมส่งผลให้ไม่ประสบความสำเร็จ เสียทั้งเวลาและงบประมาณ ซึ่งองค์การมหาชนในประเทศไทยเองก็มีเอกลักษณ์และความแตกต่าง มีทั้งความเป็นภาครัฐและภาคเอกชนอยู่ในองค์การเดียว จึงต้องเลือกกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับองค์การ (ชญาดา ติมาลัย, 2561)

ปัญหาในเรื่องของพฤติกรรมของคนในองค์กรที่เป็นปัญหาอุปสรรคต่อการจัดการความรู้ ถึงแม้ว่าจะมีการดำเนินกิจกรรมการจัดการความรู้ตามแผนการจัดการความรู้ก็ตาม แต่สิ่งที่พบก็คือ ทัศนคติของคนในองค์กรในเรื่องการแบ่งปันความรู้ยังมีปัญหาอยู่หลายประการ เช่น การไม่มีนิสัยการเขียน การไม่แสดงความคิดเห็น การนิ่งเฉย ชะล่าช้า คนในองค์กรมีความคิดว่าการแบ่งปันความรู้เป็นเรื่องเอาเมะพร้าวหัวไปขายสวน หรือเป็นเรื่องเสียเวลา คนในองค์กรเห็นว่าความที่ตนให้ไปอาจผิดพลาด คนในองค์กรเห็นว่าความรู้ที่ให้ไปคงเปล่าประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมของคนเหล่านี้ เกิดขึ้นกับทุกองค์กร (โดยเฉพาะองค์กรภาครัฐ) ปัญหาในเรื่องของทัศนคติและพฤติกรรมการแบ่งปันความรู้นี้เป็นปัญหาเป็นความท้าทายที่สำคัญในการจัดการความรู้ (สฤติพงษ์ เอื้ออารีมิตร, 2554) บทความนี้จึงต้องการระบุให้เห็นองค์ประกอบการจัดการความรู้ในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) รวมถึงประสิทธิภาพของบุคลากรและความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการความรู้ในด้านต่างๆ ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาองค์ประกอบของการจัดการความรู้โดยศึกษาผ่านองค์ประกอบทั้ง 5 ได้แก่ องค์การ สมาชิกในองค์กร เทคโนโลยี ความรู้ และการเรียนรู้ และศึกษาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรโดยประเมินผลการดำเนินงานของสถาบันใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านลูกค้า ด้านกระบวนการภายใน และด้านการเรียนรู้และพัฒนา

2. สร้างเครื่องมือในการวิจัย คือ ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ คือ บุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ทั้งระดับผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาจำนวน 70 คน ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 4 ตอน ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา อายุการทำงานในสถาบัน และหน่วยงานที่สังกัด ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดการความรู้ในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ และตอนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับองค์ประกอบ

ของการจัดการความรู้ที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ ลักษณะเป็นคำถามแบบปลายปิด (closed ended question) และแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ผู้วิจัยจะดำเนินการทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อถือได้ (Reliability) ของแบบสอบถาม และนำไปทดสอบ (Try-out) กับบุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มประชากร จำนวน 33 คน ได้ผลค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) เท่ากับ 0.993 หรือมีค่าความเชื่อมั่นที่ยอมรับได้ร้อยละ 99.3

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนสรุป ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Social Science) for Windows โดยค่าสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) เพื่ออธิบายลักษณะของข้อมูลด้วยค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistic) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation) ณ ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 และการทดสอบสมมติฐานองค์ประกอบการจัดการความรู้ ได้แก่ องค์การ สมาชิกในองค์การ เทคโนโลยี ความรู้ และการเรียนรู้ สามารถส่งผลกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร โดยใช้สถิติการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ณ ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และเขียนสรุปด้วยวิธีการพรรณนา

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีการจัดการความรู้

Peter Senge ให้แนวความคิดที่จะสนับสนุนให้เกิดองค์การแห่งการเรียนรู้ขึ้นประกอบด้วย 1) การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์การ (Personal Mastery) คือ ลักษณะการเรียนรู้ของคนในองค์การซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ขององค์การ จะมีลักษณะสนใจและใฝ่หาที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ มีความปรารถนาที่จะเรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพของตน 2) ความมีสติ (Mental Model) คือ แบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์การ ซึ่งจะต้องสะท้อนถึงพฤติกรรมของคนในองค์การ สมาชิกในองค์การมีแบบแผนทางจิตสำนึกหรือความมีสติที่เอื้อต่อการสะท้อนภาพที่ถูกต้องชัดเจนและมีการจำแนกแยกแยะโดยมุ่งหวังที่จะปรับปรุงความถูกต้องในการมองโลกและปรากฏการณ์ต่างๆ 3) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์การ (Shared Vision) คือ สมาชิกทุกคนได้รับการพัฒนาวิสัยทัศน์ของตนให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์รวมขององค์การซึ่งจะสนับสนุนให้เกิดการรวมพลังของสมาชิกที่มีความคาดหวังต่อความเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าต่อไป 4) การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning) คือ การเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในองค์การโดยอาศัยความรู้และความคิดของมวลสมาชิกในการแลกเปลี่ยนและพัฒนาความฉลาดรอบรู้และความสามารถของทีมให้บังเกิดผลยิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ 5) ระบบการคิดของคนในองค์การ (Systems

Thinking) คือ กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบเป็นกระบวนการในการหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเห็นแบบแผน (Peter Senge, 1990))

Marquardt, M. J. ได้เสนอตัวแบบขององค์ประกอบการจัดการความรู้ โดยให้คำนิยามดังนี้ 1) องค์การ (Organization) หมายถึง องค์การมีวิสัยทัศน์ (Vision) และกำหนดกลยุทธ์ (Strategy) เพื่อไปให้ถึงเป้าหมายตามวิสัยทัศน์ มีโครงสร้างองค์การ (Structure) ที่สนับสนุน และที่สำคัญคือ วัฒนธรรมองค์การ (Organization Culture) ซึ่งเป็นค่านิยมของคนในองค์การที่จะเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ 2) สมาชิกในองค์การ (People) บุคลากรภายในองค์การ ได้แก่ ผู้บริหารต้องมีภาวะผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการเรียนรู้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา พนักงานระดับปฏิบัติการต้องมีนิสัยใฝ่รู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ 3) เทคโนโลยี (Technology) มีการใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย ช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งในแง่ของผู้ให้และผู้รับความรู้ 4) ความรู้ (Knowledge) มีกระบวนการจัดการความรู้ในองค์การเพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเริ่มตั้งแต่ การระบุนวัตกรรมที่จำเป็นต่อองค์การ การเสาะแสวงหาหรือสร้างความรู้ขึ้นมาใหม่ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้ และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน ซึ่งเป็นระบบที่มีความสำคัญในการสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ 5) การเรียนรู้ (Learning) ถือเป็นแกนสำคัญของการสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ มี 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับองค์การ ซึ่งการเรียนรู้ต้องเริ่มที่ตัวบุคลากร ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อการปรับตัว (Adaptive learning) คือ เรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตเพื่อการปรับปรุงในอนาคต (Marquardt, M. J., 1996)

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิภาพการทำงาน

Robert, S. Kaplan & David P. Norton ได้เสนอแนวคิด Balanced Scorecard เป็นการประเมินผลขององค์การใน 4 มิติ แทนที่การประเมินเฉพาะตัวชี้วัดทางการเงินเพียงอย่างเดียว อันได้แก่ 1) มิติด้านการเงิน (Financial Perspective) เช่น การเพิ่มรายได้ ประสิทธิภาพในการผลิตที่มีต้นทุนต่ำและมีการสูญเสียระหว่างผลิตน้อย การหาแหล่งเงินทุนที่มีต้นทุนต่ำ เป็นต้น 2) มิติด้านลูกค้า (Customer Perspective) เช่น ความพึงพอใจของลูกค้า ภาพลักษณ์ กระบวนการด้านการตลาด การจัดการด้านลูกค้าสัมพันธ์ เป็นต้น 3) มิติด้านกระบวนการภายใน (Internal Process Perspective) เช่น การคิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆ การจัดโครงสร้างองค์การที่มีประสิทธิภาพ การประสานงานภายในองค์การ การจัดการด้านสายงานผลิตที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น 4) มิติด้านการเรียนรู้และการพัฒนา (Learning and Growth Perspective) เช่น การพัฒนาความรู้ความสามารถของพนักงาน ความพึงพอใจของพนักงาน การพัฒนาระบบอำนวยความสะดวกในการทำงาน เป็นต้น (Robert, S. Kaplan & David P. Norton, 2002)

ดังนั้น BSC จึงเป็นเสมือนเครื่องมือหรือกลไกในการวางแผนและบริหารกลยุทธ์ที่มีการกำหนดมุมมองทั้ง 4 ด้าน เพื่อให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาองค์การ จนบรรลุแผนกลยุทธ์ที่ได้วางไว้ในที่สุด ด้วยเหตุที่หลายครั้งผู้พัฒนาและติดตั้ง BSC ในแต่ละองค์กรนั้น มุ่งแต่จะพยายามเติมเต็มมุมมองการพัฒนาทั้ง 4 ด้าน

54 วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

(C-L-I-F) เท่านั้น โดยละเอียดประเด็นที่ว่า แม้ว่าจะทำให้ทั้ง 4 มุมมองนั้นครบถ้วน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ความสมดุลตามความมุ่งหมายของ BSC จะเกิดขึ้นได้ ความสมดุลนี้พึงต้องระลึกไว้อยู่เสมอในขณะพัฒนาและติดตั้ง BSC ว่าความสมดุลตามความมุ่งมาดคตหมายของ BSC คือ ความสมดุล (Balance) ระหว่าง จุดมุ่งหมาย (Objective) การวัดผล (Measure) ดัชนีชี้วัด (Indicator) มุมมอง (Perspective) ซึ่งแน่นอนว่า หาก BSC ที่ทำการพัฒนาขึ้นและใช้ในองค์กร ไม่ได้พยายามทำให้เกิดความสมดุลดังกล่าวข้างต้น ก็ย่อมคาดหวังผลประโยชน์จากการทำ BSC ไม่ได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร สถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ได้ข้อสรุป ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า องค์ประกอบด้านการจัดการความรู้ พบว่า ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มประชากร จำนวน 70 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 31 – 40 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรี อยู่สังกัดหน่วยงานด้านเทคนิค ได้แก่ ฝ่ายตรวจสอบอัญมณี (GLAB) ฝ่ายตรวจสอบโลหะมีค่า (ALAB) และฝ่ายวิจัยและพัฒนาอัญมณีและเครื่องประดับ (RD) และปฏิบัติงานเป็นระยะเวลา 1 – 5 ปี และองค์ประกอบการจัดการความรู้ ของสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบว่าองค์ประกอบการจัดการความรู้ของสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ มากที่สุดคือ องค์ประกอบด้านเทคโนโลยี รองลงมาคือ องค์ประกอบด้านองค์การ ด้านการเรียนรู้ ด้านความรู้ และด้านสมาชิกในองค์กร ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีฯ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบว่าประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร มากที่สุดคือ มุมมองด้านลูกค้า รองลงมาคือ มุมมองด้านกระบวนการภายใน มุมมองด้านการเรียนรู้และพัฒนา และมุมมองด้านการเงิน ตามลำดับ

การวิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดการความรู้ที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบว่าองค์ประกอบการจัดการความรู้ด้านเทคโนโลยีที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านสมาชิกในองค์กร ด้านการเรียนรู้ ด้านการจัดการความรู้ และด้านองค์การ ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ที่ 3 จากการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเพื่อพยากรณ์องค์ประกอบการจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน พบว่า มีตัวแปรอิสระ 2 ตัว คือ องค์ประกอบ การจัดการความรู้ด้านสมาชิกในองค์กรและด้านเทคโนโลยี สามารถร่วมพยากรณ์องค์ประกอบการจัดการ ความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยสามารถร่วมพยากรณ์ได้ร้อยละ 80.9 เมื่อนำตัวแปรที่สามารถพยากรณ์องค์ประกอบการจัดการความรู้ที่ ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน มาเขียนเป็นสมการวิเคราะห์พหุคูณรูปของ คะแนนดิบได้ดังนี้

ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน = 0.114 + 3.484 (สมาชิกในองค์กร) + 4.958 (เทคโนโลยี)

ดังนั้น องค์ประกอบของการจัดการความรู้ โดยเฉพาะด้านสมาชิกในองค์กรและด้านเทคโนโลยี สามารถร่วมพยากรณ์ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบันได้

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของการจัดการความรู้ด้านความรู้ในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณี และเครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งองค์ประกอบของการจัดการความรู้ด้านความรู้ ในที่นี้รวมหมายถึง ความรู้ (Knowledge) หรือการจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ ซึ่งเมื่อพิจารณาพบว่า สถาบันมีการจัดทำเอกสารความรู้ วิธีการที่ใช้ในการปฏิบัติงาน เช่น เอกสารขั้นตอนการทำงาน คู่มือความรู้ต่างๆ อยู่ในระบบความเห็นมากที่สุด เนื่องจากสถาบันได้รับการรับรองระบบบริหารคุณภาพ หรือ ISO 9001 ซึ่งหนึ่งในนั้นคือการให้หน่วยงานต่างๆ จัดทำเอกสารระเบียบวิธีการปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเอกสาร Work Instruction (WI) Procedure Manual (PM) เป็นต้น อันเป็นการบังคับให้แต่ละหน่วยมีคู่มือเอกสารปฏิบัติงานรองรับมาได้แก่ การค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานแล้วนำมาเผยแพร่ในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้เพื่อนร่วมงานได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน นอกจากนี้สถาบันมีการเชิญวิทยากร ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกมาให้ความรู้เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้หลักที่จำเป็นต้องพัฒนาบุคลากรและความรู้เสริมเพื่อเพิ่มเทคนิคในการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับสุริโย กัณหาที่ทำวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์: กรณีศึกษาโรงงานผู้ผลิตเครื่องจักรอุตสาหกรรมอาหารระบุว่า การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพสามารถนำมาใช้ในองค์กรอย่างได้ผล ถึงแม้ว่าองค์กรจะมีปัญหาการเข้าออกของพนักงาน องค์กรยังคงรักษาความรู้ขององค์กรไว้ได้ และไม่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพขององค์กร (สุริโย กัณหา, 2558)

อีกทั้งมีการผลักดันกิจกรรมถ่ายทอดความรู้และวิธีปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practices) ระหว่างบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice : CoP) กิจกรรมแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) โดยได้รับการร่วมมือจากบุคลากร เจ้าหน้าที่ในสถาบันทุกระดับตั้งแต่ระดับผู้บริหาร ผู้บังคับบัญชา จนถึงระดับปฏิบัติการ และมีการจัดเก็บและจำแนกความรู้ตามหมวดหมู่ต่างๆ เพื่อสะดวกและง่ายต่อการเข้าถึงองค์ความรู้นั้นๆ

บทสรุป

การจัดการความรู้ที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบว่าองค์ประกอบของการจัดการความรู้ด้านเทคโนโลยีที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานมากที่สุดรองลงมาคือ ด้านสมาชิกในองค์กร ด้านการเรียนรู้ ด้านการจัดการความรู้ และด้านองค์กร ตามลำดับ

56 วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563)

องค์ประกอบการจัดการความรู้ด้านสมาชิกในองค์กรและด้านเทคโนโลยี สามารถร่วมพยานการณ์องค์ประกอบ การจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยสามารถร่วมพยานการณ์ได้ร้อยละ 80.9 เมื่อนำตัวแปรที่สามารถพยานการณ์องค์ประกอบการจัดการ ความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบัน

ข้อเสนอแนะ

1. สมาชิกในองค์กรควรให้ความสำคัญกับปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกกระบวนการจัดการความรู้ และผู้บริหารควรสนับสนุนให้ผู้ที่ได้รับผิดชอบกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนา สมรรถนะที่จำเป็นต่อการจัดการความรู้ ตลอดจนผู้บริหารควรให้ความสำคัญและพัฒนาวิธีการจัดการความรู้ หรือเครื่องมือให้มีประสิทธิภาพและเน้นความเป็นเอกลักษณ์ขององค์กร

2. ผู้บริหารควรแก้ไขปัญหอุปสรรคของการพัฒนาการจัดการความรู้ในองค์กร โดยเฉพาะเรื่อง การสนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมความรู้เข้าใจวิธีการจัดการความรู้ มีความ กระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างจริงจัง ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่การใช้งาน และมีการ ประเมินผลการจัดการความรู้เพื่อนำมาปรับปรุงการจัดการความรู้ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

3. การนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลองค์ความรู้ภายในของสถาบัน (Intranet) ให้ใช้ งานง่ายและเข้าถึงสะดวก (Friendly) และควรเพิ่มช่องทางสื่อสารการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านระบบเทคโนโลยี ที่ทันสมัย ตอบโจทย์ผู้ใช้งานในยุคปัจจุบันและเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเข้าใช้งาน

4. การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างเฉพาะบุคลากรในสถาบันวิจัยและพัฒนาอัญมณีและ เครื่องประดับแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ซึ่งกำกับดูแลภายใต้กระทรวงพาณิชย์ ถือเป็นหน่วยงานรัฐรูปแบบ หนึ่ง มีพันธกิจเกี่ยวกับการตรวจสอบเพื่อให้ได้รับรองสินค้าเฉพาะทาง ได้แก่ สินค้าประเภทอัญมณี ทองคำ โลหะมีค่า และเครื่องประดับ ซึ่งอาจจำกัดอยู่ในวงแคบและผลวิจัยที่ได้เป็นลักษณะศึกษาหน่วยงาน เฉพาะเจาะจง ในอนาคตจึงควรศึกษาเปรียบเทียบกับหน่วยงานอื่นๆ ที่มีลักษณะการดำเนินการคล้ายกันหรือ ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพื่อจะได้เห็นมุมมองที่กว้างขึ้นและทราบตำแหน่งขององค์การว่าอยู่จุดใดเมื่อเทียบกับ หน่วยงานอื่นๆ และสามารถนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาต่อยอดเพื่อพัฒนาระบบการ จัดการความรู้ในองค์กรให้มีเสถียรภาพและมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ส่งผลให้การดำเนินงานของสถาบันดีขึ้น อีกทั้งสามารถนำผลการศึกษาไปใช้เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานและเป็นประโยชน์ทางการศึกษาแก่ผู้สนใจต้องการ ศึกษาและทำวิจัยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ชญาดา ติมาลัย และ มณฑล สรไกรกิติกุล. (2561). การแบ่งปันความรู้ กรณีศึกษาขององค์การมหาชนในประเทศไทย. วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร ปีที่ 13 ฉบับที่ 1.มกราคม – เมษายน: 75-87.

สถิติพงษ์ เอื้ออารีมิตร. (2554). สภาพปัจจุบันของการจัดการความรู้ในการบริหารงานของจังหวัดแบบบูรณาการ. วารสารวิจัย มข. (บศ.) ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2554). 105-118.

สุริโย กัณหา. (2558). การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์: กรณีศึกษาโรงงานผู้ผลิตเครื่องจักร
อุตสาหกรรมอาหาร. **วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนางานอุตสาหกรรม**. คณะ
วิศวกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Marquardt, M.J. (1996). **Building the Learning Organization: A System Approach to
Quantum Improvement and Global Success**. New York: McGraw-Hill. 87-146.

Plessis. (2007). The role of knowledge management in innovation, **Journal of Knowledge
Management**. Vol. 11 Issue: 4, 20-29.

Robert, S. Kaplan & David P. Norton. (2002). Transforming the Balanced Scorecard from
Performance Measurement to Strategic Management: Part I. **Accounting Horizons**:
Vol. 15, No. 1. 87-104.

Senge, P.M. (1990). **The fifth discipline: the art and practice of the learning organization**.
London: Century Press.

ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานปลัดกระทรวง การท่องเที่ยวและกีฬา

Factors Affecting the Performance Affected of the Personnel in office of the Permanent Secretary, Ministry of Tourism and Sports

วารุณี เกิดก่อวงศ์

Warunee Kerdkouwong

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Ramkhamhaeng University

Corresponding Author Email: mollamp@gmail.com

Received June 15, 2020; Revised June 25, 2020; Accepted: June 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงจิตที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร 2) เพื่อศึกษาปัจจัยด้านจิตที่มีผลความสัมพันธ์ต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถาม ที่ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ ข้อมูลส่วนบุคคล ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ปัจจัยเชิงจิตที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันกับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เมื่อพิจารณารายด้าน ซึ่งสามารถเรียงลำดับความสำคัญตามค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จากมากไปหาน้อย พบว่า ปัจจัยเชิงจิตด้านลักษณะงานที่ปฏิบัติ และปัจจัยเชิงจิตด้านความก้าวหน้าในหน้าที่การงานกับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีพบว่า ปัจจัยด้านจิตที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยด้านจิตมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันกับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เมื่อพิจารณารายด้าน ซึ่งสามารถเรียงลำดับความสำคัญตามค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จากมากไปหาน้อย พบว่า ปัจจัยด้านจิตด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา ปัจจัยด้านจิตด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ ปัจจัยด้านจิตด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานกับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีความสัมพันธ์ในระดับสูง ปัจจัยด้านจิตด้านสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงาน กับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

คำสำคัญ : ปัจจัยที่มีผล, ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน, สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

Abstract

This research article aims to 1) To study the motivation factor that affecting the performance of the Office 2) To study the maintenance factors that affecting the performance of the Office of the Permanent Secretary. This research is the survey research by questionnaires 3 parts are personal data, factor that affecting the effectiveness and job performance efficiency. Population are a government official, permanent employee and government employees of Office of the Permanent Secretary.

The research findings that the motivation factor that affecting the performance of the Office of the Permanent Secretary have a relationship in the same direction as the job performance efficiency of the Office of the Permanent Secretary. When considerate each side that it can be sort of the results of the relationship descending found the motivation factors between job description and job progress with the job performance efficiency of the Office of the Permanent Secretary found the maintenance factors that affecting the performance of the Office of the Permanent Secretary shows the maintenance factors have a relationship in the same direction as the job performance efficiency of the Office of the Permanent Secretary. When considerate each side that it can be sort of the results of the relationship descending found the motivation factors between relationship with supervisor, compensation and benefits and relationship with colleagues with the job performance efficiency of the Office of the Permanent Secretary had level of significance. The motivation factors working environment with the job performance efficiency of the Office of the Permanent Secretary had level of significance.

Keyword: Factors Affecting, the Performance Affected of the Personnel in office, Ministry of Tourism and Sports

บทนำ

ในยุคปัจจุบันถือได้ว่าเป็นยุคของการเปลี่ยนผ่านของโลกไปสู่ยุคแห่งการปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีและความก้าวหน้าทางด้านการสื่อสารสมัยใหม่ที่กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การปรับตัวอย่างรวดเร็วขององค์กรต่าง ๆ การตอบรับการเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดการแข่งขันที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกันกับการบริหารจัดการภาครัฐ ที่เกิดการปฏิรูประบบราชการ การสร้างยุทธศาสตร์ในการพัฒนา การบริหารจัดการ ทั้งทางด้านระบบโครงสร้างองค์กร และบุคลากรภาครัฐ ซึ่งพัฒนามาจากระบบราชการ 1.0 ถือว่าเป็นช่วงวางรากฐานของประเทศและจัดโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินตามแนวนานาอารยประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงระบบกรม กองใหม่ และตั้งกระทรวง กรม ให้เหมาะสมกับเวลาและสถานการณ์แวดล้อม วางระบบข้าราชการพลเรือนสมัยใหม่ เน้นระบบคุณธรรม ระบบราชการ 2.0 เป็นระบบราชการมีความเข้มแข็งและเป็นผู้นำการพัฒนาประเทศ การบริหารราชการเป็นไปตามแนวทางคลาสสิกของ Max Weber ว่าด้วยความชอบธรรมทางการเมืองที่มาจากเหตุผลและกฎหมาย (Weber, 1947) ระบบราชการ 3.0 เกิดกระแสการเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย และการบริหารงานภาครัฐแนวใหม่ทำให้เกิดแนวคิดเรื่อง Good Governance โดยการปฏิรูประบบราชการมุ่งเน้นการทำงานให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพเปิดกว้างเพื่อสร้างการมี

ส่วนร่วมระบอบราชการ 4.0 ได้มุ่งเน้นให้หน่วยงานราชการปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการปฏิบัติงาน เพื่อปรับรูปแบบของระบอบราชการให้เป็นที่น่าเชื่อถือไว้วางใจ และเป็นที่ยิ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาจากการสร้างนวัตกรรมทางการบริหารจัดการภาครัฐโดยมุ่งเน้นให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการเปิดให้ประชาชน ผู้ใช้บริการและภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ออกแบบ และสร้างสรรค์ผลงานร่วมกับภาครัฐ การสร้างนวัตกรรมภาครัฐ ที่สำคัญเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเปลี่ยนกระบวนการทางความคิดให้เป็นผู้ประกอบการสาธารณะ ตลอดจนสามารถให้บริการประชาชนอย่างมีความรับผิดชอบ โปร่งใส ตรวจสอบได้ และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริงและทั่วถึง (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2549)

แน่นอนว่าการพัฒนาในยุคที่องค์การต้องขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมเช่นนี้ บุคลากรในองค์การถือเป็นฟันเฟืองสำคัญสู่ความสำเร็จ ความตื่นตัวด้านการพัฒนาบุคลากร เพื่อตอบรับการพัฒนาในยุค 4.0 เป็นประเด็นที่ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญในลำดับต้นๆ ซึ่งพื้นฐานสำคัญในการสร้างนวัตกรรมขององค์การ คือ Mindset ของบุคลากรต้องพร้อมในการปรับเปลี่ยนและพัฒนาไปกับองค์การ ซึ่งองค์การเองก็จะต้องสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ มีทีมงานที่ช่วยในการผลักดันและส่งเสริม ทำให้คนในองค์การสามารถผสมผสานทักษะ ประสบการณ์ ร่วมกับการปรับใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้อย่างลงตัว รวมถึงมีเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแสดงความสามารถ ซึ่งการทำกิจกรรมปรับปรุงงานแบบ Bottom up เพิ่มผลิตรายการทำงาน หรือการปรับปรุงแบบทีละเล็กทีละน้อย และสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกคนในองค์การ ถือเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการต่อยอดสู่องค์กรนวัตกรรม ซึ่งแนวทางการสร้างพื้นฐานดังกล่าวเป็นไปเพื่อต่อยอดสู่นวัตกรรมผ่านการพัฒนาบุคลากร สามารถทำได้โดย เริ่มต้นจาก การส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนในองค์การเป็นนักปฏิบัติการ เพิ่มผลิตรายงานที่มีพื้นฐานความเข้าใจ และ Mindset ต่อการปรับปรุงพัฒนา และแสวงหาความรู้ใหม่ๆ จากนั้นต่อยอดสู่การเป็นนักส่งเสริมการเพิ่มผลิตรายงานที่พร้อมจะทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ และช่วยขับเคลื่อนผลิตรายงานในองค์การ ซึ่งการทำหน้าที่ในส่วนนี้ถือเป็นการเสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์ การบริหารจัดการที่สามารถพัฒนาสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันสำคัญในองค์การ ที่จะช่วยให้บุคลากรทุกระดับมีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง พัฒนาตัวเอง และก้าวไปข้างหน้าพร้อม ๆ กับองค์การในยุค 4.0 ได้อย่างมั่นคง

กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ทำให้การพัฒนาระบบบริหารจัดการภาครัฐได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดเวลา และต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ด้วยผลจากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทั้งภายนอกและภายในประเทศ เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง เทคโนโลยี องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งปัญหาและความต้องการด้านบริการสาธารณะของรัฐจากประชาชนและภาคเอกชนที่มองเห็นว่าการบริหารจัดการภาครัฐนั้นไม่มีประสิทธิภาพ ขาดระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีหรือธรรมาภิบาล โดยเห็นว่าการให้บริการของรัฐมีขั้นตอน กฎระเบียบมาก ลำบากไม่ทันสมัย บุคลากรภาครัฐไม่มีจิตสำนึกในการให้บริการที่ดี องค์กรเอกชนและภาคประชาชนต่างต้องการเข้ามาจับตลาด มีส่วนร่วมในการดำเนินการของภาครัฐมากขึ้น ในการเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ ทำให้รัฐบาลจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรองรับให้ทันโดยได้ปฏิรูประบอบราชการให้สามารถตอบสนองภารกิจในการบริการสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงได้นำแนวคิด เทคนิค กลยุทธ์การบริหารจัดการสมัยใหม่ ที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงมาใช้ เช่น แนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีหรือธรรมาภิบาล การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ การบริหารแบบมีส่วนร่วม การบริหารแบบบูรณาการรวมทั้งการบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์การ เป็นต้น โดยเน้นการจัดการ

เชิงกลยุทธ์ที่สามารถวัดผลลัพธ์ได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ ก็เพื่อให้การบริหารจัดการภาครัฐในองค์กรเป็นระบบ การบริหารจัดการที่ดี สามารถตอบสนองผู้ให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นหน่วยงานที่มีบทบาท ในฐานะเป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว การกีฬา และนันทนาการ เพื่อให้ภาคส่วนต่าง ๆ เหล่านี้สามารถเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและพัฒนาสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนให้นโยบายด้านการท่องเที่ยวและกีฬาของประเทศไปสู่การปฏิบัติภายใต้บทบาทและพันธกิจที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายที่สามารถตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ การกำหนดยุทธศาสตร์แผนงานและงบประมาณในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวและกีฬา เพื่อขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติจริง การประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานในสังกัดนำไปสู่การพัฒนาโครงสร้าง องค์กรกำลัง ระบบงาน และวางแผนการจัดสรรทรัพยากรบุคคล ตลอดจนการดำเนินการให้ความช่วยเหลือและประสานความร่วมมือกับเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวและกีฬา ทุกภาคส่วน (สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2562)

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ผลการศึกษาครั้งนี้จะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาระดับ และสร้างมาตรฐานการปฏิบัติงานของบุคลากร เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งเป็นแนวทางให้กับผู้บริหารในองค์กรเพื่อแสวงหาวิธีการหรือพัฒนารูปแบบนโยบายและกิจกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน นำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินงานด้านบริหารงานบุคคลให้สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่องค์การ ซึ่งจะมีผลต่อการบริหารโดยรวมในการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์แต่ละด้านซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

1. การศึกษากระบวนการสร้างแนวความคิดจากการทบทวนวรรณกรรม รวบรวมข้อมูล สืบค้นรวบรวมเอกสารต่างๆ (Documentation Research) ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ บทความ แนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงบริบทของเนื้อหา และปัญหาเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความถูกต้อง และเชื่อถือได้ สำหรับการสร้างเครื่องมือในการวิจัย หรือออกแบบแบบสอบถาม และนำไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนารอบแนวคิดงานวิจัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

2. ดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ คือ ข้าราชการ ลูกจ้างประจำ พนักงานราชการ ของสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ประกอบด้วย ข้าราชการ จำนวน 246 คน พนักงานราชการ จำนวน 23 คน และลูกจ้างประจำ จำนวน 11 คน รวมประชากรทั้งสิ้น 280 คน โดยผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมโดยใช้สูตรของยามาเน่ (Yamane, 1973, P.25) ความคาดหวังที่ 0.05 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน 165 รายโดยเป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา แบ่งออกเป็น 13 ด้าน คือ ด้านลักษณะของงานที่ปฏิบัติ ด้านความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา ด้าน

คำตอบแทนและสวัสดิการ ด้านความสามารถในการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้เสร็จตามระยะเวลา ด้านความรู้ ความสามารถ ในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดีและอย่างมืออาชีพ ด้านความสามารถในการแก้ไขปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติงานให้ลุล่วงด้วยดี ด้านการพัฒนางานอยู่เสมอ ด้านการให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นทีม ด้านความจงรักภักดีต่อองค์กร ด้านความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

3. การวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม และได้จำนวนของผู้ตอบแบบสอบถามตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลดิบ (Raw Data) ที่ได้จากฐานข้อมูล (Database) ทั้งหมดมาดำเนินการตาม การตรวจสอบข้อมูล (Editing) ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของการตอบแบบสอบถาม และแยกแบบสอบถามในรูปของข้อมูลดิบที่ไม่สมบูรณ์ออกการลงรหัส (Coding) นำแบบสอบถามในรูปของข้อมูลดิบที่สมบูรณ์ทั้งหมดที่ได้มาลงรหัสในคอมพิวเตอร์ตามที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยแทนค่าตัวแปรให้เป็นสัญลักษณ์ที่โปรแกรมประมวลผลในเครื่องคอมพิวเตอร์สามารถอ่านได้ และการประมวลผลข้อมูล (Processing) นำข้อมูลที่ได้ลงรหัสแล้วมาบันทึกในเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ทางสถิติ การวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อหาค่าทางสถิติ และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติ โดยใช้ระบบความเชื่อมั่นในระดับร้อยละ 95 ($\alpha=0.05$) ซึ่งเป็นเกณฑ์ในการยอมรับหรือปฏิเสธสมมติฐานในการวิจัย

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า

วัตถุประสงค์ที่ 1 ปัจจัยจูงใจที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร ประกอบด้วยแนวคิด 2 แบบคือ

1. ทฤษฎีสองปัจจัยของ Frederick Herzberg ทฤษฎีนี้ได้รับการพัฒนาโดย เฮร์ซเบิร์ก และคณะในปี ค.ศ. 1950 - 1959 เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในองค์การบริหาร ทฤษฎีแรงจูงใจของ Herzberg ทำให้พบว่ามีปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับความพอใจ และไม่พอใจในการทำงาน ประกอบด้วย ปัจจัยจูงใจ ได้แก่ ลักษณะของงาน ความสำเร็จของงาน ความก้าวหน้าในหน้าที่ ความรับผิดชอบ และงานที่ท้าทายกับปัจจัยค้ำจุน เกี่ยวกับเงินเดือน สภาพความมั่นคง สัมพันธภาพระหว่างบุคคล นโยบายและการบังคับบัญชา โดยมีความเชื่อว่าปัจจัยจูงใจ มีส่วนต่อการเพิ่มผลผลิต แต่ปัจจัยค้ำจุน (Maintenance Factors) ไม่ใช่สิ่งจูงใจที่ทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น หากแต่ทั้งสองปัจจัย ถือเป็นข้อกำหนดเบื้องต้นที่จะป้องกันไม่ให้เกิดคนไม่พอใจในงานที่ทำ

2. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ของ Abraham Maslow ได้สรุปลักษณะของการจูงใจไว้ว่า การจูงใจจะเป็นไปตามลำดับ โดยลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) ของมนุษย์ตามทฤษฎีดังกล่าวมี 5 ระดับคือ ความต้องการทางด้านร่างกาย ด้านความปลอดภัย ด้านสังคม ด้านการได้รับการยอมรับในสังคม และ ด้านความสำเร็จในชีวิต โดยมีลักษณะเรียงลำดับ จากต่ำไปหาสูง และจากความต้องการนี้เอง เป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้บุคคลแต่ละคนแสดงพฤติกรรมการบริโภคแตกต่างกันออกมา (ทิมมิก้า ทิมเนตร, 2558) กล่าวคือ

(1) ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological needs) เป็นต้องการปัจจัย 4 เช่น ต้องการอาหารให้อิ่มท้อง เครื่องนุ่งห่มเพื่อป้องกันความร้อน หนาวและอุจาดตา ยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งที่อยู่อาศัยเพื่อ

ป้องกันแดด ฝน ลม อากาศร้อน หนาว และสัตว์ร้าย ความต้องการเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคน จึงมีความต้องการพื้นฐานขั้นแรกที่มนุษย์ทุกคนต้องการบรรลุให้ได้ก่อน

(2) ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) หลังจากที่มีมนุษย์บรรลุความต้องการด้านร่างกาย ทำให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ในขั้นแรกแล้ว จะมีความต้องการด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของตนเองเพิ่มขึ้นต่อไป เช่น หลังจกามมนุษย์มีอาหารรับประทานจนอิ่มท้องแล้วได้เริ่มหันมาคำนึงถึงความปลอดภัยของอาหาร หรือสุขภาพ โดยหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องสารพิษที่ติดมากับอาหาร ซึ่งสารพิษเหล่านี้ อาจสร้างความไม่ปลอดภัยให้กับชีวิตของเขา เป็นต้น

(3) ความต้องการความรักและการเป็นเจ้าของ (Belonging and love needs) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นหลังจากการที่มีชีวิตอยู่รอดแล้ว มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินแล้ว มนุษย์จะเริ่มมองหาความรักจากผู้อื่น ต้องการที่จะเป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ ที่ตนเองครอบครองอยู่ตลอดไป เช่น ต้องการให้พ่อแม่ พี่น้อง คนรัก รักเราและต้องการให้เราเหล่านั้นรักเราคนเดียว ไม่ต้องการให้เราเหล่านั้นไปรักคนอื่น โดยการแสดงความเป็นเจ้าของ เป็นต้น

(4) ความต้องการการยอมรับนับถือจากผู้อื่น (Esteem needs) เป็นความต้องการอีกขั้นหนึ่ง หลังจากได้รับความต้องการทางร่างกาย ความปลอดภัย ความรักและเป็นเจ้าของแล้ว จะต้องการการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ต้องการได้รับเกียรติจากผู้อื่น เช่น ต้องการการเรียกขานจากบุคคลทั่วไปอย่างสุภาพ ให้ความเคารพนับถือตามควรไม่ต้องการการกดขี่ข่มเหงจากผู้อื่น เนื่องจากทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

(5) ความต้องการความเป็นตัวตนอันแท้จริงของตนเอง หรือความต้องการสัจจะแห่งตน (Self-actualization needs) เป็นความต้องการขั้นสุดท้าย หลังจากที่ผ่านมาความต้องการความเป็นส่วนตัว เป็นตัวตนที่แท้จริงของตนเอง ลดความต้องการภายนอกลง หันมาต้องการสิ่งที่ตนเองมีและเป็นอยู่ ซึ่งเป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ เช่นกัน

วัตถุประสงค์ที่ 2 จากผลการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พบว่า ระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านที่มีระดับความคิดเห็นมากที่สุด คือด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน รองลงมาคือ ด้านลักษณะของงานที่ปฏิบัติ ด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา ด้านความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน และด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ ตามลำดับ ดังนั้น ผู้ศึกษาขอเสนอการอธิบายเป็นรายด้าน ดังนี้

ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30

ด้านลักษณะของงานที่ปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.06

ด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98

ด้านความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.78

ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.72

ด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70

อภิปรายผล

รูปแบบปัจจัยจูงใจมีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวก อยู่ในระดับสูง เท่ากับ .786 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยจูงใจมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันกับประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เมื่อพิจารณารายด้าน ซึ่งสามารถเรียงลำดับความสำคัญตามค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จากมากไปหาน้อย โดยปัจจัยจูงใจที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.92 ซึ่งเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 2 ด้าน ซึ่งสามารถเรียงจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. ด้านลักษณะของงานที่ปฏิบัติ มีระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.06
2. ด้านความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ

3.78

จากลักษณะทางด้านการปฏิบัติและความก้าวหน้าในหน้าที่การงานเป็นไปเป็นปัจจัยสำคัญสอดคล้องกับณัชชา ม่วงพุ่ม เสนอเรื่อง ความก้าวหน้าและความมั่นคงในการทำงานของลูกจ้างชั่วคราวในหน่วยงานองค์การมหาชนว่าความก้าวหน้าและความมั่นคงมาจากการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอเพื่อเพิ่มโอกาสความก้าวหน้าในการทำงาน (ณัชชา ม่วงพุ่ม, 2559)

ส่วนปัจจัยค่าจูงใจมีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวก อยู่ในระดับสูงมาก เท่ากับ .830 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยค่าจูงใจมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันกับประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เมื่อพิจารณารายด้าน ซึ่งสามารถเรียงลำดับความสำคัญตามค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จากมากไปหาน้อย พบว่า ปัจจัยค่าจูงใจที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.92 ซึ่งเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 1 ด้าน และอยู่ในระดับมาก 3 ด้าน ซึ่งสามารถเรียงจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน มีระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ

4.30

2. ด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา มีระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ

3.98

3. ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน มีระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ

3.72

4. ด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ ระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70

ทั้งหมดส่งผลให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งมีระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.92 ประกอบด้วย 1. ปัจจัยจูงใจ ได้แก่ลักษณะของงานที่ปฏิบัติและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน 2.ปัจจัยค่าจูง

ได้แก่ สภาพแวดล้อมในการทำงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา และค่าตอบแทนและสวัสดิการ โดยทั้งนี้ผลการศึกษาดังกล่าวจะนำเสนอต่อสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งจะได้เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนาแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคลากร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

บทสรุป

ปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับความพอใจ และไม่พอใจในการทำงาน ประกอบด้วย ปัจจัยจูงใจ ได้แก่ ลักษณะของงาน ความสำเร็จของงาน ความก้าวหน้าในหน้าที่ ความรับผิดชอบ และงานที่ท้าทายกับปัจจัยค้ำจุน เกี่ยวกับเงินเดือน สภาพความมั่นคง สัมพันธภาพระหว่างบุคคล นโยบายและการบังคับบัญชา โดยมีความเชื่อว่าปัจจัยจูงใจ มีส่วนต่อการเพิ่มผลผลิต

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา คือ ลักษณะของงานที่ปฏิบัติและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ส่วนปัจจัยค้ำจุนคือสภาพแวดล้อมในการทำงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา และค่าตอบแทนและสวัสดิการ โดยทั้งนี้ผลการศึกษาดังกล่าวจะนำเสนอต่อสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งจะได้เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนาแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคลากร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ด้านลักษณะของงานที่ปฏิบัติ องค์กรควรมีนโยบายวางแผน และกำหนดทิศทางของการทำงานอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนการทำงานชัดเจน ตลอดจนมีการมอบหมายงานให้มีปริมาณที่เหมาะสมต่อบุคลากร โดยบุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้ตรงตามขั้นตอนอย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพอย่างรวดเร็ว

2) ด้านความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน องค์กรควรมีนโยบายจัดทำแผนความก้าวหน้าทางสายงานที่ชัดเจน จากนั้นทำการประชาสัมพันธ์ หรือหาช่องทางแจ้งข้อมูลให้แก่บุคลากรให้ทราบถึงโอกาสความก้าวหน้าทางสายงานของตน เพื่อสร้างแรงจูงใจ และสร้างความเชื่อมั่นกับบุคลากรว่าจะมีความก้าวหน้าในอนาคต ตลอดจนชี้แจงถึงขั้นตอนในการพัฒนาตนเอง เพื่อสามารถเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง และสามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการได้

3) ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน องค์กรควรจัดเป็นสัดส่วนอย่างมีระเบียบ เอื้ออำนวยต่อการทำงาน มีวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำงานเป็นของตนเองเพียงพอต่อการทำงาน เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีและนำมาซึ่งความสุขในการทำงานให้กับบุคลากร

4) ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน องค์กรควรส่งเสริม หรือสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากร เพื่อลดช่องว่างในการทำงาน ก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน เพื่อให้การทำงานร่วมกันบรรลุเป้าหมายขององค์กร

5) ด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา หากองค์กรต้องการธำรงรักษาคนเก่งไว้ ควรสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อลดช่องว่างในการทำงาน รวมไปถึงการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ดี

6) ด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ องค์การควรมีนโยบายจัดสวัสดิการ และผลประโยชน์ด้านอื่น ๆ ให้เพียงพอต่อการครองชีพในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน เพื่อให้บุคลากรมีสุขภาพคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่งผลให้บุคลากรมีความสุข พร้อมจะทุ่มเทในการทำงานมากยิ่งขึ้น เช่น ค่าเดินทางกรณีที่ต้องเดินทางกลับตึกเนื่องจากได้รับมอบหมายภารกิจ สวัสดิการด้านอาหารกลางวัน เป็นต้น ส่วนเรื่องค่าตอบแทนควรมีการพิจารณาให้เหมาะสม เพื่อเป็นแรงจูงใจให้บุคลากรมีกำลังใจในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัย คือ บุคลากรในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเท่านั้น ทำให้ทราบข้อมูลเฉพาะกลุ่ม

2) ควรทำการวิจัยศึกษาปัจจัยอื่นเพิ่มเติมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร ทั้งนี้เพื่อให้ประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากรเข้มแข็งยิ่งขึ้น

3) ควรมีการศึกษาถึงทัศนคติและศักยภาพของบุคลากรที่มีต่อการปฏิบัติงานในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรต่อไป

4) ควรศึกษาถึงปัญหา อุปสรรค และสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติงานของบุคลากร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากร

5) ควรมีการพัฒนาบุคลากรของหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีขีดความสามารถสูงขึ้นในการปฏิบัติงาน ทั้งทางด้านความรู้เกี่ยวกับงานที่รับผิดชอบ ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านการทำงานเป็นทีม

6) ควรมีการปรับปรุงสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ให้สามารถรองรับการปฏิบัติงานของบุคลากรได้อย่างเพียงพอ และมีลักษณะที่สอดคล้องกับการใช้งาน

เอกสารอ้างอิง

- ณัชชา ม่วงพุ่ม. (2559). ความก้าวหน้าและความมั่นคงในการทำงานของลูกจ้างชั่วคราวในหน่วยงานองค์การมหาชน. สารนิพนธ์พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาดิน. ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2549). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารภาครัฐแนวใหม่. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาระบบราชการ.
- ทิมมิกา ทิมเนตร. (2558). ภาวะผู้นำกับแรงจูงใจในการทำงานของพนักงาน บริษัทไทยฟู้ดส์กรุ๊ป จำกัด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2562). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำตัวชี้วัดภาวะเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพและสำรวจทัศนคติและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่เดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562. กลุ่มวิจัยและแผนพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา กองเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา.
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organizations*. Translated by A.M. Handerson and T. Parsons. New York: Free Press.
- Maslow, A.H. (1970). *Motivation and personality*. (2nd ed.) New York: Harper & Row.

